

Mani og Jesus

Jesus som forbilde for Mani i manikeiske tekster

Masteroppgave i religionsvitenskap
Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap
Det humanistiske fakultet
Universitetet i Bergen
Vår 2009

av Lise Mordal

Dette verk er lisensieret under Creative Commons
Navngivelse-Ikkekommersiell-Ingen Bearbeidelse 3.0
Norge-lisensen. For å se denne lisensen, besøk
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/no/>

Innhold

Abstract	v
Forord	vi
Forkortelser	vii
1. Presentasjon av tema og problemstilling	1
2. Introduksjon	2
2.1. Metode.....	2
2.1.1. <i>Kildeanalyse</i>	3
2.1.2. <i>Komparativ metode</i>	3
3. Manikeisme i Romerriket	9
3.1. Manikeisme i vest.....	9
3.1.1. <i>Manikeisk tro og praksis</i>	11
3.1.2. <i>Mani og Jesus</i>	15
3.1.3. <i>Manikeisme – egen religion eller kristendom?</i>	16
3.2. Kildene.....	18
3.2.1. <i>Religiøse tekster</i>	18
3.2.2. <i>Koptiske tekstfunn i Egypt</i>	18
3.2.3. <i>Bemasalmene</i>	19
3.2.4. <i>Den Tredje Manikeiske Homilie</i>	20
3.2.5. <i>De nytestamentlige evangeliene</i>	21
3.3. Tidligere relevant forskningslitteratur.....	22
4. Jesu og Manis lidelseshistorier	23
4.1. Manis Korsfestelse.....	23
4.2. Korsfestelsen forutses.....	24
4.3. Ankomst til byen.....	27
4.4. Bønner før arrestasjon.....	28
4.5. Anklagene og anklagerne.....	30
4.5.1. <i>Anklagene</i>	30
4.5.2. <i>Anklagerne</i>	33
4.5.3. <i>Kaifas og Kardel</i>	34
4.5.4. <i>For domstolen og folket</i>	37
4.6. Lidelsene før avrettingen.....	39
4.7. Mani og Jesu død.....	41
4.7.1. <i>Oppgivelse av ånden</i>	41
4.7.2. <i>Utrop før oppgivelsen av ånden</i>	43
4.8. Kvinnene.....	44
4.9. Himmelferd.....	47
4.10. Motiver fra Jesu lidelseshistorie som ikke brukes av manikeerne.....	49
4.10.1. <i>Judas' svik og Peters fornektelse</i>	50
4.10.2. <i>Begravelse, oppstandelse og Jesus åpenbarer seg for sine tilhengere</i>	51
4.11. Sammendrag.....	52
4.12. Fortiden skaper samhold?.....	52

5. Soteriologi og eskatologi i lidelseshistoriene	55
5.1. Soteriologi.....	55
5.1.1. Soteriologi i tekstene NTe, Bs og Hom.....	56
5.1.2. Jesu og Mani som løsepenge.....	57
5.1.3. Guds/Faderens plan og et offer?.....	58
5.1.4. Frivillig selvoffer.....	58
5.2. Eskatologi.....	59
5.2.1. Jesus som dommer ved endetiden	60
5.2.2. Jesus som dommer i NTe.....	60
5.2.2.1. Jesus som dommer i Bs og Hom.....	61
5.2.2.2. Likheter og ulikheter mellom Jesus i NTe, Bs og Hom	62
5.2.3. Mani som dommer ved endetiden.....	63
5.2.4. Likheter og ulikheter mellom Jesu og Manis dommerroller.....	65
5.3. Sammendrag.....	66
6. Ritualer	69
6.1. Innstiftelse av ritualer.....	69
6.2. Tidsbestemmelse av ritualer	71
6.2.1. Jesu og Manis siste dager.....	71
6.2.2. Tidsbestemmelse av Manis død i forhold til andre hendelser i hans liv.....	73
6.3. Bemafesten.....	74
6.3.1. Mani og Jesus under Bemafesten.....	74
6.3.2. Bemafesten i Bemasalmenne.....	76
6.4. Sammendrag.....	77
7. Avsluttende refleksjoner	78
7.1. Oppsummering.....	78
7.2. Begrensinger og forslag til videre studier.....	79
8. Bibliografi	81

Abstract

This thesis is a comparative study between two Manichean texts from fourteenth century Egypt, and the New Testament gospels. My aim was to investigate to what degree the Manichean author(s) have relied on the gospels in describing the Passion of Mani, and also general similarities and differences under the themes of “soteriology”, “eschatology”, and “rituals” (both associated and described in these texts). I argue that there are significant similarities between the Passions of Christ and Mani, both regarding structure and narrative motifs. These similarities are interpreted as rhetorical devices, to show that the Manicheans are the true Christians, as they share a common past. I study Manichaean soteriology and eschatology in relation to the Passion of Mani, since it is claimed that Manicheans follow both Jesus’ revelation and the new revelation given by Mani. In his story, Mani’s life is closely associated with the Passion of Christ. However, concerning soteriology, eschatology, rituals, are Jesus and Mani given different roles in the Manichean texts.

Forord

Jeg ønsker å takke min veileder Einar Thomassen for gode veiledninger. Einar er også primus motor for det engasjerende koptisk miljøet vi har i Bergen. Dette har gjort at jeg har fått muligheten til å delta på spennende seminarer med The Nordic Nag Hammadi and Gnosticism Network.

En stor takk til mine venner som har hjulpet meg med korrekturlesning og gode faglige bidrag: Janemil Kolstø, Christian Bull, Marit Kjeksrud Amundsen og Knut Melvær.

Min kjære samboer, Knut Melvær, skal ha ekstra takk for all faglig hjelp og moralsk støtte til å få dette prosjektet i havn.

Forkortelser

Manikeiske kilder

Bs – Bemasalmene, Alberry, C.R.C. A Manichaeon Psalm-book. 1938. Stuttgart.

W.Kohlhammer

Hom – den tredje Homilie, Pedersen, Nils Arne (ed.) Manichaeon Homilies, 2006

Keph – Kephalaia, Gardner, Iain. 1995. The Kephalaia of the Teacher. Brill

CMC – Cologne Mani Codex

Kilder i Bibelen

Alle disse kildene er fra Det norske bibelselskapet 2005

NT – Det nye testamentet

GT – Det gamle testamentet

NTe – de nytestamentlige evangeliene

Matt – Matteusevangeliet

Mark – Markusevangeliet

Luk – Lukasevangeliet

Joh – Johannesevangeliet

Apg – Apostlenes Gjerninger

1. Kor – Paulus' første brev til korinterne

1. Presentasjon av tema og problemstilling

Jason BeDuhn skriver i *The Manichaean Body* (2002), «Jeg kan ikke forteller dere hva Mani tenkte, men jeg kan fortelle dere noe av hva han sa og gjorde, og det må være tilstrekkelig for historiske redegjørelser» (BeDuhn 2002:16-17). Ut fra mitt materiale kan jeg ikke si hva Mani sa og gjorde, men jeg kan si noe om hva hans tilhengere skrev om hans lidelseshistorie og siste dager. Det er mulig at Mani sa eller gjorde noe av det som ble beskrevet av de manikeiske forfatterne av Bemasalmene (heretter referert til som Bs) og den tredje Homilie (heretter referert til som Hom), men det er ikke mitt mål å vise at dette er historiske hendelser. Jeg ønsker å se hva disse tekstene beskriver og om det er tekstuelle paralleller til de nytestamentlige evangeliene (heretter referert til som NTe) og Jesu lidelseshistorie. En slik analyse kan gi oss et bedre innblikk i hvordan manikeerne relaterte sin religiøse tankeverden til andre religioner og deres narrativer.

Jeg vil ta for meg de narrative relasjonene mellom Mani og Jesus i manikeiske tekster. Det vil bli gjort en komparativ tekstanalyse av de koptiske Bs samt av Hom. Disse er interessante fordi de i stor grad omhandler både Mani og Jesus. Tekstene er fra samme tidsperiode i det fjerde århundret og fra Egypt. Dette sannsynliggjør muligheten for at brukerne av de respektive tekstene har vært de samme.

Jeg kommer også til å diskutere forskning og tolkning av et utvalg av tekstene, og foreslå en ny vinkling. Tidligere forskning, som Majella Franzmanns *Jesus in the Manichaean writings* (2003) og Eugen Roses *Die Manichäische Christologie* (2003), har fokusert på Jesusfigurens fremstilling i de manikeiske tekstene samt kristologien i dem. Der tidligere forskning har fokusert på fremstillingen av Jesus, vil jeg sette fokuset på fremstillingen av Mani. Derfor settes søkelyset først og fremst på hvordan Manis forhold til Jesus kommer frem i de manikeiske tekstene og om det finnes paralleller mellom disse to figurene.

2. Introduksjon

I kapittel 3 vil jeg gi litt bakgrunnsinformasjon om manikeismen i vest og om manikeisk tro og praksis. Siden dette prosjektet omhandler Mani- og Jesusfigurene vil jeg også vie en seksjon til dem og fortelle om deres rolle i manikeismen. Flere forskere har skrevet om både Jesusfiguren og kristologien i manikeismen. Under tittelen 'Manikeisme - egen religion eller kristendom?' ser jeg nærmere på hvilket forhold det var mellom manikeismen og «kristendommen» i Romerriket i det fjerde og femte århundret. De manikeiske kildefunnene i Egypt vil få en kort presentasjon, og så vil jeg gå nærmere inn på de tekstene jeg selv vil benytte meg av i dette prosjektet. Til sist vil tidligere forskere og forskningslitteratur bli diskutert.

I kapittel 4 vil jeg gjøre min hovedanalyse av Mani og Jesu lidelseshistorier. Her vil jeg gjøre en komparativ tekstanalyse hvor jeg ønsker å vise til både likheter og ulikheter ved deres lidelseshistorier. Dette gjøre med mål om å avdekke i hvilken grad de manikeiske forfatterne har basert seg på de NTe.

I kapittel 5 vil jeg ta for meg tekstenes soteriologi og eskatologi og hva som sies om dem i Bs og Hom. Dersom det finnes noen tekstuelle paralleller til de NTe, vil disse bli undersøkt. Dette vil i hovedsak belyse hvordan Manis og delvis Jesu (både den «kristne¹» og manikeiske) soteriologiske og eskatologiske roller, fremstilles i forbindelse med deres lidelseshistorier.

I kapittel 6 vil jeg gå nærmere inn på hva Hom og Bs forteller om ritualer. Stiftet Mani noen ritualer slik som Jesus gjorde med nattverden? Jeg vil også undersøke tidsangivelser av Manis død, hva Bs forteller om Bemafesten og hva som var Manis og Jesu roller under Bemafesten.

2.1. Metode

Den metodiske innfallsvinkelen vil være en komparativ kildeanalyse. Kildene, de utvalgte koptiske tekstene og skriftene fra NT vil undersøkes med sikte på å finne felles motiver i fremstillingen av Manis og Jesu lidelseshistorier. Metoden vil derfor være styrt av en sammenlignende innfallsvinkel til materialet. Både likheter og

¹ Det er ikke lett å finne et godt begrep for å beskrive «kristne» i Romerriket i det tredje og fjerde århundret. Det fantes et vidt spekter av religiøse bevegelser som kalte seg kristne og det har danne seg en «ortodoks» kirke. Når jeg benytter meg av begrepet «kristne» i denne teksten mener jeg de som følger Jesus og har han som den siste åpenbarer fra Gud.

ulikheter vil bli studert. Dette vil gi en bredere forståelse av disse egyptiske manikeiske tekstenes beskrivelse av Manis lidelseshistorie i forhold til Jesus og de NTe.

2.1.1. Kildeanalyse

I dette prosjektet er kildeanalysen særs viktig, siden det er en sammenligning av flere kilder. Kildene har blitt lest omhyggelig flere ganger for å hente ut det materiale som er relevant for dette prosjektet. Det er viktig å være kritisk til hvilke kilder som blir valgt ut. Einar Thomassen skriver dette i sin artikkel om «Hva enhver student i religionsvitenskap trenger å vite om filologi» (2006):

Kildekritikk betyr at vi må føre belegg for våre påstander, og at vi gjør dette på en slik måte at belegget, altså bevismaterialet, er både representativt og riktig tolket. Representativitet innebærer at vi må bruke det kildematerialet som er best egnet til å bevise og sannsynliggjøre de påstander vi fremsetter. (*ibid.*:75)

Tekstene mine er alle fra Egypt, skrevet på koptisk og de er en del av det samme funnet. De stammer fra det fjerde århundret og tilhører en tid da flere av de manikeiske tilhengerene assosierer seg med kristne og til og med kaller seg for de sanne kristne (se 3.1.3). Flere av tekstene beskriver også Mani som Jesu apostel og i Mani-biografien i Köln kodeksen (heretter refert til som CMC) blir Manis liv lagt så nært opp til beretninger om Jesu liv som mulig (se 3.1.2). Vi ser her at manikeerne hadde kjennskap til de kristne tekstene og benyttet dem blant annet i CMC. Det er derfor sannsynlig at forfatterne av salmene og Homiliene har benyttet seg av de NTe. Bs og Hom omhandler Manis siste dager og hans død. Dette gjør dem svært representative til å studere om Manis lidelseshistorie kan være basert på Jesu i de NTe. Jeg har også valgt å begrense meg til to av de koptiske tekstene som omhandler Manis lidelseshistorie og tar ikke med senere tekster fra persia og østen. På denne måten blir konteksten rundt temaet mitt klarere. Det er tekster fra det fjerde og femte århundrets Romerriket hvor flere manikeerne ser på seg selv som de ekte kristne.

2.1.2. Komparativ metode²

«Den som kjenner en, kjenner ingen.» (Müller [1873]2003:75 [min oversettelse])

² Deler av denne seksjonen er bearbeidet fra min metodeoppgave i RELV306 levert høsten 2007.

Religionsvitenskapens far, Max Müller, formulerte dette utsagnet basert på Goethes «Den som kjenner et språk, kjenner ingen». Det som var ment med dette var ikke at Shakespeare og Homer ikke kunne sitt eget morsmål, men at de ikke forstod hva språket virkelig var. Det er den samme holdningen som ligger til grunn i Müller sitt utsagn om at en ikke vet hva religion egentlig er om en bare kjenner sin egen. Man trenger innsikt i (mange) flere for å forstå mer om hva dette komplekse fenomenet er.

Det interessante med den komparative metoden er at den har vært der fra religionsvitenskapens begynnelse med Max Müller og James G. Frazer. Derifra er den blitt videreutviklet med særlig Eliade og religionsfenomenologien. Etter å ha møtt en del motstand og kritikk har den i dag igjen å fått en ny renessanse med blant annet det kognitivistiske studiet av religion. Metoden har blitt forsvart som den mest grunnleggende metoden som tillater oss å samle inn data, identifisere spørsmål, etablere forståelse, klargjøre og i siste hånd kommunisere våre tanker. Allikevel har metoden møtt mye kritikk, særlig for sin påståtte universalisme, misrepresentasjon, essensialisme og for å være anti-kontekstuell (se Carter 2004:3).

Comparison is the consideration of how two apparently distinct entities are similar and different for the purpose of determining the degree to which they can be intellectually grouped or separated. (*ibid.*:5)

Denne definisjonen av 'sammenligning' viser at den ikke bare er ute etter å finne likheter, men også forskjeller. Carter selv mener at denne definisjonen også viser at sammenligning er relatert til kategorisering. Et eksempel på dette er at når vi beskriver en entitet som foreksempel en myte, så analyserer vi mange forskjellige aspekter av denne entiteten. Noen er relevante, andre ikke. Vi vil da se hvordan denne entiteten er forskjellig fra andre, men også hvordan den er lik andre i den samme kategorien «myte» (*ibid.*:5). Carter mener at vi alle sammenligner, enten vi liker det eller ikke, det som er viktig er at vi fortsetter å forbedre vår evne til å gjøre gode sammenligninger. I følge denne definisjonen brukes ikke sammenligning til å forklare noe (det er eventuelt en annen prosess som ikke har noe med sammenligningen å gjøre). Det kan være problematisk, da det ofte er selve tolkningen av det materiale en finner med den komparative metoden som er problematisk og som har fått mye kritikk. Dette gjør religionsviteren Robert A. Segal et poeng av i sin artikkel «In the defense of the comparative method» (2001), hvor han påpeker at Frazer ikke syndet

mot selve den komparative metoden, men det er i måten han behandlet stoffet på at han sviktet.

Segal har laget en liste med seks punkter som den komparative metoden har blitt kritisert for. De seks punktene vil bli kort forklart videre i neste avsnitt hvor kritikk mot metoden vil bli skrevet først for å bli etterfulgt av Segal sitt svar på dem. Etter Segal sitt forsvar av metoden vil jeg komme med mine egne refleksjoner om metoden og hvordan jeg selv vil bruke den for å unngå en del av fellene med sammenligning.

1) *Komparativistene finner bare likheter hos forskjellige fenomener og ignorerer forskjeller.* Segal argumenter her for at det er nødvendig å finne forskjeller like mye som likheter. En kan ikke vite at en har funnet alle likhetene før en har funnet alle forskjellene, og når en ikke kan konvertere dem til likheter. Metoden kan altså brukes både til å finne forskjeller og likheter. Den komparative metode er i seg selv nøytral, den er et verktøy (*ibid.*:349).

I min tekst vil jeg ha et fokus på å lete etter likheter mellom de NTe og de manikeiske tekstene Hom og Bs. Selv om jeg ser etter likheter for å eventuelt kunne spore fellestrekk mellom disse tekstene, vil ulikheter også dukke opp og bli diskutert. Tekstene er ulike i det at de NTe består av fire fortellinger av fire forskjellige forfattere. Hom³ er derimot en form for preken. Bs er salmer forfattet av flere forfattere. Dette er altså tre forskjellige tekstformer som jeg ønsker å bruke når jeg sammenligner, for å både studere ulikheter og likheter.

2) *Komparativistene blander likheter med identitet.* Her argumenterer Segal for at det er en logisk sannhet at to fenomen, uansett hvor mange likheter de innehar, fortsatt er forskjellige. Derfor kan sammenligning av fenomen aldri etablere identitet, bare likheter (*ibid.*:349–350). I forhold til mitt studie betyr dette at likheter i narrative ikke kan antas å ha blitt skrevet ut av samme motivasjon hos forfatterne. For å finne ‘felles identitet’ må vi ta for oss tekstenes historiske og sosiale; religiøse og polistiske kontekst, hvor vi faktisk rekonstruerer hva som kan ha vært motivasjoner for forfatternes valg.

3) *Generaliseringene er for vide.* I dette tilfellet mener Segal at hvilke som helst to fenomen kan sammenlignes. Sammenligning er unyttig eller nyttig, den er ikke rett

³ Homilien er en religionsdiskurs som har som formål å gi en spirituell instruksjon, heller enn en doktrinal instruksjon. (New Oxford American Dictionary)

eller gal, heller ikke for bred eller smal. I dette tilfellet mener jeg at min sammenligning er nyttig fordi den bidrar til å kontekstualisere de manikeiske tekstene, og på den måten kan jeg belyse en del av manikeismen som tidligere ikke har blitt studert så inngående.

4). *Komparativistene generaliserer for tidlig.* Sammenligninger er alltid tenkt som midlertidige, ikke konkluderende. En kan ikke la være å sammenligne fordi man ennå ikke har alle fakta på bordet. Når vil en kunne oppnå å ha god nok oversikt til å sammenligne, og, ikke minst, når vil en selv kunne vite at en har det? Det vil da heller ikke være mulig for noen å si noe om noe som helst og det gjelder ikke bare for komparativister. Det er derfor viktig å være klar over og eksplisitt på hvilke begrensninger sammenligning kan legge for generaliseringer.

Jeg vil forslå generaliseringer om prosjektes tema basert på sammenligning. Jeg er her enig med Segal at disse er 'midlertidige'. De zoroastriske elementene i tekstene vil for eksempel ikke bli studert av meg, men de vil, i lys av blant annet dette prosjektet, kunne tilføre mer til vår forståelse av den manikeiske religionen. I min tekstanalyse vil de manikeiske tekstenes eventuelle tilknytning til de NTe vil bli belyst på en måte de ikke har blitt før. Dette vil gi mer informasjon om tekstene enn hva man tidligere hadde, og dermed er generaliseringen nyttig i å være kumulativ, til tross for sin midlertidighet.

5) *Komparativistene tar et fenomen ut av sin kontekst.* Segal mener her at en skikkelig sammenligning ikke kan ta et fenomen ut av sin kontekst. For å kunne sammenligne et dyreoffer fra et folk med et offer fra et annet, bør en være sikker på at begge folkeslagene faktisk dreper dyr og ofrer dem for å vinne deres guders velvilje. Hvilket annet sted en fra konteksten kan denne informasjonen hentes? (*ibid.*:351).

De manikeiske tekstenes tilknytning til de NTe er helt klart til stede. Vi vet fra forfattere som den manikeiske biskopen Faustus at flere av manikeerne så på seg selv som de «sanne kristne», og blant annet på denne måten er evangelietekstene en del av konteksten for de manikeiske tekstene.

6) *De sammenligner!* Her mener Segal at for å i det hele tatt å forstå et fenomen, uansett hvor spesifikt det er, så må en identifisere det og gjøre rede for det. Å identifisere er å plassere det i en kategori, og å gjøre rede for det er å forklare kategorien det er plassert i. Begge disse prosedyrene er utelukkede komparativistiske

(*ibid.*:352). En kan her se at Segal har den samme tanke om at sammenligning er tett knyttet sammen med kategorisering, som også Carter hevder.

Siden jeg sammenligner i dette prosjektet, er jeg skyldig i sammenligning! Jeg vet ikke om noen andre måter det er mulig å studere likheter og ulikheter mellom Mani og Jesu lidelseshistorie på enn ved å sammenligne dem.

Michael Stausberg har kanskje svaret på hvorfor jeg ikke 'vet bedre enn å sammenligne'. Hans artikkel om sammenligning som skiller seg en del fra andre, da den argumenterer for sammenligning som en egen vitenskapelig strategi og ikke som en partikulær religionsvitenskapelig metode. Dette er et nyvinnende syn som kanskje kan være et bedre svar på kritikken den komparative metode har fått.

Sammenligning er ikke en religionsvitenskapelig metode i snever forstand, men en grunnleggende kognitiv strategi som er «innbakt» i forskjellige fremgangsmåter og metoder. (Stausberg 2006: 29)

Stausberg mener at sammenligning har vært viktig for det religionsvitenskapelige fagets identitet. Metoden ble sett på som en mulighet til å danne et «objektivt» og «vitenskaplig» studie av religion. Dette skulle vise seg å være mer problematisk enn tidligere antatt (*ibid.*:29). Når det gjelder religionsfenomenologien, beskriver Stausberg den som en overgang fra «sammenligning» til «sammenstilling» (klassifikasjon, gruppering). Et eksempel er «Gerardus van der Leeuw som lager kategorier hvor han grupperer fenomener fra helt forskjellige religioner og kulturelle kontekster» (*ibid.*:31). Det argumenteres videre for at sammenligning er en naturlig del av våre kognitive oppsett, slik at til og med når vi sier at noe ikke kan sammenlignes, forutsetter det rent logisk en sammenligning. Det har ofte ligget egne interesser bak når en har sagt at noe ikke kan sammenlignes. Det er eksempelvis tilfelle når kristne, jøder, muslimer og hinduer sier at deres religion ikke er sammenlignbar med andre (*ibid.*:34). Sammenligning foregår i nesten alt som gjøres innenfor det vitenskapelige arbeidet, til og med det som tilsynelatende ikke er sammenlignende. Derfor kan det heller ikke sies å være en egen metode, men heller en strategi (*ibid.*:33). Et viktig argument for hans syn på sammenligning som strategi og ikke metode er at det finnes ikke noen «oppskrift» for sammenligning. Dette finnes det for andre metoder som filologi, innholdsanalyse, intervjuer, spørreskjema. Man kan bruke forskjellige metoder for å sammenligne, derfor er det ikke en egen metode, men en generell vitenskapelig strategi (*ibid.*:38).

Stausberg argumenterer for at vi først og fremst må være klar over at sammenligning er en kognitiv prosess / strategi / metode / måte-å-tenke-på som er naturlig for mennesket. Det betyr at vi ikke kan tenke på sammenligning som *først og fremst* en metode. Men kan vi ikke med Stausberg i bakhodet utvikle sammenligning som metode ved å sette begrensninger for hva vi kan gjøre (slik som Segal gjør i punktene sine), og forklare hvordan vi kan produsere data for å muliggjøre foreksempel kategorisering? Jeg mener at dette er fullt mulig og vil selv bruke Segal sine punkter som en metode i dette prosjektet. (Religions)vitenskaplige metoder er formaliserte, standardiserte og eksplifiserte kognitive og epistemiske strategier. Intervju bygger for eksempel på kognisjons-kommunikative strategier (f.eks verbal interaksjon), og statistikk bygger på kognisjons-kvantitative strategier (f.eks telling).

Jeg har her gjort rede for hvilke metoder som vil benyttes i dette prosjektet. I det neste kapitlet vil jeg komme med bakgrunnsinformasjon om manikeismen i Romerriket og kildene som jeg vil benytte meg av.

3. Manikeisme i Romerriket

Tekster i det fjerde og femte århundret

3.1. Manikeisme i vest

Wisdom and deeds have always from time to time been brought to mankind by messengers of God. So in one age they have been brought by the messenger, called Buddha, to India, in another Zarâdusht to Persia, in another by Jesus to the West. Thereupon this revelation has come down, this prophecy in this last age through me, Mânî, the messenger of the God of truth to Babylonia. (Fra Shaburaghan, sitert av Albiruni. [Sachau 1879: 190])

Dette prosjektet har sin hovedvekt på manikeismen i vest i det fjerde til det femte århundret. Jeg vil derfor gi en kort innføring i vestlig⁴ manikeisme. Vi setter startpunkt for manikeismen da dens stifter Mani (216–276 evt.) valgte å bryte ut av den jødisk-kristne baptistsekten *elkasaittene* i år 240 (se Pedersen 1994; Gardner 1995). Han mente at han hadde mottatt åpenbaringer fra sin himmelske tvilling (συζυγος) og ut fra disse dannet han læren og grunnlaget for det som ble religionen manikeisme. Mani samlet tilhengere til en egen 'kirke'. Denne ble konstruert med et fast hierarki og egne kanoniske skrifter som han selv forfattet. Disse tekstene var skrevet på en østarameisk dialekt. De hadde titler som det *Levende Evangelium*, *Livets Skatt*, *Kjempenes Bok*, *Mysterienes Bok* (Pedersen 1994: 46). Det er dessverre ingen av de kanoniske bøkene som er bevart i dag. Man har bare funnet fragmenter fra disse bøkene.

Iain Gardner gjør rede for forskjellige innflytelser på Manis lære. Han finner spor av for eksempel «gnostiske religioner» (tidlige demiurgiske kristne religioner), syrisk kristen tradisjon, bardaisanitisk og markonittisk lære, og iransk religion. Mani inkorporerte også religiøse figurer fra andre religioner: Zarathustra, Buddha og Jesus ble tolket som sanne apostler hvis lære senere hadde blitt forandret (se Gardner 1995:xxiv).

Mani tilbrakte det voksne livet sitt som healer og apostel, og reiste rundt i det persiske riket og til India (se *ibid.*:xiii). I begynnelsen ble ikke reisen hindret av

⁴ Manikeismen, eller 'Mani-tilbedelse' hadde på sitt største et geografisk spredning fra Romerriket i vest, og Kina i øst. 'Vestlig' avgrenses her til manikeisme i Romerriket mellom 250–450.

statsmaktene, og perserkongen Shapur den første ser ut til å ha likt Mani. Noen av skriftene til Mani ble forfattet på middelpersisk, og Shahbuhrgan er dedikert til Shapur den første. Den neste perserkongen, Vahram den første, var sterkt påvirket av den zoroastriske øverstepresten Kardel, som ønsker å kvitte seg med andre religioner enn zoroastrianisme. Dette førte til at Mani ble fengslet en gang mellom år 274 og 277. Her døde Mani som følge av tortur og dårlige fengselsforhold. (se Pedersen 1994: 46–47).

Manikeismen spredde seg fra Mesopotamia til blant annet Egypt (dette skjer i løpet av tiden Mani fortsatt er i live), hvor det er funnet flere bevarte koptiske tekster.

I vest var manikeismen i stor grad en misjoneringsreligion. Mani startet selv sin første misjonsreise etter at han hadde mottatt sin andre åpenbaring i april 240 evt. (se Lieu 1994:22). Etter sin reise til India får han audiens hos Shapur den første, og blir en del av hans følge. Fra sin base i Véh-Ardashir, den sassanidiske hovedstaden, sender Mani ut flere misjonærer til Romerriket og Egypt (*ibid.*:26). En del av misjonen var vellykket, og i nyere tid er det funnet håndskrifter fra flere manikeiske samfunn i Egypt. Det siste funnet er fra Kellis, hvor man her oppdaget flere håndskrifter, samt brev som har blitt sendt mellom ulike manikeiske samfunn (dette samfunnet eksisterte mellom ca 301–390 evt.). I vest møter manikeismen stor konkurranse fra en stadig voksende kristen kirke. Flere av de manikeiske misjonærene var i offentlige debatter med kristne, hvor flere dogmatiske uenigheter ble debatterte. I disse debattene ble flere av de sentrale manikesiske temaene som skilte seg ut fra de kristne debattert. Det utviklet seg etter hvert en heftig kristen polemikk mot manikeismen. Eksempler på slike stridstemaer er at det gode og onde i manikeisme er totalt adskilt, at Mani er Jesu apostel og at store deler av Det gamle testamentet er i følge manikeere falskt, samt flere andre teologiske temaer (se Lieu 1994).

En av de mest kjente personene med tilknytning til manikeisme var Augustin av Hippo (354–430). Han var manikeer i minst ni år. Han tilhørte gruppen «hørere» og ikke «de utvalgte». Etter at han konverterte til kristendommen skrev han flere polemiske tekster mot manikeismen. Mye av materialet kan være problematisk å bruke som kilde til manikeismen, på grunn av hans sterkt negativt syn på den. Tidligere var kirkefedrene sine polemiske tekster om manikeisme den eneste kilde, men nå har man funnet flere tekster som stammer direkte fra manikeiske samfunn. Dette gjør det lettere å vurdere disse kildenes validitet. I Romerriket ble manikeerne

også forfulgt, først av keiser Diokletian også, av kristne keisere. En gang mellom det femte og sjette århundret ble manikeismen i hovedsak (kan ha vært noe gjenlevende i blant annet Egypt til islamsk tid) utryddet fra Romerriket (se Pedersen 1994:47).

Manikeismen nådde Egypt rundt 260 evt., og vi vet fra Alexander av Lykopolis, som skrev polemiske tekster mot sekten, at den første manikeiske misjonæren het Pappos og at han ble etterfulgt av Thomas. Navnet Pappos blir også nevnt i Medinet Madi tekstene som en av hoveddisiplene til Mani. Thomas er også kjent fra en liste over manikeiske disipler funnet i et anatema utstedt av biskop Sakarias av Mytilene (*ibid.*:61). I slutten av det tredje århundret hadde religionen tiltrukket seg mye oppmerksomhet og ble bekjempet av staten og de kristne autoritetene i Egypt. Manikeismen ser ut til å ha vært særlig populær i det øvre Egypt. Selv om manikeismens suksess i det romerske imperiet nådde sin topp rundt år 400, kan det se ut til at manikeismen overlevde der helt inn i den islamske perioden. Kellis er det nyeste arkeologiske funnstedet i Egypt og dette samfunnet ser også ut til å ha klart å holde seg unna statlig makt for en lang periode (se Gardner 1995:xv–xvi).

3.1.1. Manikeisk tro og praksis

This is the honour of the Paraclete-Spirit; the honour of Fasting, Prayer and Almsgiving; the honour of the commandment that we lie not; the honour of the commandment that we kill not; the honour of the commandment that we eat no flesh; the honour of the commandment that we make ourselves pure; the honour of the commandment of blessed Poverty; the honour of Humility and Kindliness. (Bs 33.17–23)

He that makes festival shall grieve, he that grieves shall make festival. They that eat shall fast, they that fast shall eat. They that rejoice shall mourn, they that mourn shall make festival and rejoice in this joy from everlasting to everlasting. (Bs 173.4–7)

Dette kapitlet vil ta for seg tro og praksis i den manikeiske religionen i vest⁵. For å studere dette vil Melford Spiro sin religionsdefinisjon brukes. Religionsdefinisjonen kan fungere som et heuristisk verktøy for å presentere manikeismen (som en religion):

Religion is an institution consisting of culturally patterned interaction with culturally postulated superhuman beings. (Spiro 1966:96)

⁵ Dette er en generalisering av religionen for å kunne gi et visst inntrykk av den. Det har nok vært like stor variasjon hos manikeerne som i det fleste andre religioner. Hovedvekten vil ligge på tro og praksis i den vestlige manikeiske verden, da dette prosjektet har sitt fokus der.

For å gjøre dette kapitlet mer oversiktlig har jeg valgt å dele Spiros definisjon inn i tre punkter. Det første punktet i Spiros definisjon er *institusjon*. Mani gav sin religion et grunnlag gjennom skrifter, misjon og et sterkt hierarki. I den hieraktiske strukturen til manikeismen var *archegos* på toppen, videre nedover på stigen var det tolv lærere (*magister*), under dem 70 eller 72 biskoper (*episkopos*), så de eldre (*presbyteres*) og tilslutt de utvalgte og hørerne. Manikeerne ble delt inn i 'hørere' (*aditores*) og 'utvalgte' (*electi*). De utvalgte hadde meget strenge levesett. De skulle ikke ha sex, fordi dette var knyttet til materien, det onde, som hadde lyst i sin natur (se Gardner & Lieu:11). De utvalgte drev også en meget streng askese, hvor de blant annet ikke kunne spise kjøtt eller drikke vin. Hver dag var en fastedag hvor de bare kunne spise ett måltid. En historie som illustrerer dette meget godt er historien om den manikeiske misjonæren Julia. Hun utfordrer en kristen biskop til offentlig debatt, hvor hun neste dag dukker opp med fire andre misjonærer. De blir beskrevet som bleke og svake (det finnes flere andre vitneutsagn som sier akkurat dette om de manikeiske misjonærene). Under den opphetede debatten dør Julia av slag og man regner med at dette er grunnet hennes ekstreme askese (se Lieu 1994:58–59). For hørerne var ikke levereglene like strenge. De kunne gifte seg og spise et større utvalg av mat. Hørerne (katekumenene) hadde også i oppgave å bringe de utvalgte mat og drikke. Det manikeiske klostersystemet ser ut til å være påvirket av det buddhistiske. Klostrene er delt inn i to, ett for munkene og ett for nonner. I klostrene holder de utvalgte til og det er disse som skal leve livet på jorden så perfekt som mulig og har mulighet til å stige ut av denne verden og opp til Faderen etter døden. Hørerne kunne håpe på å bli gjenfødt som en utvalgt og ville da ha mulighet til å oppnå «frelse» (Gardner & Lieu:19).

Neste punkt er *kulturelt mønstret interaksjon*. Manikeerne hadde en rekke særlige spiseritualer. De så for seg at lyselementer var fanget i visse frukter og grønnsaker (for eksempel melon og agurk). Disse lyselementene kunne frigis av de utvalgte når de spiste dem. Når de ble frigitt ville de stige opp til Faderen (lyset) og forenes med ham der. De skilte hva slags mat som hadde mest lyselementer (melon og agurk) fra den som inneholdt mye mørke elementer (kjøtt og vin).

We bless and sing to thee, our Father Mani, our savior, o glorious one... he whom the Father sent forth from on high that he might release the souls that are counted to him, o glorious one. We now therefore make festival fullfilling thy holy day, passing the night in vigil in thy joy, o glorious one. (Bs 41.9–16)

Manikeerne avholdt også en stor festival som ble avholdt en gang i året. Denne ble kalt bemafesten. I vest var den forbundet med den kristne påskefeiringen og ble feiret på samme tid. De feiret Manis martyrdød og et domsete (*bema*) ble reist midt blant tilbederne. På dette stedet ble det plassert et bilde av Mani for å feire hans nærvær i de utvalgte samfunn. Dette symboliserte også hans posisjon som stedfortreder for Jesus til hans tilbakekomst for å dømme (se Gardner & Lieu 2004: 24). Tanken om Jesus som dommer handler om at han skal dømme under endetiden. Manikeerne forestilte seg at Mani satt på domsetet og tildelte menigheten syndsforlatelse, samtidig som han gjennom sin lære tilintetgjorde de falske villfarne religioner og på den måten gjengjeldte sin egen død (se Pedersen 1996:409). Selv om Mani døde i fangenskap, valgte manikeerne å se på Manis død som en slags korsfestelse og en martyrdød. Det vil komme mer om Bemafesten senere, under ritualekapittelet.

Siste punkt i Spiros religionsdefinisjon er *kulturelt postulerte overmenneskelige vesen*. Her finnes det flere figurer, som Faderen, Jesus, Mani, samt flere andre overmenneskelige agenter, som hjelper til i de manikeiske mytene. Mange av disse kommer tydelig frem i manikeisk kosmologi og kosmogoni. For å beskrive dem kortfattet kan man si at Manis lære bygger på forestillingene om de to prinsippene og de tre tidene (momentene). De to prinsippene var lyset og mørket og de tre tidene var; begynnelsen hvor lyset og mørket var separert, midten hvor kampen mellom det gode (lyset) og onde (mørket) utspilte seg og hvor manikeerne tenkte seg at de selv befant seg, og den siste tiden, hvor lyset og mørket vil være adskilt til evig tid.

O[n]ce again the apostle speaks to his disciples: Fr[om] the time when the light came forth and was crucified in the darkness; / [t]o the season when the Statue will ascend an[d] / the entire light, w[hic]h was conjoined with the darkness, will be puri[fied] and c[lean / sed]. He [s]ays: [Fr]om that time on, [from tha]t time / to the season of the end totals three seasons. (Keph 55.16–20)

Once again, when our father looked, he saw a [...] / person [...] before him. [He] says [...the] / two essences that are present at the beginning [...] the [lig] /ht and the darkness, that which is good and that which is evi[l, life and] death. (Keph 286.24–30)

I begynnelsen (den første tiden) hersket Storhetens Fader over lysriket, hvor det var ro og hvile. Sør for dette riket var mørkets rike, hvor det hersket konstant borgerkrig. På grunn av urolighetene i mørkets rike beveget noen av demonene seg opp mot grensen

til lyset. Når de så lysets herlighet, ble deres begjær tent. De samlet alle kreftene fra mørkets land for å angripe lysriket. Storhetens Fader hadde allerede forutsett at dette ville skje, og besluttet å avverge mørkets planer. Siden fred er Storhetens Faders kjennetegn, måtte han kalle frem andre guddommer til å kjempe for seg i universet mens han selv holdt seg gjemt til det hele var over. Først ble Livets Mor kalt frem, hun kalte i sin tur på det Første Mennesket. Dette er den første emanasjonen. Det er det Første Mennesket som går til krig. Han blir fanget / blandet sammen med mørket, og dette ser ut til å være et tap for lyset, men Storhetens Fader har en plan med det.

I den andre emanasjonen blir den Store Byggeren og den Levende Sjelen (også kalt Lysets Far) kalt frem til kamp (se Gardner 1995: xxvii–xxviii). Den Levende Sjelen skal redde det Første Mennesket og er med det en modell for all fremtidig frelse. Det Første Mennesket blir reddet ut av den mørke avgrunnen. Den Levende Sjel konstruerte ti himler og åtte verdener. Solen og månene er verktøy som blir brukt for å rense ut lyselementer fra verden. Myten her inneholder en kompleks kosmologi som forklarer at verden er konstruert som et 'lysbefrielsesmaskineri', hvis funksjon er å befri lyselementer fra mørket.

Den tredje emanasjonen består av Stråleglans-Jesus og Lysjomfruen. Disse brakte sjelens forløsning et skritt videre, og med dette skremte de skremte mørkets krefter såpass at Mørket skapte de første menneskene Adam og Eva. Menneskene inneholdt store mengder lyselementer og mørkets krefter håpte å fange dem i menneskekroppene siden mennesket da ville forplante seg videre og lyselementene ble dermed holdt fanget enda mer. Gudene begynte da å befri lyselementer fra menneskene ved å fortelle dem 'sannheten'. Stråleglans-Jesus vekket Adam og fikk ham til å kjenne sin egen sjel, gudene i himmelen og den lidende sjels natur. Fra Stråleglans-Jesus springer det ut en gud som kalles Lys-Forstand i de koptiske tekstene. Denne lysforstanden kan gå inn i menneskets sjel og forene seg med den slik at mennesket blir bevist sin sanne opprinnelse. Dette skjedde i følge manikeerne med blant andre Buddha, Zarathustra, Jesus og til sist Mani. Manis kirke skal bidra til at det siste lyset blir silt ut av kosmos (dette er slutten på den midterste tiden / perioden). Når dette er ferdig og kosmos er tømt for det meste av lyselementer, vil de siste sjeler forenes til «den Siste Statuen» som vil bringe dem til Lysets Rike. Mørket vil trekkes sammen til en klump og ikke ha mulighet til å se lyset lengre, slik

at en ny sammenblanding aldri mer vil skje. Lyset og Mørket er atter en gang adskilt og vil være det til evig tid (se Pedersen 1994:51–53).

3.1.2. *Mani og Jesus*

I, Mani, an apostle of Jesus Christ through the will of God, the Father of Truth, from whom I also was born, who lives and abides forever, existing before all and also abiding after all. (CMC 65.20–66.11)

Dette utsagnet er fra Manikodeksen i Köln (Cologne Mani Codex – CMC), hvor Mani erklærer seg selv som Jesu apostel på samme måte som Paulus (Pedersen 1988:161). Ludwig Koenen kommenterer i «Manichæan apocalypticism at the Crossroads of Iranian, Egyptian, Jewish and Christian Thought» (1986) at CMC er «et verk som gjør Manis liv så parallelt til Jesu liv som mulig» (Koenen 1986:295). I følge Majella Franzmann (2003) finnes det også flere andre tekstkilder hvor Mani siterer Jesu ord fra den kanoniske Bibelen⁶. I noen av de manikeiske koptiske tekstene blir Mani knyttet nært opp til Jesu-figuren,. Det er dette aspektet av Mani-figuren, hvor hans lidelseshistorie knyttes nært opp til Jesu lidelseshistorie i Bs og Hom, som vil bli studert nærmere i dette prosjektet.

Jesus var også en egen religiøs agent i den manikeiske tro. Han hadde her flere forskjellige roller. Blant annet var det han som gav kunnskap (*gnosis*) til Adam, han var den 'historiske' Jesus som døde på korset og ble beskrevet i de NTe, og Jesus skulle også komme tilbake ved endetiden og holde dom over menneskeheten (se Franzmann 2003:7–8). Jesusfiguren blir i de manikeiske tekstene tillagt mange av de samme narrativene som i NT. På noen punkt skiller de seg likevel fra hverandre. Den manikeiske Jesusfiguren har her andre roller (eksempelvis hans opptreden med Adam) enn dem som blir tillagt Jesusfiguren i NT. Noen av de manikeiske tekstene forteller at Jesus ikke var født av en kvinne: «He was not born in a womb corrupted: not even the mighty were counted worthy of him to dwell beneath their roof, that he should be confined in a womb of a woman of low degree (?)» (Bs 245 52.23–26). I Augustins verk *Contra Faustum Manichæum* siteres Faustus på at Jesus ikke var født av en kvinne (III,1). Manikeerne har også en annen tolkning av Jesu korsfestelse. Dette er slik de ser på den i følge Franzmann: «Som et resultat av å komme inn i verden, blir han konfrontert av fiender, både kosmiske og jordiske, under dem ser han ut til å lide

⁶ Eks. Kephalaia 90.18–19 som er en parallell til Jesu ord i Joh 4:14–15.

og bli korsfestet. Fordi han kombinerer i seg selv både guddommelig og menneskelig natur lider han og på samme tid lider han ikke» (Franzmann 2003:86). Vi ser her at historiene som omhandler Jesu menneskelige form skiller seg fra den nytestamentlige tradisjonen. Manikeerne mente at Jesus ikke kunne være født av en kvinne (og dermed være et vanlig menneske) og heller ikke lide på samme måte som et menneske.

Det har nå blitt kort fortalt hvordan manikeernes syn på Jesusfiguren i Romerriket var. I dette prosjektet vil det i hovedsak bli henvist til den Jesus-skikkelsen som opptrer i de NTe, særlig i den komparative analysen av deres lidelseshistorier. Under analysen av ritualer i de manikeiske tekstene (Bs og Hom) vil det til tider bli vist til den manikeiske Jesu-figuren, men dette vil komme klart frem i teksten.

3.1.3. Manikeisme – egen religion eller kristendom?

Mani selv vokste opp i den jødisk-kristne baptistsekten elkasaittene. Mye av hans kristne bagasje kommer frem i flere av tekstene som blir tilskrevet Mani eller hans disipler fra hans egen tid eller generasjonen etter ham (Gardner 1995:xviii). I Kephalaia (heretter referert til som Keph) fortelles dette om Mani og Jesus: «I (Mani) have understood by him (Jesus) everything. I have seen the totality through him! I have become a single body.» (Keph 15.23–24). Mani sier også at han er parakleten som Jesus talte om i Johannesevangeliet: «Og jeg vil be Far, og han skal gi dere en annen talsmann, som skal være hos dere for alltid» (Joh 14:16), og som Mani skal bli «en kropp og sjel med» (Gardner 1995:xi). I følge Gardner trodde Mani at han var blitt kalt for å gjenopprette den sanne læren til Jesus. Det var opp til ham å opprette en klar kanon av skrifter som aldri igjen kunne bli forandret (se *ibid.*:xxxii).

Det nyeste funnet av et manikeiske samfunn ble gjort i Kellis i Egypt i 1990. Gardner mener at dette funnet viser at manikeerne her så på seg selv som den ekte og hellige kirken – i motsetning til den (i mangel av en bedre beskrivelse) katolske kirken (se *ibid.*:xii–xiii).

Den manikeiske biskopen Faustus hadde flere dialoger med Augustin. I disse kommer det frem at Faustus ikke så på manikeisme som en annen religion enn «kristendom». Augustin forteller at Faustus sier dette i en av deres dialoger:

By his (i.e. the Holy Spirit's) influence and spiritual infusion, the earth conceives and brings forth the mortal Jesus, who, as hanging from every tree, is life and salvation of men. Though you oppose these doctrines so violently, your religion resembles ours in attaching the same sacredness to the bread and wine that we do to everything. (Contra Faustum Manichaeum 2, 2, oversatt av Franzmann 2003: 111)

I dette tekstutdraget kommer det frem at Faustus ikke ønsker å se så mye på ulikheter mellom manikeisme og «kristendom». Han peker heller på hvilke likheter de har. Faustus argumentere senere i Contra Faustum Manichaeum for at det bare er manikeerne som følger frelserens klare ordre og derfor er de som fortjener benevnelse «kristne» og at de virkelig følger evangeliet i sin praksis:

Do I believe in the gospel? You ask me if I believe it, though my obedience to its commands show that I do ... I have left my father, mother, wife and children, and all else that the gospel requires; and do you ask if I believe the gospel? Perhaps you do not know what is called the gospel. The gospel is nothing else than the preaching and the precept of Christ. I have parted with all gold and silver, and have left off carrying money in my purse; content with daily food, without anxiety for tomorrow, and without solicitude about how I shall be fed, or what I shall be clothed. And you ask me if I believe the gospel? You see in me the blessing of the gospel; and do you ask if I believe the gospel? You see me poor, meek, a peacemaker, pure in heart, mourning, hungering, thirsting, bearing persecutions and enmity for righteousness' sake. And you doubt my belief in the gospel? (Contra Faustum Manichaeum 5,1, oversatt av BeDuhn 2002:47)

Vi ser her at manikeere fra Mani selv og frem til samfunnet i Kellis i det fjerde århundret og Faustus i det fjerde og tidlige femte århundret, har vektlagt at manikeerne er de «sanne kristne». Det er en dobbelthet i deres 'kristenhet', da de også mener at de skiller seg fra de kristne – fordi de har den sanne lære som ikke har blitt korrumpert med tiden på samme måte som Jesu lære har blitt blant katolikkene. På den andre siden mener de at de er de «sanne kristne» med det nyeste budskapet fra Mani. De ønsker her å både vise sin likhet til de kristne, men likevel at de er forskjellige. Videre i prosjektet mitt vil vi se flere eksempler på denne dobbeltheten.

3.2. Kildene

3.2.1. Religiøse tekster

Dette er en studie av religiøse tekster. Tekster har alltid vært sentrale studieobjekt i religionsvitenskapen. De siste tiårene har dog et ensidige fokus på *tekst* vært gjenstand for kritikk. Dette har ført til at religionsvitenskapen har blitt mer metode- og teoripluralistisk (se Gilhus & Mikaelsson 2001:11, 61–2). Dette betyr imidlertid ikke at religiøse tekster ikke lengre er interessante for religionsvitenskapen. Åpenbart utgjør de viktige, og ofte de eneste, kilder til historiske religioner.

I følge egyptologen Jan Assmann inngår religiøse tekster som medium for *kulturelt minne*. Assmann har en funksjonell forståelse av kulturelt minne og mener at kulturelt minne «sprer og reproducerer en bevissthet om enhet, individualitet og en følelse av tilhørighet sammen med medlemmene av en gruppe» (se Assmann 2006: 38). Assmann hevder religiøse tekster er interessante fordi de reflekterer enkelte sosiale og kulturelle prosesser og strukturer.

Dersom tekster i tekstsamfunn fungerer som viktige bærere av gruppeidentitet og informerer måten mennesker velger å strukturere livene sine på, betyr det at Assmanns kjennetegn kan brukes til å bedre forstå likheter og forskjeller mellom kristne og manikeiske samfunn.

I min analyse av korsfestelsen vil jeg i forbindelse med Assmanns kulturelle minne diskutere om fortiden (representert i tekster) kan skape tilhørighet. Det vil si dersom manikeerne har latt sine tekster om Manifiguren være sterkt influert av dem om Jesufiguren i de NTe, så kan dette ha vært et forsøk på å skape en felles fortid for manikeere og kan dermed ha skapt tilhørighet for dem.

I de neste seksjonene vil jeg først gi en kort gjennomgang av de viktigste koptiske kildene, og tilslutt vil jeg gå nærmere innpå de kildene som jeg selv benytter i dette prosjektet.

3.2.1. Koptiske tekstfunn i Egypt

Det er funnet flere koptiske håndskrifter i Egypt. I 1929 ble Medinet Madi samlingen funnet. Den består av syv tekster. Disse var Kephalaia, Manis epistler, Det Levende Evangeliets synakser, Salmeboken, en samling homilier, og to andre tekster. Disse tekstene var oversatt fra syrisk til lykopolitansk koptisk (dialekten L4) og håndskriftene stammer omtrent fra år 400 etter vanlig tidsregning. På grunn av

dialekten regner man med at de ikke er fra Fayum (hvor tekstene ble funnet), men fra Assiut-regionen (Lykopolis) i øvre Egypt. Enkelte av tekstene stammer fra Mani selv, slik som *Epistlene*, andre fra den første generasjonen etter ham, som *Homiliene*. Dessverre har deler av disse håndskriftene gått tapt under andre verdenskrig (se Gardner 1995:xvii–xix).

I 1970 ble en annen viktig manikeisk tekst publisert av Albert Henrichs og Ludwig Koenen. Denne teksten, CMC, var en gresk miniatyrtekst som man regner med ble brukt som en amulett. Kodeksen er den minste man har funnet fra den greskromerske verden. Den måler 38x45mm og har 200 sider. Teksten ser ut til å stamme fra Assuit området som Medinet Madi samlingen også er fra. Teksten omhandler Mani sitt tidlige liv og hans åpenbaring fra sin himmelske tvilling. Teksten er også helt klart oversatt fra syrisk (grunnet semitismer) og er datert til det fjerde århundre (se Gardner & Lieu 2004:41–43).

Det neste og foreløpig siste store tekstfunnet i Egypt skjedde i et arkeologisk prosjekt i Dakhleh-oasen (prosjektet startet i 1970). Det dreier seg om landsbyen Kellis, som eksisterte i den romerske perioden. Byen ble forlatt rundt år 400, mest sannsynligvis grunnet hardt klima og mangel på vann. I 1990 i 'hus 3' ble det funnet bilingvale fragmenter av koptisk-syriske tekster, koptiske og greske tekster. Tekstene stammer fra det fjerde århundret. Dette funnet viser at det fantes et manikeisk samfunn i Kellis. Tekstfunnet er mindre enn de i Medinet Madi, men i dette funnet har man en kontekst rundt tekstene. De fra Medinet Madi og CMC vet man ikke helt hvor kommer fra eller hvem som har brukt dem. I Kellis ser man at de tilhørte et samfunn og man kan plassere de inn i en kontekst med flere andre arkeologiske funn som mynter, keramikk, legale dokumenter, kirker, begravellessted samt flere brev som forteller om dagliglivet til manikeerne (se Gardner & Lieu 2004:43–45). Jeg kommer til å gi en nærmere omtale av de kildene jeg skal konsentrere meg om i de neste avsnittene.

3.2.2. *Bemasalmene*

Bemasalmene inngår i den salmeboken som tilhører det funn som ble gjort i 1929. Den andre halvdel, som er best bevart, ble oversatt og gitt ut av Charles Allberry og Hans Jakob Polotsky (1934). Der finnes også de Bs som brukes i dette prosjektet. Allberry mener at Salmeboken ble skrevet før Hom og Keph. Salmeboken som helhet består av 289 salmer (i følge et register i slutten av kodekset) og Allberry daterer den

til ca år 340 evt. Men Siegfried Richter oppgir i «Manichaeen Studies Newsletter» (2004) at det har vært ca 360 salmer fordelt på ca 672 sider. Flere av tekstfunnene i Kellis har vist seg å være salmer som er parallelle med dem som er i den utgitte salmeboken av Allberry. Salmehåndskriftene som er fra Kellis blir regnet som yngre enn dem i Medinet Madi funnet.

Nils Arne Pedersen (1994) mener at salmeboken helt klart var i bruk liturgisk. Salmeboken er preget av kristne tekster, hvor den sentrale guddommen er Jesus, og salmene er full av allusjoner til Det nye testamentet og kristne apokryfer. Pedersen påpeker at dette ikke betyr at den er mindre manikeistisk av den grunn. Den beholder den radikale dualismen og hele den manikeiske myten. Det tas også avstand fra flere av de sentrale dogmene i den katolske kirkes Jesusforståelse, slik som at han var født av en kvinne (se *ibid.*:62).

Jeg vil hovedsakelig benytte meg av salmene fra 218 til 251 i Allberry sin oversettelse, da disse omhandler Bemaen og Mani i større grad enn de senere salmene, som er salmer til Jesus. Salmene jeg benytter meg av inneholder hyllest til Mani. Flere av dem beskriver Manis lidelser og fangenskap hos kong Vahram den første.

3.2.3. Den Tredje Manikeiske Homilie

De manikeiske Homiliene⁷ kommer også fra Medinet Madi i Egypt. Den ene teksten er en bønn om syndsforlatelse, den andre er en homilie om endetiden, den tredje en tekst om Manis lidelse og død, samt en fjerde som muligens handler om Manis død. Av disse fire vil den tredje homilien være av størst interesse for mitt prosjekt. Jeg vil derfor gi et kort sammendrag av denne Homilien.

Teksten innledes med at Kong Shapur dør og Ohrmezd 1 (Vahram) tar over. Mani går deretter til ham for å snakke med ham. Videre fortelles det om Manis vandring og misjonering. Når han kommer til Belapat reagerer magerne på at folk snakker om ham, de blir sinte og går til Kardel for å anklage ham. Kardel går videre til en rådgiver som igjen forteller dette til Kongen. På Manis andre dag i Belapat blir han anklaget. På sabbaten står han foran kongen og presenterte seg selv. Kongen anklager ham og Mani blir satt i lenker. Delene hvor Mani er i fangenskap er delvis fragmentert, det nevnes at hans tilhengere er å gråter over ham. I det neste møte med Mani er han død og det kommer tre kvinnelige katekumene av troen til ham, Banak, Dinak og Nusak.

⁷ En homilie er en religiøs diskurs som er ment for en sprituell forbedrelse av ens moral heller enn en doktrinal instruksjon.

De sitter seg ned ved siden av ham, lukker hans øyne og gråter over ham. De har en lang tale om hvor fantastisk Mani var og Faderen er. Videre er det en gjentakelse og utdypelse av Manis ankomst til Belepat. Etter dette tales det om flere andre rettferdige (eksempelvis Adam, Enok, Paul, Zarathustra) som har dødd tidligere. Videre står det om forfølgelsen av manikeerne etter Manis død. Biskopen og etterfølgerene til Mani, Sisinnios, som blir fanget og brakt foran kongen. Kongen spør ham ut og ydmyker ham. Sisinnios holder fortsatt fast ved sin tro og blir drept av kongens sverd, men dette bli også sett på som en korsfestelse. Tilslutt er det en kort gjentakelse av Manis møte med Shapur og hans død.

I dette prosjektet er det den første delen av denne Homilien som er av interesse. Det er den delen som omhandler anklagene mot Mani, fengslingen og hans død. Den siste delen som omhandler forfølgelse av manikeere og Sisinnios vil ikke bli benyttet i nevneverdig grad.

3.2.4. De nytestamentlige evangeliene

Det er uavklart hvilke tekster Mani og forfatterne av de manikeiske kildene har benyttet seg av. Det er mulig at Mani selv har forholdt seg til en syrisk sammensatt versjon av de NTe, kalt Diatessaron (150–160 evt.), denne var vanlig i datidens Mesopotamia (Beatrice 1992:234). Selv om en ikke vet nøyaktig hvilke tekster de har benyttet, vil det være interessant å undersøke paralleller til de NTe vi har i dag. Det vil være rimelig å anta at flere av motivene i narrativene er de samme selv om det kan ha vært variasjoner i formuleringer.

Jeg har valgt å benytte meg av den norske oversettesen av NT (Det norske bibelselskapet 2005). Av de manikeiske koptiske kildene har jeg benyttet meg av oversettelser på engelsk, da dette er det andrespråket jeg mestrer best. Det finnes en nyere oversettelse av Bs⁸, men denne er på tysk, Min tysk er ikke så sterk at jeg utelukkende kunne benytte meg av denne. Jeg har derimot brukt Wursts oversettelse der jeg har ønsker å sjekke opp Allberry sin oversettelse. Det er ikke helt optimalt at jeg har brukt to forskjellige språk, henholdsvis norsk og engelsk på utsagnene jeg skal sammenligne. Denne avgjørelsen ble tatt fordi tidsrammene for masteroppgaven (i forhold til mine egne koptisk kunnskaper) ikke tillot å oversette alle de koptiske skriftene til norsk. Dette ville vært nødvendig om dette prosjektet hadde tatt sikte på

⁸ Wurst, Gregor 1995: *Das Bemaifest der ägyptischen Manichäer* (Arbeiten zum spätantiken und koptischen Ägypten; 8). Altenberge

å gjøre en gjennomgående filologisk analyse. Jeg forsøker å ikke omtale de NTe som utelukkende kristne tekster i analysen min. Grunnen til dette er at disse evangeliene i denne sammenhengen også kan sees på som manikeiske tekster, siden manikeerne benyttet seg av dem som kilde til Jesusfigurer.

3.3. Tidligere relevant forskningslitteratur

I *Jesus in the Manichaean writings* (2003) skriver Majella Franzmann om Jesus og hans forskjellige roller i manikeismen. Hun argumenterer for at Jesusfiguren og kristendommen har vært en av de viktigste bidragsyterne til manikeismen (kanskje den viktigste) (se *ibid.*:7). Hun tar for seg de seks mest vanlige inndelingene av Jesus figurene og beskriver deres funksjoner og roller. Disse seks er Jesus den strålende, Jesus den lysende apostelen, Jesus dommeren, Jesus Patibilis, Jesus månen, Jesus den unge. Hun mener at det i det tidlige manikeiske samfunnet bare eksisterte en Jesusfigur som opptrådte i forskjellige kledninger innenfor forskjellige situasjoner (*ibid.*:138). Hun påpeker at flere av de tidlige tekstene ikke tiltalte Jesus som Jesus den strålende, Jesus apostelen eller noen av de andre variantene, men bare omtalte ham som Jesus.

I mitt prosjekt vil jeg i hovedsak gjøre en komparative tekstanalyse hvor jeg benytter meg av den kristne Jesusfiguren under analysen av Manis lidelseshistorie. I de to senere kapitlene som omhandler soteriologi, eskatologi og ritualer, vil jeg også skrive litt om den manikeiske Jesusfiguren. Her vil jeg omtale denne figuren som en enhetlig figur. Dette tjener mitt prosjekt best, da jeg i hovedsak studerer hvordan Manis rolle er. Slik jeg tolker mitt utvalg av tekster, ser jeg heller ingen grunn til at hverken forfatterne eller tilhørerne skulle tolke denne Jesusfiguren som flere forskjellige figurer. Som svar på Augustins spørsmål til Faustus: «once more, how many Christs do you make?» (*Contra Faustum Manichaeum* XX, 11), er mitt svar det samme som Franzmann sitt: «én».

Flere andre forskere har også skrevet om «kristologien» i manikeismen, og da med hovedvekt på Jesusfiguren. Eugene Roses *Die Manichäische Christologi* (1979) er et eksempel på dette. Hovedvekten til Rose ligger på Jesu rolle i manikeismen. I et av bokens ni kapitler skriver han om Manis forhold til Jesus. Jeg ønsker å i mitt prosjekt å rette fokuset mot Mani og hvordan hans lidelseshistorie blir fremstilt i de manikeiske tekstene.

4. Jesu og Manis lidelseshistorier

I dette kapittelet vil jeg vise at narrative om Manis død har flere likhetstrekk med narrative om Jesu død. Jeg vil bruke Jesu lidelsesfortelling fra de nytestamentlige evangeliene og peke mot paralleller i de manikeiske tekstene, Bemasmene og den tredje Homilie. For å påpeke paralleller, vil jeg gjøre en komparativ tekstanalyse av disse tekstene. Dette gjøres for å belyse forholdet mellom Mani og Jesus i forbindelse med deres lidelseshistorier. Deretter vil likheter og ulikheter mellom disse diskuteres for så å avklare hvorfor de manikeiske forfatterne kan ha valgt å relatere seg til Jesu lidelseshistorie når de beskriver Manis siste tid og død.

4.1. Manis Korsfestelse

Mani døde i fangenskap hos en den iranske kong Vahram den første. Selv om Mani døde av tortur og underernæring (se Lieu 1994:168), valgte manikeerne å omtale Manis død som en korsfestelse.

... on the day (?) of the cross he gav himself up to the authorities» (Bs 18. 5)

Lo, the sky and the earth and the two luminaries bear witness of me in the height that I did good among them, but they in their cruelty crucified me (Mani). (Bs 19.19–21)

Det er ingen beskrivelser av at han henges på et kors i noen av tekstene. Derimot finnes det andre beskrivelser av hans død. Det blir flere steder beskrevet at hans hode blir hengt opp for at 'alle' skal se det.

They hung his head upon the gate... (Bs 24. 2)

Lo, his body was brought forth in the city of those sinners, when they had cut off his head and hung it up amidst the whole multitude. (Bs 19. 29–31)

Majella Franzmann (2003) påpeker at termen «korsfestelse» også ble brukt om en avdød som først har blitt avrettet for så å bli hengt opp for at folk skulle få se. Ut fra denne begrepsbruken kan man si at Mani ble 'korsfestet'. Franzmann påpeker videre at det ser ut til å ha vært et sterkt fokus på denne «korsfestelsen» fordi man ønsket å skape sterke assosiasjoner til Jesus.

Disse to forholdene kan kanskje forklare hvorfor manikeerne anså Manis død som en korsfestelse. Det skal videre vises hvordan Manis påståtte lidelser og død fremstilles på en måte som er nært knyttet opp til påstandene om Jesus lidelse og død. Ved at motiver i disse historiene er tett knyttet opp til hverandre, ble de manikeiske brukerne av disse tekstene ledet til å forestille seg at Mani opplevde det samme som Jesus, slik at hans død kunne sees på som en korsfestelse på lik linje med Jesu korsfestelse.

Franzmann viser til et utdrag i Hom som handler om Manis død. Det står «He began to bend [...] [...] while he [b]ends through [...] [...] his prayer, while he spread out [...] [...] his arms» (Hom 54.23–26). Denne beskrivelsen av å åpne armene og *bøying* av knærne kan hentyde til en korsfestelse. Kristne martyrer og senere hellige menn ble ofte fremstilt i denne «posituren som korsfestede» (se Franzmann 2003:25). Mani korsfestes ikke fysisk på et kors som Jesus. Korsfestelsen er heller en symbolsk handling hvor ideen om Manis død assosieres med Jesus korsfestelse. Dette vil i så fall være et forsøk fra de manikeiske forfatterne på å skape en parallell til de NTe. Det er ikke en direkte tekstlig parallell, men Mani fremstiller på en slik måte at han symbolsk går gjennom det samme som Jesus. Dette tydeliggjør at ideen om Mani korsfestelse har vært viktig for manikeerne.

4.2. Korsfestelsen forutses

Jesus og Mani forteller begge profetisk om sine kommende korsfestelser. I denne seksjonen vil det bli sett på hva det er som er likt i måten de forteller om sine korsfestelser på og hva som er ulikt.

Jesus forteller i Matt at han snart skal korsfestes og hva som skal skje, når disiplene er på vei til Jerusalem. Mani forteller også om sin kommende korsfestelse. I Hom henviser Mani til sin kommende korsfestelse og forteller sine tilhengere at han snart vil være langt borte. Det er i begynnelsen av Hom at Mani henviser til sin død. Han gjør det under sin reise på vei til Belepat⁹, som blir beskrevet som stedet for hans korsfestelse¹⁰.

⁹ Belepat - hovedstaden i Khuzistan som var en provins lokalisert sørvest i dagens Iran.

¹⁰ «Belepat, the place of the crucif[ixtion]» (Hom 45:9).

Jesus dro nå opp mot Jerusalem. **På veien** tok han de tolv disiplene til side og **sa til dem**: «Se, vi går opp til Jerusalem, og Menneskesønnen skal overgis til overprestene og de skriftlærde. De skal dømme ham til døden og overgi ham til hedningene, og han skal bli hånt og pisket og **korsfestet**. Og den tredje dagen skal han reises opp.» (Matt 20, 17–19)

And when he went forth, **while he walked the road**, he cast [allusion]s to his **crucifixion**, **saying to them**: «Lo[ok] at me and enjoy me, my children, for I will (soon) be f[ar] [away fr]om yo[u] with regard to the body.» (Hom 44.17–20)

I Matt 20, 17–19 finnes det flere likheter til Hom 44.17–20 når det gjelder struktur. Både Jesus og Mani har motivet hvor de er ute på vandring mot stedet de skal korsfestes. Jesus taler også om sine lidelser i forbindelse med korsfestelsen, det gjør ikke Mani. De to utsagnene forteller at Mani og Jesus taler til sine egne disipler om den kommende korsfestelsen når de er 'på veien'. Likheten mellom Matt og Hom er at det er Jesus og Mani som selv henviser til sine bortganger.

Hvorfor forteller begge om sin egen korsfestelse? Det kan være en måte å vise til at hendelsene er forutbestemt. Gud har planlagt både Manis og Jesu død til fordel for sitt folk og menighet. Dette vil bli diskutert nærmere senere under soteriologi. De to tekstutdragene skiller seg når Mani og Jesus begynner å tale. Mani forteller at han snart vil være langt borte fra dem. Jesus forteller at han skal bli hånt, pisket og korsfestet. I den manikeiske teksten er det et poeng at Mani i sin kroppslige tilstand vil snart være langt vekke fra sine tilhengere. Dette spiller på at Mani vil stige opp til Faderen i Lysets Rike. Det er ingen slike henspillinger i de to utsagnene fra Matt. På den annen side er det flere motiver i teksten fra Matt som ikke er til stede i Hom. Det er lidelsesmotivet, hvor det påpekes at Jesus skal lide. At Jesus skal stå opp igjen den tredje dagen har ingen parallell i Hom. Mani står ikke opp igjen, da hans rolle i Faderens plan er ferdig utspilt.

Matt 26,1 er midt i lidelsesfortellingen og Jesus har nettopp talt om «dommen». Dette forteller Matt om korsfestelsen:

Da Jesus hadde fullført hele denne talen, sa han til disiplene: «Dere vet at om to dager er det påske, og Menneskesønnen blir utlevert for å bli korsfestet.» (Matt 26, 1)

Joh har også flere utsagn hvor det henspilles på Jesus bortgang, men korsfestelsen nevnes ikke direkte i disse utsagnene.

Da sa Jesus: «Ennå en liten stund er jeg hos dere, så går jeg til ham som har sendt meg. Dere skal lete etter meg, men ikke finne meg. For der jeg er, dit kan dere ikke komme.» (Joh 7, 33–34)

Snart ser ikke verden meg lenger. Men dere skal se meg, for jeg lever, og dere skal også leve. (Joh 14, 19)

Jesus visste at de ville spørre ham, og han sa: «Snakker dere om det jeg sa: 'Om en liten stund ser dere meg ikke lenger, men om en liten stund igjen skal dere se meg?」 (Joh 16, 16)

Men Jesus sa: «La henne være! Hun har spart salven til den dagen jeg skal begraves. De fattige har dere alltid hos dere, men meg har dere ikke alltid. » (Joh 12, 7–8 og Matt 26, 10–11)

Både i Hom og Joh fremheves det at Mani og Jesus har en særskilt kunnskap som gjør det mulig for dem å se hva som skal skje med dem i fremtiden. Det er en likhet mellom «Lo[ok] at me and enjoy me, my children, for I will (soon) be f[ar] [away fr]om yo[u] with regard to the body» (Hom 44.18–20) og «De fattige har dere alltid hos dere, men meg har dere ikke alltid» (Joh 12, 8 og Matt 26, 11). Begge tekstene forteller at Mani og Jesus snart vil være borte fra sine tilhengere og at tilhengerene bør sette pris på dem nå når de er her. Hom presiserer at Mani vil være borte i kroppslig tilstand, dette sies ikke i noen av NTe. I Hom og Joh er det heller ikke noe fokus på lidelsene før døden, slik som det gjøres i Matt. I tekstutdragene fra Joh nevnes ikke korsfestelsen, bare at Jesus skal begraves. Fokuset ligger på at Jesus drar bort et sted hvor de ikke kan finne ham. Det er også en henvisning til at Jesus skal stå opp igjen: «[O]m en liten stund ser dere meg ikke, men om en liten stund igjen skal dere se meg» (Joh 16,16). I utsagnet fra Matt nevnes det heller ikke at Jesus nettopp har vært ute på en reise slik som det gjøres i Matt 20, 17–19 og i Hom 44.17–20.

Er det en mulighet for at forfatteren av Hom har basert seg på noen av de nytestamentlige tekstene i forbindelse med Manis henvisning til sin korsfestelse? I Hom og Matt 20, 17–19 er det likheter i situasjonsbeskrivelsen når Mani og Jesus forteller om sine kommende korsfestelser. Begge er på reise til stedet der de skal korsfestes og begge er klar over at de skal korsfestes. Når det gjelder innholdet i talene deres, så skiller de seg fra hverandre. Talen til Mani har derimot flere likhetstrekk med

Joh 12, 8 og Matt 26, 11, slik som at både Mani og Jesus vil snart være borte fra sine tilhengere og det er ikke et fokus på lidelsene før døden i talene. Hom har ikke noe fokus på lidelsene til Mani og dette minner mest om Joh som heller ikke fokuserer på det i like stor grad som Matt. I dette tilfellet har forfatteren av den manikeiske teksten basert seg på hovedmotivet i de nytestamentlige tekstene, der Jesus henviser til sin egen korsfestelse. Flere andre motiver som er viktige i de nytestamentlige tekstene er ikke tatt med, som Jesu lidelser. I dette tilfellet er det ingen helt klar parallell til noen av de nytestamentlige tekstene. Men det finnes likevel noen motiver som ser ut til å være hentet fra evangeliene. Hovedmotivet med henvisning til Manis egen korsfestelse ser ut til å ha vært inspirert av de NTe. Grunnen til dette er at de har valgt å henviser til Manis død som en «korsfestelse» i dette tilfellet (Hom 44.17–20), som her må sees på som en direkte henspilling på Jesu korsfestelse.

4.3. Ankomst til byen

Når Jesus og Mani ankommer byen, henholdsvis Jerusalem og Belepat, vekker de begge oppsikt hos folket. Øversteprestene og de skriftlærde får høre at folket strømmer til, dette gjør dem sinte og de går for å anklage Mani og Jesus for sine ledere Kardel og Kaifas. I tekstene fortelles det også om dem som anklager dem. Dette motivet vil bli tatt opp i et eget avsnitt senere (1.1.4). Det vil bli sett på hvilke likheter og ulikheter det er i disse tekstene, og om det er en mulighet for at Hom har basert seg på de NTe.

Matt forteller at Jesus sender to av sine disipler av sted for å hente et esel og hennes fole til ham. De henter dem til Jesus og han rir inn i Jerusalem på en esefole. I Hom fortelles det at Mani er ute og reiser og han ankommer Belepat som er stedet hvor han skal korsfestes. Utsagnet kommer tidlig i Hom:

Da han dro inn i Jerusalem, ble det uro i hele byen og de spurte: «**Hvem er dette?**» **Og mengden svarte: «Det er profeten Jesus fra Nasaret i Galilea.»** (Matt 21, 10–11)

When the Magi noti[ce]d h[ow] (people) asked: «**who indeed, is this person** who has entered (the city)?» [(**and how others**) answered] them: «**It is Manichaios**», - when they hear[d] these (words), they sho]ok (?) and were filled with wrath. They went and accused [him] before Kardel. Kardel himself told it to the ass[essor.] Then Kardel and the assessor went [and pro]claim[ed] the accusation to the king. (Hom 45.11–18)

Disse tekstene viser at Mani og Jesus er skikkelser som vekker oppsikt. De tiltrekker seg oppmerksomhet både fra folket, de skriftlærde og prestene. Når det gjelder tekstenes oppbygging, minner Hom og Matt mye om hverandre. Begge begynner med at Mani og Jesus kommer til byen. Folk spør «hvem er dette» og det blir svart at det er henholdsvis Mani og Jesus. I Matt gir inntoget ikke opphav til en umiddelbar anklage fra de skriftlærde, det skjer først etter at Jesus driver ut kjøpmenn fra tempelplassen. I Hom blir derimot noen av mobadprestene sinte fordi Mani vekker oppsikt, og de går for å anklage ham til Kardel. Kardel bringer anklagene videre helt til kongen. En likhet mellom tekstene er at de beskriver hvordan folket legger merke til Jesus eller Mani og at de vekker oppsikt.

Forfatteren av Hom ser ut til å ha basert Mani sin ankomst til byen på Matt 21, 10–11, hvor strukturen er meget lik. Mani og Jesus ankommer Jerusalem eller Belepat. Folket spør hvem denne personen er, og får som svar at det er Jesus eller Mani. Når det gjelder resten av utsagnet i Hom angående anklagen, ligner ikke dette på noen tekst i evangeliene. Mani blir direkte anklaget her, og man ser hvilke ledd anklagen går gjennom før den når kongen.

4.4. Bønner før arrestasjon

Jesus ber til Gud i Getsemane dagen før sin arrestasjon. De synoptiske evangeliene Matt, Mark og Luk beskriver alle denne hendelsen (den nevnes ikke i Joh). I Bs 226 finnes det en bønn som minner om Jesu bønn i Getsemane. Jeg vil i denne seksjonen spørre om den manikeiske Bs kan ha basert seg på denne episoden i de synoptiske evangeliene fra NT.

I Matt 26, 39 og Mark 14, 36 ber Jesus bønne tre ganger til sin Far. I Luk 22, 42–44 ber Jesus bare en gang, en engel viser seg og Jesus svetter blod. Bortsett fra dette er disse tekstene meget like i ordlyd, og det vil her kun vil bli vist til den fra Matt. Nedenfor stilles denne teksten ved siden av Bs 226, der Mani roper til Gud om nåde:

Han gikk fram et lite stykke, kastet seg ned med ansiktet mot jorden og ba: «Min Far! Er det mulig, så la dette begeret gå meg forbi. Men ikke som jeg vil, bare som du vil». (Matt 26, 39)

.. he (Lord Mani) bent his knees, imploring mercy, crying out unto God, saying: Open me the door and give me release out of my sufferings. (Bs 226 18.9–12)

De to tekstene begynner med at Mani bøyer sine knær og Jesus kaster seg ned mot jorden. Selv om handlingene er forskjellige, begge begynner med en handling som bringer dem nærmere bakken og signaliserer underkastelse. Mani ber i Bs fortvilet om nåde og roper til Gud, Jesus ber til Gud. Disse handlingene er også meget like og begge virker fortvilet når Mani roper og Jesus kaster seg ned mot bakken. I disse to første motivene, før Jesus og Mani kommer med sine bønner minner de om hverandre. På en annen side, selv om de er delvis like er det visse trekk hvor de skiller seg fra hverandre. Beskrivelsen av den første handlingen til Mani, hvor han bøyer sine knær, gir inntrykk av at han gjør seg klar til å be en mer formell bønn, med tradisjonell persisk proskynese. Det at Jesus kaster seg ned med ansiktet mot jorden virker derimot som en mer fortvilet handling.

Når det kommer til innholdet i hva Mani og Jesus ber om, skiller de seg også fra hverandre. Mani ber om å slippe unna «sine lidelser»; dette er lidelser han gjennomgår akkurat når han ber. Jesus ber om å slippe unna det som skal komme, «la dette begeret gå meg forbi». Jesus legger også til at det må skje «ikke som jeg vil, bare som du vil» (Matt 26, 39). Mani sier ikke noe lignende i Bs. Selve rammefortellingen skiller seg delvis fra hverandre her. Jesus er i Getsemane og det er en stor rammefortelling rundt denne bønne, hvor Jesus ber tre ganger til Gud. Hans disipler som har lovet å våke med ham sovner mellom hver gang han går bort fra dem. Dagen etter blir Jesus pågrepet og dømt. I Bs finnes det ikke noen slik rammefortelling. Etter nåderopet fortelles det om de som dømmer Mani. Selve dømmingen er et felles motiv for begge historiene rundt bønnene. Både Jesus og Mani dømmes etter deres bønn til Gud / Faderen.

Kan man påstå at forfatteren av denne Bs har hatt kjennskap til denne episoden i Jesu lidelseshistorie i evangeliene? Tekstutdragene har en oppbygging som er meget lik hverandre. Først utfører de lignende handlinger. Mani bøyer sine knær, Jesus kaster seg ned mot jorden. Deretter ber begge om nåde. I Bs står dette før selve utsagnet fra Mani, mens i Matt står det implisitt i teksten. Begge henviser til Gud; Mani roper og Jesus ber. Til slutt kommer deres bønn. Bønnene skiller seg endel fra hverandre i meningsinnhold. Manis ønske angår det som skjer akkurat der og da. Han lider når han ber og ønsker å slippe unna. Jesus ønsker å slippe unna lidelsene som skal komme. Lidelse er altså en fellesnevner for dem begge her. Ut i fra innholdet på disse to tekstutdragene kan man si at de har flere store likhetstrekk. Det vil derfor være sannsynlig at forfatterne av Bs har hatt kjennskap til og vært influert av Matt 26, 39 fra de NTe.

4.5. Anklagene og anklagerne

Både Mani og Jesus går igjennom en dom før henrettelsen. Når folket viser interesse for Mani som ankommer Belepai, blir prestene forarget og går for å anklage ham for Kardel, som bringer saken videre til rådgiveren og tilslutt til kongen. Kongen anklager Mani og han blir satt i lenker og sitter i fangenskap hos kongen til han dør. Jesus blir anklaget for gudsbespottelse av øversteprestene og fariseerne. Han blir dømt av Pilatus og blir til slutt korsfestet. I denne seksjonen vil jeg vurdere paralleller mellom anklagene mot Mani og Jesus, selve anklagerne og beskrivelsene av situasjonen foran domstolen og folket. Det vil bli sett på hvilke anklager de mottar, hva de anklages for, hvordan de svarer og hvem deres anklagere er. Det vil bli sett nærmere på om rollen til den zoroastriske presten Kardel kan være basert på øverstepresten Kaifas i det NTe. Endelig vil det bli diskutert om den Hom har basert seg på de NTe når det gjelder anklagene som rettes mot Mani.

4.5.1. Anklagene

I evangeliene er det øversteprestene, rådet og jødene som anklager Jesus. Rett før Jesus blir anklaget i Matt, blir det beskrevet hvordan han sviktes av Judas og blir tatt til fange av de jødiske prestene og fariseerne. I Joh blir Jesus pisket av Pilatus, og folket ber så Pilatus om å korsfeste ham mens de anklager Jesus for å ha gjort seg selv til Guds sønn. I Matt og Mark beskrives anklagen slik:

Overprestene og hele Rådet prøvde å skaffe falske vitneutsagn mot Jesus for å kunne dømme ham til døden. Men de fikk ikke noe på ham, enda mange sto fram og vitnet falskt. Til sist kom det fram to som sa: «Denne mannen har sagt: 'Jeg kan rive ned Guds tempel og bygge det opp igjen på tre dager.'» Da reiste øverstepresten seg og sa til ham: «Har du ikke noe å si til det de anklager deg for?» Men Jesus tidde. Øverstepresten sa da: «Jeg tar deg i ed ved den levende Gud. Si oss: Er du Messias, Guds Sønn?» Jesus svarte: «Du har sagt det. Men jeg sier dere: Fra nå av skal dere få se *Menneskesønnen* sitte ved Kraftens høyre hånd og *komme på himmelens skyer*.» Da flerret øverstepresten kappen sin og sa: «Han har spottet Gud! Hva skal vi med flere vitner? Nå har dere jo hørt gudsbespottelsen. Hva mener dere?» De svarte: «Han er skyldig til å dø.» (Matt 26,59–66 og Mark 14,55–65)

Joh skrives dette om anklagen mot Jesus:

Jødene svarte: «Vi har en lov, og etter loven er han skyldig til å dø, fordi han har gjort seg selv til Guds Sønn.» (Joh 19,7)

I Matt og Mark ønsker overprestene og Rådet å dømme Jesus til døden. De har ikke noen vitneutsagn mot Jesus, og prøver å skaffe noen som er falske. Jesus svarer ikke på anklagene mot seg. Jesus taler til øverstepresten og øverstepresten tolker det Jesus sier som en gudsbespottelse og mener han er skyldig til å dø. I Joh blir Jesus anklaget for å ha gjort seg selv til Guds sønn og ved dette har han brutt loven deres og er skyldig til å dø.

I Hom er det kongen som anklager Mani. Anklagen skjer på dagen som blir beskrevet som Herrens dag eller sabbaten. Kongen har selv kalt inn Mani etter å ha hørt at han har vakt oppsikt hos folket. Når kongen ser Mani, ler han en rasende latter og «taler en masse ord» til Mani. Det er på Herrens dag (sabbaten) at Mani blir dømt av kongen.

I Hom taler kongen med Mani. Han spør Mani:

During three [whole]years [you used to] walk with Badia. [Wh]at is the law that you have [taug]ht him, since he has put aside our (law) and has taken to him[sel]f your (law). [---] to the explanation (of your wisdom). Why did you not walk with [him] where I commanded [you], that you might walk [and] come again with him? My [lord] knew on the in[s]tant th[at] the matter was being str[e]tched to a char[ge] (Hom 46.12-18)

I både Hom og NT er loven et viktig poeng når det gjelder anklagene. Jesus har brutt loven og Mani har lært bort en annen lov enn kongens lov. Mani anklages for å ha lært bort sin egen lov, noe kongen ikke er fornøyd med. Jesus blir anklaget for

gudsbespottelse «fordi han har gjort seg selv til Guds Sønn» (Joh 19,7). Anklagen mot Jesus gjør ham skyldig til dødsstraff. Både Matt og Joh skriver dette rett ut (Matt 26,59–66 og Joh 19,7). Mani blir ikke dømt til døden slik som Jesus. Han blir satt i lenker og ført bort. «After these (events) the king gave o[r]ders and [bo]und my lord, and he put his ha[nd]s in three chains [---] shackles on his feet, and they threw a cha[in] on his neck» (Hom 48.19–23). Etter dette er teksten meget fragmentert. Fortellingen tar først til igjen etter hans død når de tre kvinnene kommer for å stelle liket. Historisk sett er det et faktum at Mani døde i fangenskap hos kong Vahram den første (se Pedersen 1994: 46–47), og det ser ut til at Hom holder seg til dette, til tross for sine tidligere henvisninger til Manis korsfestelse. Dette tyder på at begrepet om «korsfestelse» har hatt en betydning for manikeerne.

Detaljene i tekstene i Hom og evangeliene skiller seg en del fra hverandre. I Hom er det bare kongen som anklager Mani. Det er kongen som stiller alle spørsmålene til Mani og som dømmer ham. I Matt 26,59 prøver øversteprestene og rådet å skaffe falske vitneutsagn mot Jesus. Dette motivet finnes ikke i Hom. På anklagene fra sine motstandere velger Jesus først å ikke svare, for så å svare «Du har sagt det» når øverstepresten spør Jesus: «Er du Messias, Guds sønn?» (Matt 26,63). Øverstepresten mener da at de ikke trenger flere vitner, for han har selv uttalt gudsbespottelsen. Motivet med vitner som vitner mot Jesus er ikke tilstede i Hom. Derimot blir anklagen lagt frem som spørsmål til Mani av kongen, på samme måte som øverstepresten legger frem spørsmål til Jesus. Mani svarer for seg når kongen anklager ham. I sitt svar forklarer han mye av den manikeiske teologien og hvor Mani selv har mottatt sin kunnskap fra. Det hele avsluttes med at kongen innser at han ikke har noe han kan dømme Mani for «[since the]re was no case against him at all» (Hom 48.15). Han blir derfor satt i lenker i fangenskap. Joh skiller seg fra Hom når det gjelder strukturen. Her er det ikke noen utspørring slik som både Hom, Matt og Mark har. Det er kun jødene som konstaterer at Jesus er skyldig til å dø «fordi han har gjort seg selv til Guds Sønn» (Joh 19,7). I de NTe er det Pilatus som ikke ønsker å dømme Jesus. «Pilatus gikk igjen ut av borgen og sa til jødene: 'Jeg fører ham nå ut til dere for at dere skal forstå at jeg ikke finner noen skyld hos ham'» (Joh 19,4). Dette motivet med en dommer som ikke ønsker å dømme Jesus finnes ikke i dømmingen av Mani. Motivet med at det ikke finnes en reell anklage som Pilatus påpeker her, gjelder også for Mani i Hom, hvor kongen innser at de ikke har en sak imot ham.

Det største likhetstrekket mellom dømmingen av Mani og Jesus er at de begge blir beskyldt for noe som har med loven å gjøre. Det er også visse likhetstrekk mellom Hom og Matt når det gjelder utspørringsscenen. Men hva de blir spurt om er forskjellige. Den største ulikheten mellom disse tekstene er at i evangeliene blir Jesus funnet skyldig til å dø. Dette står det ikke i Hom. Jesus og Mani skiller seg også i måten de svarer på sine anklager på. Jesus svarer på anklagene mot seg med et kryptisk «du har sagt det» (Matt 26, 64). Mani benytter anledningen til å fortelle kongen om den manikeiske læren og kosmologien. Etter Mani sin utredning innser kongen at han ikke kan dømmes. Mani blir derfor bare satt i fangenskap og ikke dømt til døden slik som Jesus blir. Det finnes altså noen likhetstrekk mellom disse tekstene, men forskjellene er betydelige. Selve anklagene mot Mani og Jesus er så forskjellige at det virker som om forfatteren av Hom har basert seg på mer historiske kilder om Manis død enn på de NTe i dette tilfellet.

4.5.2. Anklagerne

Mani og Jesus blir begge anklaget av religiøse spesialister. Jesus blir anklaget av øversteprestene og rådet. I Bs blir magerne (de zoroastriske prestene) flere steder sammenlignet med de som dømte Jesus. Denne seksjonen vil se nærmere på de manikeiske tekstene og se om det er en analogi mellom mobadprestene og fariseerne. Neste kapittel vil gå nærmere inn på de to øversteprestene Kaifas og Kardel, som begge er de eneste navngitte religiøse ekspertene i de nytestamentlige og manikeiske skriftene.

I dette første avsnittet er det to tekstutdrag fra Bs som omhandler Manis anklagere. Disse tekstutdragene har ikke noen direkte tekstuelle paralleller til de NTe når det gjelder struktur og oppbygging. Bs legger likevel opp til å sammenligne magerne med jødene.

I have heard concerning you, O Magicians the priests of the fire that you seized my God in your foul hands, impious men, mad and godless, the brothers of the Jews, the murderers of Christ. (Bs 225 15.9–12)

Her blir de zoroastriske prestene sammenlignet med jødene som forfatteren mener drepte Jesus. Det virker som om forfatteren har hatt et ønske om å assosiere pågripelsen av Mani til den av Jesus. I dette utsagnet står det at magerne fanget «my God». Hvorfor skriver de «min Gud» her og ikke Mani? Det er Mani som blir fanget

av magerne og det vil være logisk at det er hans pågripelse som videre sammenlignes med jødernes pågripelse av Jesus. «Min Gud» kan muligens ha en referanse til Mani som person, men pågripelsen av Mani også kan sees på som en pågripelse av Gud. Mani er i verden for å forkynne om Gud. Når han blir tatt ut av verden, skader dette også Guds plan, og dermed Gud. Det er også mulig at det er en referanse til magerne som «gudemordere» etter forbilde av jødene som ble anklaget for å være «gudemordere». Det at jødene anklages for å være «gudemordere» er heller en kristen tradisjon som manikeerne har plukket opp og brukt om magerne. Denne tradisjonen går tilbake til Melito av Sardis, som skrev at Jesus gjorde Guds handlinger og at han hadde Guds attributter. Det har også vært en tendens i den kristne litteraturen i det andre århundret å unnskyldte Pilatus og gi jødene skylden for Jesus korsfestelse (se Lieu 1994:12). Anklagelsen av jødene som gudemordere kan også sees i den neste Bs (Bs 261 43.17–20).

I was speaking of the Magians who looked upon thy blood. They loved the evil-genius of the Jews, the murderers of God. (Bs 261 43.17–20)

Dette utsagnet minner mye om det fra Bs 225. Det er igjen magerne som blir sammenlignet med jødene. Det som skiller Bs 225 fra den andre Bs 261 er at i Bs 225 er det Mani som blir kalt Gud, mens det her er Jesus som blir kalt for Gud. Det er interessant at i Bs blir de som anklager Mani sammenlignet med Jesu anklagere. Hvorfor har dette vært et viktig poeng for forfatterne av de manikeiske salmene? Det kan ha vært brukt for å gi Manis død en større legitimitet at han har blitt utsatt for like urettferdige anklagere som Jesus. Det er også mulig at det har gitt et sterkere inntrykk på leserne eller tilhørerne dersom de allerede kjente til Jesus lidelseshistorie. Alle disse anklagerne passer også inn i manikeismen som representanter for mørkets makter som ønsker å hindre Mani og Jesus i å nå frem med sitt budskap. Det er tydelig at manikeerne her har hatt kjennskap til de nytestamentlige tekstene og har hatt et ønske om å assosiere Manis skjebne med Jesu skjebne når det gjelder deres anklagere.

4.5.3. Kaifas og Kardel

I både de manikeiske og de nytestamentlige tekstene nevnes en av øversteprestene ved navn. I Matt, Luk og Joh evangeliene nevnes Kaifas og i Hom nevnes Kardel. I Matt er det bare Kaifas som bli navngitt av øversteprestene. Det er flere andre prester der

som ikke blir navngitt. I Joh blir Kaifas gitt en større rolle enn i Matt og Luk. Kaifas holder her en egen profetisk tale og uttaler «at det var best om ett menneske døde for folket» (Joh 18,14). I Hom er det etter Mani har ankommet byen Belepat at Kardel går til kongen og fremsetter sine anklager ovenfor ham. I denne seksjonen vil det bli undersøkt om Kaifas og Kardel har en lik funksjon som anklagere av henholdsvis Jesus og Mani. Det vil bli undersøkt i hvor stor grad det finnes likhetstrekk mellom disse to figurene. I begynnelsen av beskrivelsen om Jesus lidelse og død i Matt, fremstilles Kaifas slik:

Nå kom overprestene og folkets eldste sammen i palasset til øverstepresten Kaifas, og de ble enige om å gripe Jesus med list og få ham drept. «Men ikke i høytiden,» sa de, «for da kan det bli uro i folket.» (Matt 26, 3–5)

Etter dette utsagnet legger øversteprestene, fariseerne og Rådet planer om å fange Jesus og drepe ham. De gav påbud om at dersom noen så Jesus, måtte de melde fra til dem. Judas Iskariot går til prestene og angir Jesus. Han blir tatt til fange neste dag og ført til Kaifas.

De som hadde tatt Jesus til fange, førte ham til øverstepresten Kaifas, hvor de skriftlærde og de eldste var samlet. (Matt 26, 57)

Slik fremstilles Kaifas i Joh:

En av dem, Kaifas, som var øversteprest det året, sa da: «Dere skjønner ingenting. Dere tenker ikke på at det er bedre for dere at ett menneske dør for folket, enn at hele folket går til grunne.» Dette sa han ikke av seg selv, men fordi han var øversteprest det året, talte han profetisk om at Jesus skulle dø for folket. Ja, han skulle ikke bare dø for folket, han skulle også samle til ett de Guds barn som er spredt omkring (Joh 11, 49–52)

Vaktstyrken, kommandanten og jødene vaktmenn grep nå Jesus, bandt ham og førte ham først til Annas. Han var svigerfar til Kaifas, som var øversteprest det året. Det var Kaifas som hadde gitt jødene det rådet at det var best om ett menneske døde for folket. (Joh 18, 12–14)

Deretter sender Annas (Kaifas svigerfar) Jesus bundet videre til Kaifas. Fra Kaifas blir Jesus sendt videre til landsbyhøvdingens borg og til Pilatus.

I Hom beskrives Kardel slik:

when the Magi noti[ce]d h[ow] (people) asked: «who indeed, is this person who has entered (the city)?» [(and how others) answered] them: «It is Manichaios», - when they hear[d these (words), they sho]ok (?) and were filled with wrath. They went and accused [him] before Kardel. Kardel himself told it to the ass[essor.] Then Kardel and the assessor went [and pro]claim[ed] the accusation to the king. (Homilie 45.11–19)

I Hom blir Kardel gitt en rolle som anklager av Mani. Kardel er den eneste som nevnes ved navn. Dette gir ham en egen rolle i fortellingen i motsetning til den anonyme rådgiveren. Prestene (magerne) som i utgangspunktet bringer anklagen til Kardel og kongen er heller ikke navngitt i denne passasjen. Kardel har her en egen rolle som angiver av Mani. På samme måte som Kardel er den eneste som blir navngitt i Hom er Kaifas den eneste av prestene som blir gitt navn i NT. I de overnevnte utsagnene har Kaifas en sentral rolle. I Matt 26,3–5 blir Kaifas bare nevnt i forbindelse med at øversteprestene og folkets eldste møtes i hans palass, hvor de blir enige om å gripe Jesus og få ham drept. Kaifas har ikke den samme rollen som Kardel i Hom, hvor Kardel er angiveren til Mani. I det neste avsnittet i Matt 26,57 blir Jesus ført til Kaifas. Dette kan minne mer om historien i Hom, hvor prestene anklager Mani og bringer anklagen videre til Kardel. I Hom er det vel og merke bare anklagen som bringes videre, i Matt er det Jesus som bringes til Kaifas. Hos Kaifas blir Jesus anklaget for gudsbespottelse. Han sendes videre til landshøvdingen Pilatus. Strukturen i disse to narrative skiller seg fra hverandre. I Hom er det fire ledd i anklagesprosessen. Først prestene, så Kardel, så rådgivereren og tilslutt kongen. I Matteus er det tre: Først overprestene, så de eldste og så Kaifas som bringer sin anklage mot Jesus til Pilatus. En forskjell er også at Mani ikke blir fanget og brakt med dem som anklager ham slik som Jesus blir.

Hvilken funksjon har det hatt at begge disse prestene ble navngitt? Navngivning av en «syndebukk» kan ha gjort det lettere å påpeke at det var nøyaktig denne personen sin feil. Det kan også ha vært mer effektivt å ha ett navn i narrative enn flere syndebukker.

Den største likheten mellom Kaifas og Kardel er at begge er de eneste prestene som navngies. Begge to har også roller hvor de anklager Mani og Jesus samt at de begge ønsker å få dem av ut av «veien». I dette tilfellet er det ikke særlig sannsynlig at Kardel er modellert etter Kaifas. Historiske kilder kan bekrefte Kardels rolle som prest og som motstander av andre religioner, særlig manikeisme (se Stausberg 2002:226).

4.5.4. For domstolen og folket

Jesus blir i Matt ført frem for å dømmes av Pilatus. Folket ønsker å korsfeste Jesus. Folket får et valg mellom å gi den beryktede forbryteren Barabbas fri eller Jesus. I Bs 225 er det også en domstolssituasjon, hvor det blir ropt til dommeren som Mani blir dømt av. Her ropes det også at de ønsker kongen skal gjøre seg av med Mani. I denne seksjonen vil det blir sett på om det er en mulighet for at Bs 225 har basert seg på utsagnet fra Matt 27, 21–25.

Landshøvdingen tok igjen til orde og sa: «Hvem av de to vil dere at jeg skal gi dere fri?» De svarte: «Barabbas!» «Hva skal jeg da gjøre med Jesus, som kalles Messias?» spurte Pilatus. **Alle som én ropte:** «Han skal korsfestes!» Han spurte: «Hva ondt har han da gjort?» Men de skrek bare enda høyere: «Han skal korsfestes!» Da Pilatus så at ingenting nyttet, men at uroen bare økte, tok han vann, vasket hendene mens mengden så på, og sa: «Jeg er uskyldig i denne mannens blod. Dette blir deres sak.» Og hele forsamlingen svarte: «La hans blod komme over oss og våre barn.» (Matt 27, 21–25)

They all cried out with one voice to the godless judge, telling him words in which there was no truth. «Lo, a man has appeared in these days, fighting with us and bringing our affairs to nought. We implore thee with one accord, O king, do away with him, for he is a teacher who leads men astray.» (Bs 225 15.21–26)

I Matt «roper alle som èn». Dette kan sees som en parallell til Bs hvor «they all cried with one voice». Det som er felles med dem er at «alle» er mot både Mani og Jesus. De som roper, roper i opphisselse. Et skille mellom disse «alle» er at i Bs 225 er disse «alle» sannsynligvis bare prestene. Dette kan sees i argumentene de kommer med «fighting with us and bringing our affairs to nought» (Bs 225). Det er tydelig at det er Mani som kjemper mot «dem». Det er prestene Mani «kjemper» mot og ikke hele folket. Videre roper de «for he is a teacher who leads men astray.» (Bs 225). Det vil i dette tilfellet også være mest logisk at det er prestene som er bekymret for at Mani skal lede folket på ville veier. I Bs er «alle» prestene. Dette skiller seg fra Matt, hvor «alle» er folket. I Bs forteller de løgner til den gudløse dommeren; i Matt er det ingen løgner, de bare roper enda høyere og gir ikke Pilatus noe annet valg. I denne fortellingen legger Pilatus skylden for Jesu død på folket. I Bs er det ingen som prøver å tale Manis sak slik som Pilatus gjør for Jesus. Det står «Yet there was found no merciful man standing up to snatch from them this sinless and righteous one» (Bs

225 15.19–20). Der folket roper til Pilatus i Matt, roper de til kongen i Bs. I Bs blir Mani beskyldt for å være en som leder mennesker på ville veier. I Matt er det et poeng at folket ikke sier klart hva Jesus er skyldig i. Begge tekstene har et felles motiv i det at de som roper ønsker at Mani og Jesus skal dø. I Matt roper de at Jesus skal korsfestes og i Bs ber de som roper om at kongen skal gjøre seg av med Mani. Det blir også gjort et poeng i Bs av at de forteller løgner. I Matt forteller de ikke løgner; de bare roper høyere om at Jesus skal korsfestes. Når det gjelder selve rammefortellingen så skiller de seg også fra hverandre. I Bs er situasjonen at de roper løgner til kongen. I Matt er det en større rammefortelling hvor Pilatus ønsker å slippe Jesus fri og ber folket velge mellom ham og Barabbas. Folket blir her fremstilt som urettferdige når de velger Barabbas.

Er det mulig at Bs 225 i dette tilfellet har basert seg på Matt? Det er i begge tekstene en domssituasjon, hvor de som roper har en rolle. De er også opphisset og i begge tekster roper de til dommeren for å få Mani eller Jesus dømt. Disse to store punktene er meget like og er argumenter for at forfatteren(e) av Bs har vært delvis inspirert av Matt. Når det kommer til oppbygging og struktur, skiller tekstene seg meget fra hverandre. I Hom er det bare prestene som roper til kongen. I Matt er det en dialog mellom folket og Pilatus. Det er i tillegg en større rammefortelling rundt med Barabbas. Det er også et poeng at Pilatus mener Jesus ikke er skyldig i noen forbrytelse. I Bs blir det gitt en grunn til hvorfor Mani skal dømmes, selv om dette er en løgn. Det største skillet mellom disse tekstene er at Jesus blir dømt av folket, mens Mani blir anklaget av prestene og ikke folket. Det er heller ikke direkte av prestene eller folket han blir dømt, slik Jesus blir når dommeren Pilatus fraskriver seg skyld i Jesu dom og uttaler «Jeg er uskyldig i denne mannens blod. Dette blir deres sak» (Matt 27, 24). Motivet med at Mani dømmes uskyldig finnes også senere i Hom etter Manis død, når hans tilhengere bringer hans døde kropp med seg ut av fengselet. De sier da «indeed he did not sin against anybody at all, nor did he [...]» (Hom 62.30). Men dette finner sted etter Manis død og brukes ikke som forsvar under hans dom. Det er tydelig at flere av motivene fra Matt ikke blir brukt i Bs, og at Bs er meget løst basert på bare en liten del av Matt med «Alle som én ropte» (Matt 27,22).

4.6. Lidelsene før avrettingen

De NTe skriver alle om Jesu lidelser før korsfestelsen. I Matt og Mark blir han pisket, kledd i en skarlagensrød kappe, får en tornekrone på hodet og en stokk i høyre hånd. Han blir også hånt, spyttet på og slått med stokken (Matt 27, 26–31 og Mark 15, 16–22). Luk har en kortere beskrivelse av det hele, og det skjer hos Herodes og ikke hos Pilatus som Matt og Mark beskriver (Luk 23, 8–12). I Joh er historien om lidelsene meget lik den i de synoptiske evangeliene, de skjer her også hos Pilatus (Joh 19,1–3). Den eneste store forskjellen er at Jesus i følge Joh, må bære korset sitt selv, mens i de synoptiske evangeliene er det Simon fra Kyréne som blir tvunget til å bære det for ham. I Bs 225 og 226 blir Manis fangenskap beskrevet som en lidelse. Det finnes flere beskrivelser i andre tekster av Manis fangenskap hvor han sitter i lenker. Disse salmene skiller seg litt ut da de vektlegger at Mani lider, men dette kommer ikke like tydelig frem i Hom. Jeg har derfor valgt å ha et fokus på disse to salmene.

Om Jesu lidelser skriver Matt:

Da ga han dem Barabbas fri, men Jesus lot han piske og overga ham til å bli korsfestet. Landshøvdingens soldater tok da Jesus med seg inn i borgen og samlet hele vaktstyrken omkring ham. De kledde av ham og hengte en skarlagensrød soldatkappe på ham, flettet en krone av torner og satte den på hodet hans, og ga ham en stokk i høyre hånd. De falt på kne foran ham, hånte ham og sa: «Vær hilset, du jødernes konge!» Og de spyttet på ham, tok stokken og slo ham i hodet. Da de slik hadde hånt ham, tok de av ham kappen og kledde ham i hans egne klær. (Matt 27, 26–31)

Joh beskriver Jesu lidelser slik:

Pilatus grep nå Jesus og lot ham piske. Soldatene flettet en krone av torner og satte den på hodet hans, og de la en purpurkappe om ham. Så trådte de fram for ham og sa: «Vær hilset, jødernes konge!» Og de slo ham i ansiktet. (Joh 19,1–3)

I Bs 225 er det en forteller som beskriver lidelsene til Mani slik:

How many days of fear, my Father, didst thou endure until thou hadst cut and severed the race of frigthful men! Twentysix days in all and the nights of them thou didst spend in chains in Belepát. (Bs 225 16.24–27)

I Bs 226 er det Mani selv som taler om sine lidelser. Hans lidelser blir beskrevet slik:

From the day when they bound me to the day of the cross there are numbered (?) in all some twenty-six days, they keeping watch on me night and day, appointing guards keeping watch on me. They put six neck-chains upon me, they fettered me with ... while all the Elect wept and the Catechumens, seeing my sufferings, wherein I was. (Bs 226 19.3–8)

Alle de NTe beskriver Jesu lidelser før hans korsfestelse. Historiene minner meget om hverandre og det er ikke mye som er forskjellig i dem. Bs beskriver også Manis lidelser i fangenskap før hans død. De NTe og Bs har selve lidelsesmotivet felles. Narrativene om disse lidelsene skiller seg derimot en del fra hverandre. Jesus blir påført fysisk vold av soldater i form av pisking og slag. Mani blir ikke påført denne formen for vold. Han lider ved å sitte fast i lenker og i fangenskap. Jesu lidelser skjer rett før han skal korsfestes. Manis lidelser skjer over 26 dager før han dør i fangenskap. I følge historiske kilder ble Mani fengslet et sted mellom år 274 og 277. Han døde som følge av tortur og barbariske fengselsforhold (se Pedersen 1994: 46–47).

Dersom manikeerne hadde ønsket å knytte historien om Manis lidelser opp mot Jesus kunne de ha utbrodert den mer i den retningen. En mulig grunn til at de ikke gjorde det kan ha vært at deres syn på Jesus skiller seg fra det de NTe beretter om Jesu lidelser. Pedersen mener at Mani hadde en forestilling om at Jesus hadde tre former. Disse var 'Jesus mennesket', 'Jesus den levende sjelen' og 'Jesus den glitrende'. Den første er den historiske Jesus. Manikeerne mente at denne Jesus ikke hadde lidd på korset (doketisk død), fordi han hadde ikke vært der i kroppslig tilstand (se Pedersen 1988:161). Majella Franzmann har en annen tolkning av Jesu lidelser:

As a result of coming into the world, he is confronted by enemies, both cosmic and earthly forces, under whom he appears to suffer and be crucified. Because he combines in himself both a divine and human nature, he suffers and at the same time does not suffer. (Franzmann 2003:86)

Pedersen mener altså at Jesus ikke lider i det hele tatt, mens Franzmann hevder at Jesus både lider og ikke lider på samme tid. Selve det lidelsesmotivet som utvikles i de NTe ser ut til å ha en annen betydning for manikeerne, og dette kan være grunnen til at de ikke ønsker å knytte Mani opp til den lidende Jesus. Bs forteller dette om Jesus: «The ineffable and impalpable one [...] they hanged him (Jesus) to the cross» (Bs 121.3–5). Jesus beskrives her som en som ikke kan bli tatt og følt på. Den beskrivelsen stemmer overens med at han dermed ikke kan lide. Siden Jesus ikke

virkelig led, vil det ikke være et viktig motiv for manikeerne å vise at Mani led samme skjebne som Jesus i de NTe i dette tilfellet.

I dette tilfellet ser det ikke ut til at de manikeiske forfatterne har basert seg på de NTe. Narrativene er meget forskjellige. Grunnen til at de manikeiske tekstene ikke legger seg opp til de NTe her, ser ut til å være at de legger seg mer opp til de historiske kildene om Manis død. Det er også en mulighet at manikeerenes tolkning av Jesu lidelse skiller seg så mye fra den som beskrive i de NTe at de manikeiske forfatterne har valgt å ikke assosiere Mani med Jesus i dette tilfellet. Konklusjonen her blir at både Jesus i de NTe og Mani lider før deres død/korsfestelse, men selve narrativene er forskjellige.

4.7. Mani og Jesu død

4.7.1. Oppgivelse av ånden

Både Jesus og Mani oppgir ånden sin. I Matt og Mark blir Jesus korsfestet og han blir spottet før han oppgir ånden. Det var flere kvinner tilstede som hadde fulgt med Jesus (Matt 27, 55 og Mark 15, 40–41). I Luk (23, 39–43) fortelles det en historie om to røvere som blir korsfestet sammen med Jesus; den ene spotter ham mens den andre ber om tilgivelse for sine synder og blir frelst. Kvinnene blir også nevnt her. I Joh er det er viktig poeng at flere ting som er nevnt i «skriften» går i oppfyllelse. Blant annet at soldatene kaster lodd om klærne hans og at Jesu ben ikke blir ødelagt (Joh 19, 20–24¹¹ og 32–33). Kvinnene er også tilstede. I Hom er det beskrevet hvordan Mani dør, og i Bs 228 står det at han 'oppgir ånden'. I Hom er teksten før denne episoden meget fragmentert. Det er derfor ikke mulig å si så mye om hva som skjer før Mani dør. Det som kommer tydelig fram er at han taler til sine utvalgte, katekumenene og «barna» sine. Han kysser dem og legger seg ut på sengen. De som er tilstede gråter over ham. I denne seksjonen vil det bli undersøkt om det er flere likhetstrekk ved Mani og Jesu oppgivelse av ånden eller deres død. Kan de manikeiske forfatterne ha basert seg på tekstene fra NT? Til sist vil det bli diskutert om den ene fragmenterte delen av Hom hvor Mani dør, kan ha forsøkt å vise at Manis død er en parallell til Jesus korsfestelse.

¹¹ Johannes viser her til GT og Salme 22,19 «De deler mine klær mellom seg og kaster lodd om min kappe.»

Men Jesus ropte igjen med høy røst og oppga ånden. Da revnet forhenget i tempelet i to, fra øverst til nederst. Jorden skalv, og klippene slo sprekker. Gravene åpnet seg, og mange hellige som var sovnet inn, sto legemlig opp. Etter Jesu oppstandelse gikk de ut av gravene og kom inn i den hellige by, hvor de viste seg for mange. (Matt 27, 50–53)

Det var allerede omkring den sjette time. Da falt det et mørke over hele landet helt til den niende time, for solen ble formørket. Forhenget i tempelet revnet etter midten, og Jesus ropte med høy røst: «*Far, i dine hender overgir jeg min ånd!*» Da han hadde sagt det, utåndet han. (Luk 23, 44–46)

Da Jesus hadde fått eddikvinen, sa han: «Det er fullbrakt!» Så bøyd han hodet og utåndet. (Joh 19,30)

.. while his body was lying and his [---] while his eyes were fixed and at rest. Then three [female] cat[echumen]s of the faith [went] to him: Banak, Dinak and N[usak (?)]. They sat down beside him and wept over him [and placed their hands] on his eyes; and they closed them so that they might not [---] [F]or when his soul came fr[om the body ---] (Hom 59.2–8)

... He gave his Spirit. (Bs 228 23.30–31)

Thou didst leave them thy body and didst ascend [to thy] kingdom (Bs 44.13–14)

Det som er den største likheten mellom disse tekstene er at både Jesus og Mani dør. Jesus oppgir ånden eller utånder. Manis sjel forlater hans kropp i to av tekstene og i Bs 228 oppgir Mani ånden sin. De nytestamentlige tekstene forteller at Jesus oppgir ånden eller utånder. Hvordan han dør er detaljert beskrevet. Det er også et fokus på at det skjer flere mirakler når Jesus dør. Døde står opp igjen, jorden skjelver, det inntre solformørkelse og forhenget i tempelet revner etter midten. De manikeiske tekstene har ingen paralleller til disse punktene. I det øverste sitatet beskrives Mani som død. Videre står det at «[F]or when his soul came fr[om the body ---]». Dette vil si at sjelen til Mani skiller seg fra kroppen. Litt lengre nede i teksten står det: «[the an]gels that brings his sou[l] ... He came forth and rose to the h[eigh]ts [together with the power that] came after him» (Hom 59–60. 30 og 1–2). Begge stedene hevdes det at han reiste til høyden bare i sjelelig og ikke i kroppslig tilstand. Mani sier eller roper heller ingenting når han dør/oppgir ånden, slik som Jesus gjør med ordene: «*Far, i dine hender overgir jeg min ånd!*» (Luk 23, 46) og «Det er fullbrakt!» (Joh 19, 30). I sitatet fra Bs 228 oppgir Mani ånden sin. Dette minner mer om de nytestamentlige skriftene

enn utdragene fra Hom. Narrativene om Manis død skiller seg meget fra de om Jesu død. Måten å beskrive Jesu død og åndsoppgivelse beskrives på, har ingen parallell i disse manikeiske skriftene. Det ser ikke ut til at de manikeiske forfatterne har basert seg på noen av tekstene fra det nye testamentet i dette tilfellet.

Hvorfor er det ingen tegn eller mirakler når Mani dør? En av grunnene til dette kan være at Mani ikke ses på som guddommelig, slik som Jesus gjør hos de kristne og hos manikeerne. Mani er et menneske som har mottatt en åpenbaring av Faderen, men han har ikke den guddommelige rollen som Jesus har som Guds sønn. Majella Franzmann (2003:51–52) påpeker at de manikeiske og kristne tradisjonene er enige om en ting – nemlig at Jesus (Apostelen) er sendt av Faderen. I Keph stadfestes det også at Jesus (Apostelen) er Guds sønn «[the Jew]s themselves took hold of the son of Go[d]» (Keph 12.34–13). Dette kommer også frem i Bs «Glory and honour to our father, the God of Truth and his son Jesus» (Bs 236 36.7–8) «[...] of the Father and the Son and the Holy Spirit [...]» (Bs 239 39.12). Hvorfor har det ikke vært viktig for dem å beskrive hvordan Mani oppgir ånden sin, men heller påpeke at han er død og hans ferd til himmelen? Dette kan ha en sammenheng med at Manis død har ikke en frelsende funksjon på samme måte som Jesu død hadde for de kristne.

4.7.2. Utrop før oppgivelsen av ånden

Når Jesus dør på korset roper han ut til Gud. I Matt 27, 46 og Mark 15, 34 roper Jesus begge steder ut spørsmålet om hvorfor hans Gud har forlatt ham. I Bs 225 nevnes et utrop som er meget lik i ordlyd. Dette utrope står rett etter fortelleren beskriver Manis tjueseks dager i fangenskap i Belepat.

Og ved den niende time ropte Jesus med høy røst: «*Eli, Eli, lemá sabaktáni?*» Det betyr: «**Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?**» (Matt 27, 46) «**My god, forsake me not**, for they mock... even my enemies.» (Bs 225 16.32–33).

Utrope fra Matt 27, 46 og Mark 15, 34 er et sitat fra salmene: «Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg? Hvorfor er du så langt borte fra meg? Hvorfor hjelper du ikke når jeg klager min nød?» (Salme 22,2). Utsagnet fra Bs ligger meget nært opp til det fra Matt og Mark i ordlyd. Det som er forskjellig fra «Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?» (Salme 22,2, Matt 27, 46 og Mark 15, 34) i Bs er at Bs nevner bare «min Gud» en gang og ikke to ganger. Det er står også «forlat meg ikke» i

motsetning til «hvorfor har du forlatt meg?». I de nytestamentlige tekstene har Jesus allerede blitt forlatt, mens i Bs ønsker utroperen å ikke bli forlatt. I Bs er det også lagt til en ekstra del etter dette utsagnet som ikke finnes i de nytestamentlige skriftene, «for they mock... even my enemies» (Bs 225 16.32–33). Denne delen er dessverre meget fragmentert og det kan ikke trekkes mye mening ut av det. I tekstene fra det nye testamentet er det Jesus som roper til Gud, mens i teksten fra Bs ser det ut til å være fortelleren som kommer med utsagnet. Det er mulig at forfatteren av Bs 225 har bevisst valgt å spille på dette kjente utropeet fra bibelen. Forfatteren har da valgt å kun benytte seg av selve utsagnet og ikke konteksten det blir brukt i. Det er heller ikke utropt av Mani, slik at det har ikke vært et direkte ønske om å knytte Mani opp til Jesu lidelser på korset her. Det er også mulig at forfatteren har henspilt på Salme 22,2 og ikke direkte på Matt 27, 46.

4.8. Kvinnene

Kvinner spiller en sentral rolle i både Hom og de NTe når de kommer for å stelle med den døde. I de NTe er hovedfokuset på kvinnene som går til graven til Jesus for å stelle med ham, men de finner ham ikke fordi han har stått opp fra de døde. Historien i Matt 28,1–10 er meget lik den i Luk 24, 1–10 når det gjelder kvinnene sine roller. I den manikeiske teksten fra Hom er handlingen at tre kvinner steller med den døde Mani før hans himmelferd. Det vil i denne seksjonen bli sett på om disse kvinnene har noen likhetstrekk og fellesnevner. Eventuelle forskjeller vil også bli diskutert. Det vil også diskuteres om forfatteren av Hom kan ha basert seg på de nytestamentlige tekstene i dette tilfellet.

I Matt skrives dette om kvinnene som kommer til Jesu grav. Kvinnene er her de første som ser Jesus:

Da sabbaten var over og det begynte å lysne den første dagen i uken, kom Maria Magdalena og den andre Maria for å se til graven. Med ett ble det et kraftig jordskjelv, for en Herrens engel steg ned fra himmelen, gikk fram og rullet steinen til side og satte seg på den. Han var som et lyn å se til, og drakten var hvit som snø. Vaktene skalv av redsel da de så ham, og de ble liggende som døde. Men engelen tok til orde og sa til kvinnene: «Frykt ikke! Jeg vet at dere søker Jesus, han som ble korsfestet. Han er ikke her, han er stått opp, slik som han sa. Kom og se stedet hvor han lå! Skynd dere av sted og si til disiplene hans: 'Han er stått opp fra de døde, og han går i forveien for dere til Galilea; der skal dere få se ham.' – Nå har jeg sagt dere det.» Da skyndte de seg bort fra graven, redde, men jublende glade, og de løp for å fortelle det til disiplene. Og se, Jesus kom mot dem og sa: «Vær hilset!» De gikk fram og omfavnet føttene hans og tilba ham. Jesus sa til dem: «Frykt ikke! Gå og si til mine brødre at de skal dra til Galilea. Der skal de se meg.» (Matt 28, 1–10)

Luk forteller også dette om kvinnene som kommer for å stelle med den døde Jesus:

Ved daggry den første dagen i uken kom kvinnene til graven og hadde med seg de velluktende oljene som de hadde laget i stand. [...] Det var Maria Magdalena, Johanna og Maria, Jakobs mor, som sammen med de andre kvinnene fortalte dette til apostlene. (Luk 24 1,10)

Mark forteller om kvinnene som går for å stelle med den døde Jesus og om Maria Magdalena som var den første som så Jesus etter han hadde stått opp igjen:

Da sabbaten var over, kjøpte Maria Magdalena og Maria, Jakobs mor, og Salome velluktende oljer for å gå og salve ham. Tidlig om morgenen den første dagen i uken kom de til graven da solen gikk opp. [...] Etter at Jesus var stått opp igjen, tidlig den første dagen i uken, viste han seg først for Maria Magdalena, som han hadde drevet sju onde ånder ut av. Hun gikk av sted og fortalte det til dem som hadde vært med ham, og som nå sørget og gråt. Men da de fikk høre at han levde, og at hun hadde sett ham, trodde de det ikke. (Mark 16, 1–2 og 9–11)

Joh forteller at det er bare Maria Magdalena som ser at steinen er tatt bort fra graven. Det sies ikke at hun har med seg noen oljer for å stelle med den døde. Det kan derfor se ut til at hun fremfor alt er kommet for å sørge. Maria er her den første Jesus viser seg for.

Tidlig om morgenen den første dagen i uken, mens det ennå er mørkt, kommer Maria Magdalena til graven. Da ser hun at steinen foran graven er tatt bort. (Joh 20, 1)

Dette beskriver Hom om de tre kvinnene som besøker den døde Mani:

.. while his body was lying and his [---] while his eyes were fixed and at rest. Then three [female] cat[echumen]s of the faith [went] to him: Banak, Dinak and N[usak (?)]. They sat down beside him and wept over him [and placed their hands] on his eyes; and they closed them so that they might not [---] [F]or when his soul came fr[om the body ---] (Hom 59.2–8)

Videre står det hva kvinnene sier. Det er en hyllest til den døde Mani:

[oh, children of] [ri]ghtousness, bless those women! T[h]ank them and worship them! Say [---] [---] for they closed our [f]ather's eyes [---] [---] among the enemie[s---] (Hom 59.21–25)

I de NTe er det kvinner som kommer til Jesu grav. Det varierer om det er flere av dem eller bare Maria Magdalena. I Mark og Luk har de med seg velduftende oljer og skal tydeligvis behandle den døde. I Matt og Joh nevnes ikke disse oljene, og det er mulig at de her også skal ta seg av den døde eller at de bare skal dit for å sørge over Jesus. I alle evangeliene utenom Luk er det kvinnene eller Maria Magdalena som er de(n) første til å se Jesus etter hans oppstandelse. I Hom nevnes det tre kvinner som besøker den døde Mani. De sitter seg ned og gråter over han og lukker hans øyne. Disse kvinnene blir litt lengre ned i Hom hyllet for deres handlinger, som de gjør blant fiendene.

Et fellestrekk for disse kvinnenes roller er at det er de som er de første til å besøke den avdøde. Mark og Luk har et motiv hvor kvinnene steller med den døde. De tre kvinnene i Hom som kommer har en lignende rolle for å stelle den døde Mani. Det vektlegges der også at de lukket øynene på Mani. Dette nevnes to ganger, andre gang påpeker fortelleren at disse kvinnene må takkes for deres handling.

I Luk nevnes det at kvinnene som følger med Jesus når han går mot Golgata gråter over ham. «En stor folkemengde fulgte med, blant dem mange kvinner som jamret og gråt over ham» (Luk 23,27). De nytestamentlige tekstene og Hom har altså to fellesmotiv, ett hvor kvinnene steller med den døde og ett hvor de sørger over den døde. Det varierer hvor fremtredende disse motivene er i de forskjellige evangeliene. En annen likhet er at kvinnene navngis i både de NTe og i Hom. Dette kan tyde på at deres roller har blitt sett på som meget viktige i disse narrative. Det varierer hvor mange kvinner det er. I Mattevangeliets er det to kvinner, i Mark og Luk fire kvinner og i Joh er det én kvinne. I Hom er det tre kvinner. Når det gjelder selve rammefortellingen rundt disse kvinnene, så skiller de seg på det punktet at kvinnene i de NTe ikke finner en død Jesus som de kan stelle og sørge over. Kvinnene i Hom

steller og gråter derimot over den døde Mani. Det er altså i hovedsak kvinnenes roller som er like, da narrativene ellers er meget forskjellige ettersom Jesus har oppstått og Mani er død.

Det er mulig at den manikeiske Hom har basert sine kvinnelige skikkelser på de kvinnene fra de NTe. De har de samme rollene hvor de skal stelle den døde og sørge over han. Det er like fullt mulig at dette er et fellestrekk for disse tekstene fordi dette var en vanlig rolle for kvinner på den tiden og dermed bruker begge tekstene det motivet. Selve tekstene skiller seg meget fra hverandre side de NTe har flere motiver, som engler som møter kvinnene, en tom grav, Jesus som har stått opp igjen og kvinnene trenger aldri stelle eller sørge mer over den døde. Det er derfor en mulighet for at de manikeiske forfatterne har benyttet seg av noen av motivene fra de NTe, men utelatt andre siden Mani ikke stod opp igjen. Det er ingen direkte tekstlige paralleller mellom de NTe og de manikeiske tekstene på det punktet.

4.9. Himmelferd

Det blir beskrevet i både NT og i Hom hvordan Jesus og Mani drar opp til himmelen/Faderen. I Mark viser Jesus seg for disiplene og ber dem dra ut å forkynne evangeliet før han stiger opp til himmelen. I Luk viser han seg også for disiplene før han blir tatt opp til himmelen. Matt og Joh nevner ikke noe om Jesus himmelferd. I Apostlenes gjerninger taler Jesus med sine disipler før han blir tatt opp til himmelen. I Hom blir det først fortalt om kvinnene som er med Mani og steller med ham når han dør før han drar til opp 'høyden'. I denne seksjonen vil det bli sett om det finnes noen fellestrekk mellom Jesu og Manis himmelferder. Det vil bli diskutert om forfatteren av Hom kan ha basert seg på de nytestamentlige tekstene i dette tilfellet. Endelig vil det bli sett nærmere på englemotivet som går igjen i noen av disse tekstene.

Mark skriver dette om Jesus etter han har stått opp igjen og vist seg for sine disipler og bedt dem å forkynne «evangeliet for alle som Gud har skapt» (Mark 16,15)

Etter at Herren Jesus hadde talt med dem, ble han tatt opp til himmelen og satte seg ved Guds høyre hånd. (Mark 16,19)

I Luk viser Jesus seg for sine disipler først, videre står dette om hans himmelferd

Så førte han dem ut mot Betania, og han løftet hendene og velsignet dem. Og mens han velsignet dem, skiltes han fra dem og ble tatt opp til himmelen. De falt på kne og tilba ham. Så vendte de tilbake til Jerusalem i stor glede. Siden var de stadig i tempelet og lovpriste Gud. (Luk 24,50–53)

I Apostlenes gjerninger viser Jesus seg i førti dager etter sin oppstandelse. Dette beskrives så om hans himmelferd:

Da han hadde sagt dette, ble han løftet opp mens de så på, og en sky tok ham bort foran øynene deres. Som de nå stirret mot himmelen mens han dro bort, sto med ett to menn i hvite klær foran dem og sa: «Galileere, hvorfor står dere og ser mot himmelen? Denne Jesus som ble tatt bort fra dere opp til himmelen, han skal komme igjen på samme måte som dere har sett ham fare opp til himmelen.» (Apostlenes gjerninger 1,9–11)

I Hom fortelles det om tre kvinner som steller med den døde Mani. Kvinnene går bort fra ham fordi det er redde for kongen, og etter at de er borte beskrives Manis reise til høyden. Teksten er delvis fragmentert og de to følgende utsagnene beskriver Manis himmelferd:

[the an]gel that bring his sou[l---] (Hom 59.30)

At [t]he eleventh [hour] of the day he rose fro[m] [the bo]dy ut to the tents of his gre[at]ness [that is in] the heights. He met his form [---] [---] of the lights. He came forth and leapt to the heights [together with] the power that came after him. (Hom 60.13–16)

I de nytestamentlige tekstene er det en fellesnevner at Jesus er med sine disipler når han blir tatt opp til himmelen. Luk og Markevangeliene forteller bare at han «blir tatt opp til himmelen» (Mark 16,19 og Luk 24,51). Apostlenes gjerninger utdyper dette videre med å fortelle at Jesus blir løftet opp og en sky tar ham bort fra deres øyne. I Hom ser det ut til at Mani er alene, da kvinnene har forlatt ham (det er ikke mulig å være helt sikker, da teksten er litt fragmentert). Beskrivelsen av hans himmelferd er mer detaljert enn beskrivelsen av Jesus. Det fortelles at det er engler som bringer hans sjel oppover. Han reiser fra sin kropp til boligen i høyden, hvor han møter sin lysform. En stor forskjell mellom disse to «himmelferdene» er at Jesus reiser i kroppslig tilstand mens hans disipler er vitner. Mani reiser uten kropp og ser ut til å være alene. En annen stor forskjell i narrative er at Mani reiser til høyden kort tid etter sin død. Jesus dør først på korset hvor hans reise til Faderen / Gud ikke blir beskrevet, så står han opp igjen og viser seg for disiplene blir tilslutt tatt opp i

himmelen i levende tilstand. Bortsett fra at begge stiger opp til himmelen eller høyden etter sin død, finnes det ikke mange likhetstrekk i disse tekstene. Det ser ikke ut til at forfatteren av Hom har basert seg på noen av tekstene fra NT i dette tilfellet.

Englene er et tema som går igjen i noen av de nytestamentlige evangeliene og i Hom. I Apostlenes gjerninger er det to menn i hvite klær (som høres ut som to engler) som taler til apostlene etter Jesus himmelferd. I Matt 28,2 og Joh 20,12 er det engler som taler til kvinnene som kommer til Jesu grav. Både Mark og Luk nevner menn i hvitkledde klær som møter kvinnen(e) ved graven. Disse to evangeliene skriver ikke rett ut at det er engler, men det beskrives at de går i skinnende klær i Luk 24,4. Det varierer i disse evangeliene om det er en eller to engler som møter kvinnene. I det første utsagnet fra Hom står det at det er engler som bringer Manis sjel oppover. Englene er en fellesnevner i forbindelse med Jesu og Manis død. Den store forskjellen mellom englenes rolle i disse tekstene er at de i de NTe har en rolle som budbringere. De forteller kvinnene hva som har skjedd med Jesus. I Hom har kvinnene forsvunnet når englene dukker opp. Her bringer englene med seg Mani og er ikke budbringere. Engler er også «typiske» motiver i tekster på denne tiden – slik at manikeerne kan her ha basert seg på et «vanlig» fortellerelement heller enn de NTe (se Piras 2005:343)?

4.10.Motiver fra Jesu lidelseshistorie som ikke brukes av manikeerne

Det er flere motiver i Jesu lidelseshistorie som ikke blir brukt om Mani i de manikeiske skriftene. Det er blant annet flere lignelser som Jesus forteller som ikke brukes. Disse vil ikke bli tatt opp her. Det som vil heller bli diskutert her er at manikeerne ikke har brukt motivet med Judas som svikter Jesus, og Peter som fornekte Jesus. Det vil også bli sett på motivene med Jesu begravelse, oppstandelse og hans åpenbarelse for sine tilhengere. Dette er motiver som heller ikke blir brukt i de manikeiske tekstene. Det vil bli diskutert hvorfor disse ikke er til stede i de manikeiske tekstene. Nattverden er også et viktig element i den nytestamentlige lidelseshistorien. I dette kapittelet nevnes den ikke, men den vil bli diskutert senere under analysen av ritualer under innstiftelse av ritualer. Det er kun narrativene fra Matt som vil bli brukt her. Dette er tilstrekkelig fordi narrativene er meget like i de synoptiske evangeliene og Joh benytter de samme motivene. Det skal heller ikke gjøres noen komparativ tekstanalyse av dem i denne seksjonene, de brukes bare for å skildre narrativene.

4.10.1. Judas' svik og Peters fornektelse

I de NTe lidelseshistoriene er det to viktige narrativer som omhandler Jesus disipler. Det første er Judas Iskariot som utleverer Jesus til øversteprestene. Det andre er Peter som forneker Jesus tre ganger. Under nattverden (det siste måltidet) forutser Jesus hva disse to disiplene skal komme til å gjøre mot ham. Det vil i denne seksjonen bli sett på mulige grunner til at de manikeiske forfatterne ikke har benyttet disse motivene fra de NTe.

I Betania blir Jesus salvet av en kvinne med en kostbar salve. Disiplene blir forarget og synes det er sløsing av kostbar salve som kunne vært solgt og pengene gitt til de fattige. Etter dette forteller Matt følgende om Judas:

Da gikk en av de tolv, han som het Judas Iskariot, til overprestene og sa: «Hva vil dere gi meg for å utlevere ham til dere?» De betalte ham tretti sølvpenge. Og fra da av søkte han en anledning til å forråde ham. (Matt 26,14–16)

Etter nattverden går Jesus og disiplene ut til Oljeberget. Peter sier at han aldri skal vende seg fra Jesus. Matt beskriver Jesu svar til Peter slik

Jesu svarte: «Sannelig, jeg sier deg: I denne natt, før hanen galler, skal du fornekte meg tre ganger.» Men Peter sa: «Om jeg så må dø med deg, vil jeg ikke fornekte deg!» Det samme sa også alle de andre disiplene. (Matt 26, 34–35)

I de NTe vises det med disse historiene at disiplene ikke er feilfrie. De både svikter og forneker Jesus. Disse to narrativene har ikke noen paralleller i de manikeiske tekstene (Hom og Bs). Disiplene til Mani blir ikke fremstilt slik som disiplene til Jesus blir. Før Mani dør nevnes ingen som hans disipler eller apostler. Hans tilhengere blir beskrevet som barn, katekumener eller «de utvalgte». «K[i]sses from me to the el[ect and the][cate]chumens, my children» [---] (Hom 57.22–23). Det ser også ut til at Hom har vektlagt at de stod fast ved sin tro og ingen som fornektet den slik som Peter. De fortelles om Sisinnos som stod fast da kongen prøvde å få ham til å fornekte sin tro ved trusler om korsfestelse (han blir også korsfestet). Om Sisinnos står det «his heart was firm, he did not waver before him at [all]» (Hom 82.17). Grunnen til at manikeerne har valgt å ikke bruke disse motivene med disipler som svikter og forneker, kan være deres syn på at godt og ondt er absolutt adskilt. Tilhørerne til Mani er derfor bare gode og ikke tvetydig som Peter og Judas, som enten forneker eller utleverer Jesus. Det er mulig at de manikeiske forfatterne ville ha et større fokus

på at de som er skyldige i Manis død er de onde maktene, og at Manis egne disipler eller tilhengere ikke hadde noe med dem å gjøre.

4.10.2. Begravelse, oppstandelse og Jesus åpenbarer seg for sine tilhengere

Det er ytterligere tre motiver fra Jesu lidelseshistorie som manikeerne ikke benytter seg av. Dette er Jesu begravelse, oppstandelse og det at Jesus åpenbarer seg for sine tilhengere etter oppstandelsen. Det vil i denne seksjonen bli sett nærmere på hvorfor manikeerne ikke har benyttet seg av disse motivene når de beskriver Manis lidelseshistorie.

Matt beskriver dette om Jesus etter at han døde på korset:

Da det ble kveld, kom en rik mann som het Josef. Han var fra Arimatea og var også blitt en disippel av Jesus. Han gikk til Pilatus og ba om å få Jesu kropp. Pilatus ga da ordre om at den skulle bli utlevert. Josef tok Jesu kropp, svøpte den i et rent linklede og la den i en ny grav, som var hogd ut til ham selv i bergveggen. Så rullet han en stor stein foran inngangen og gikk. (Matt 27, 57–60)

Maria Magdalena og den andre Maria kommer for å se til Jesu grav. Herrens engel stiger ned til dem og ruller steinen til siden. Matt beskriver dette om hva engelen sier til kvinnene:

Men engelen tok til orde og sa til kvinnene: «Frykt ikke! Jeg vet at dere søker Jesus, han som ble korsfestet. Han er ikke her, han er stått opp, slik som han sa. Kom og se stedet hvor han lå!» (Matt 28,5–6)

Etter at kvinnene har funnet den tomme graven og blitt fortalt at Jesus er stått opp igjen fra de døde, viser Jesus seg for dem.

Og se, Jesus kom mot dem og sa: «Vær hilset!» De gikk fram og omfavnet føttene hans og tilba ham. (Matt 28,9)

Det første motivet forfatterne av de manikeiske tekstene ikke benytter seg av er gravleggelsen. Her er det mulig at forfatterne av de manikeiske tekstene har forholdt seg til hva som historisk sett skjedde med Mani. Han dør i fangenskap og hans hode blir hengt opp midt blant folket. «Lo, his body was brought forth in the city of those sinners, when they had cut off his head and hung it up amidst the whole multitude» (Bs 19. 29–31). Siden de heller ikke bruker seg av det neste motivet med oppstandelse

og en tom grav, har ikke gravleggingen en videre viktig funksjon for de manikeiske tekstene.

Et annet ubrukt motiv er oppstandelsen. En grunn til dette kan være at når Mani dør, blir han tatt opp til Lysriket uten sin kropp. Kroppen er her en del av materien og tilhører 'Mørket'. Det ser derfor ikke ut til å ha vært ønskelig å nevne at Mani skal stå opp igjen i sin kropp, siden den ikke er en del av Lyset (det gode). De NTe som nevner hvordan Jesus drar til himmelen forteller at han drar dit med sin kropp. Kroppen har her ikke en rolle som en del av de onde eller Mørkets krefter slik den har i følge manikeerne.

Siden Mani ikke står opp igjen vil det heller ikke være mulig at han viser seg for sine tilhengere i kroppslig form slik Jesus gjør for sine tilhengere etter sin oppstandelse. Det beskrives at Manis døde kropp blir hengt opp for at alle skal få se den. Men dette er et annet motiv enn Jesus som viser seg i kroppslig form etter sin oppstandelse. Manis kropp som henges opp viser heller hvor urettferdige de som «korsfestet» ham var. Vi ser her at de manikeiske forfatterne ikke har benyttet seg av disse motivene som spiller en stor og viktig rolle i de NTe. Det ser ut til at manikeernes syn på kroppen som en del av materien og dermed 'det onde' har spilt en viktig rolle for at disse motivene ikke blir tatt i bruk av de manikeiske forfatterne.

4.11.Sammendrag

Denne analysen viser at Manis lidelseshistorie har lagt seg tett opptil Jesus lidelseshistorie. Flere steder har forfatterene anvendt de samme motivene og enkelte steder har de spilt på narrativer og motiver fra de NTe, da i hovedsak til Matt¹². I disse tilfellene kan man se hvilke tekster de har benyttet seg av. Enkelte motiv har forfatterne dog ikke benyttet seg av. I disse tilfellene ser det ut til at forfatterne har valgt å basere seg i større grad på historiske kilder om Mani slik som med beskrivelsen av Manis død. Andre steder skiller den manikeiske læren seg fra det som de NTe beskriver, slik som når det gjelder den kroppslige oppstandelsen.

4.12.Fortiden skaper samhold?

I dette kapittelet har jeg vist at Manis lidelseshistorie i de manikeiske tekstene Bs og Hom blir assosiert med Jesu lidelseshistorie i de NTe. Selv om det finnes flere store

¹² Matt 20, 17–19, Matt 26, 11, Matt 21, 10–11, Matt 26, 39, Matt 27, 46

ulikheter og flere viktige motiver fra de NTe som de manikeiske forfatterne ikke benytter seg av, er likhetene for mange til å være helt tilfeldige. Spørsmålet blir da: Hvorfor har de manikeiske forfatterne assosiert flere av motivene og narrative og enkelte steder nærmest ordrett kopiert deler av Jesu lidelseshistorie? Deler av dette svaret kan finnes i teorier om *kulturelt minne*. I følge egyptologen Jan Assmann inngår religiøse tekster som medium for kulturelt minne. Assmann har en funksjonell forståelse av kulturelt minne og mener at kulturelt minne «sprer og reproducerer en bevissthet om enhet, individualitet og en følelse av tilhørighet sammen med medlemmene av en gruppe» (se Assmann 2006:38). Assmann skriver dette senere i sin bok om kulturelt minne:

«The past is needed because it imparts togetherness. The group acquires its identity as a group by reconstructing its past togetherness, just as the individual can use his memory to convince himself of his membership in the group» (*ibid.*:94).

Assmanns forståelse av tekst som et mnemonisk verktøy har mulige implikasjoner for forståelsen av likhetene mellom tekstene. De utvalgte manikeiske tekstene spiller på enkelte av de NTe sine motiver og narrativer. Dette kan ha gjort de manikeiske tekstene mer legitime, fordi de spiller på noe som allerede er kjent og samtidig viser tilhørighet til en eldre tradisjon. Dette kan tyde på at denne gruppen har konstruert en felles fortid med de kristne og på den måten gi en opplevelse av tilhørighet for manikeerne. I bakgrunnskapittelet ble det diskutert i hvilken grad tidlig manikeisme var en egen religion eller kristendom. Det ble her argumentert for at de selv så på seg som de sanne kristne. Ut i fra denne analysen kommer det frem at de assosierte sin egen åpenbarer, Mani med Jesus. Grunnen til at de spilte så mye på Jesusfiguren kan ha vært at de nettopp ønsket å vise til en fortid hvor Mani lider på samme måte som Jesus hadde gjort før ham. På denne måten skaper de en felles fortid og legitimerer seg selv som de sanne kristne, da de følger den siste åpenbareren (Mani), i tillegg til Jesus.

De manikeiske tilhengerne ble i største delen av Romerriket utsatt for sterke polemiske angrep, særlig fra kristne (se Lieu 1994). Det er en mulighet at det er nettopp fordi manikeerne prøvde å legitimere seg gjennom bruk av tekster som de NTe og Jesusfiguren, at de kristne følte seg ekstra truet, og følte behov for polemiske angrep mot manikeere. Det vil da være interessant å se at de manikeiske tekstene som assosierer seg med de NTe og særlig Jesusfiguren bidro til samhold hos manikeerne og

bidro til å gi dem en identitet som sanne kristne, mens den hos de ortodoks kristne (i mangel på et bedre ord) skapte motstand mot manikeere.

5. Soteriologi og eskatologi i lidelseshistoriene

Thine is every victory, o holy one, giver of good tidings, Mani; the victory of the beginning and the middle which thy Father has bestowed upon thee, the victory of the end also, for which every man is looking; for truly thou art he that proclaims the Beginning; the Middle and the End. (Bs 222, s. 7.5–9)

I dette kapittelet vil jeg se nærmere på soteriologi og eskatologi i de manikeiske tekstene, Bs og Hom. Det vil studeres nærmere om Jesu og Manis soteriologiske og eskatologiske roller har noen paralleller. Jeg vil gjøre en komparativ tekstanalyse av de tekstene fra de NTe, Bs og Hom som omhandler disse to temaene. Eventuelle paralleller og ulikheter vil diskuteres for å se om forfatterne av de manikeiske tekstene kan ha basert seg på motiver eller narrativer fra de NTe.

5.1. Soteriologi

Det vil i denne seksjonen bli sett på om det er likheter mellom Manis og Jesus roller når det gjelder deres soteriologiske funksjon. Det vil bli sett på hvilke likhetstrekk det er mellom dem og om de skiller seg fra hverandre på noen punkter. Det vil studeres om forfatterne av de manikeiske tekstene muligens kan ha basert seg på de nytestamentlige evangeliene (med hovedvekt på dem som omhandler Jesu lidelseshistorie) i dette tilfellet.

Soteriologi kommer fra det greske ordet σωτηρία. Selve termen soteriologi betyr «doktrinen om frelse» eller «frelsesveien». Termen referer ofte til frelse av individer, men kan også brukes i forbindelse med frelse av en gruppe. «Frelse» er i grunnen alt som kan bringe mennesket ut av en uønsket situasjon. Veldig ofte er det en tanke om at det finnes en frelsende gud, det vil si en gud som har en spesiell interesse for menneskehetens velferd (se Smart 1987:8526).

Både de NTe, Bs og Hom beskriver en frelsende gud som har spesiell interesse for menneskehetens velferd. Manikeerne kunne frelses ved sin død eller ved endetiden. Ved sin død var det bare de utvalgte som kunne frelses, da de holdt alle påbudene og levde i askese. Frelsen var å kunne reise til Faderen i Lysriket. Manikeere som var katekumen ville bli født på nytt og da forhåpentligvis som en utvalgt, med mulighet til å oppnå frelse (se Gardner & Lieu:19). Ved endetiden var det også mulig for de

siste manikeerne å oppnå frelse og de ville da bringes til Faderen i det de kalte «den siste statuen».¹³ Manikeerne ble slik frelst fra skjebnen på jorden hvor Mørket var blandet med Lyset, til Lysriket hvor bare Lyset (det gode) eksisterte.

5.1.1. Soteriologi i tekstene NTe, Bs og Hom

I dette avsnittet skal jeg presentere noen av de tekstene som omhandler Jesu og Manis roller som frelsere. Disse tekstene vil bli diskutert nærmere i de neste seksjonene.

I de nytestamentlige tekstene fortelles det hvordan Jesus dør som en del av Faderen/Guds plan for å frelse menneskene. Dette beskrives slik i Matt og Mark: «Slik er heller ikke menneskesønnen kommet for å la seg tjene, men for å selv å tjene og gi sitt liv som løsepenge for mange» (Matt 20,28 og Mark 10,45). I Joh sies det også at Jesus er sendt for å redde dem som tror på ham og gi dem evig liv: «For så høyt har Gud elsket verden, at han ga sin Sønn, den enbårne, for at hver den som tror på ham, ikke skal gå forta, men ha evig liv. Gud sendte ikke sin Sønn til verden for å dømme verden, men for at verden skulle bli frelst ved ham» (Joh 3,16–17). I Joh uttaler Jesus at han er kommet for å frelse verden: «Den som hører mine ord og ikke holder fast på dem, dømmer ikke jeg. For jeg er ikke kommet for å dømme verden, men for å frelse verden» (Joh 12,47).

I de koptiske tekstene om kampen mellom Lyset og Mørket beskrives det hvilken frelsende rolle Mani har. Fra Stråleglans-Jesus springer det ut en gud som kalles Lysforstand. Denne lysforstanden kan gå inn i menneskets sjel og forene seg med den slik at mennesket blir bevisst sin sanne opprinnelse. Dette skjedde i følge manikeerne med blant andre Buddha, Zarathustra, Jesus og til sist Mani. Manis kirke skal bidra til at det siste lyset skal bli silt ut av kosmos (dette er slutten på den midterste perioden). Når dette er ferdig og kosmos er tømt for det meste av lyselementer, vil de siste sjeler samles i «den Siste Statuen», som vil frakte dem til Lysets Rike. Mani dør som en del av Faderens plan for å opplyse de siste menneskene slik at de kan slippe unna Mørket og gjenforenes med Lyset (se Pedersen 1994: 52–53). På denne måten har Mani en frelsende rolle. Bs 230 skriver dette om Manis kamp mot Mørket: «Thou art he that crushes evil, setting garland upon godliness; thou art he that cleanses the Light from the Darkness; thou art he that gives rest unto the souls of men» (Bs 230, s. 26.24–

¹³ «For, when all the light will be purified and redeemed in the universe at the last, the collector of all things, the Last Statue, will gather in and sculp itself. It is the last hour of the day, the time when the Last Statue will go up to the aeons of light» (Kephalaia 165, 5–11).

26). I Bs 227 sies dette om hvorfor Mani (parakleten) dør: «Thou didst put off (?) thy glory and didst give thyself up to death for souls, thou gavest thyself up to the enemy that thy blood might be shed, in order that thou mightest save us from the Darkness...» (Bs 227, s. 21.12–15).

5.1.2. Jesu og Mani som løsepenge

Det vil i denne seksjonen sees nærmere på om Jesus og Mani begge blir sett på som en form for løsepenge¹⁴, som blir gitt for at mennesker skal kunne få mulighet til å oppnå frelse.

Matt og Mark beskriver hvordan Jesus er kommet for å «tjene og gi sitt liv som løsepenge for mange» (Matt 20,28 og Mark 10,45). Jesus «betaler» her en pris som gjør det mulig for mange å slippe fri og oppnå frelse. I Bs 227, s.21.12–15 ser det ut til at forfatteren har hatt et ønske om å vise at også Mani ofret seg for menneskene ved å dø, slik som Jesus. Det sies her at Mani overgir seg selv til fienden for å redde sine tilhengere fra Mørket¹⁵. Disse tekstene fra Matt, Mark og Bs 227 viser at både Jesus og Mani gir seg selv opp for å redde flere mennesker. Ordet «løsepenge» brukes ikke i Bs 227, men det sies at Manis død «betaler» for at flere mennesker skal reddes fra Mørket. I den forstand fremhever disse tekstene at Jesus og Mani begge er «løsepenger» for at flere mennesker skal frelses. Bs 227 forteller at Mani overgir seg selv til fienden for å redde «oss». Dette står ikke beskrevet i Matt 20,28 og Mark 10,45. Men det blir senere i lidelsesfortellingen fortalt at Jesus overgir seg selv til øversteprestene og fariseerne, som i dette tilfellet representerer fiender.

En stor forskjell mellom de manikeiske og de nytestamentlige tekstene er at det fortelles meget konkret at Mani redder «oss» fra Mørket. I Matt og Mark sies det ikke at det er en «ond» fiende Jesus redder menneskene fra. Her kommer det tydelig frem at den manikeiske læren i dette tilfellet skiller seg ut fra hva som beskrives i evangeliene. Manikeerne hadde et dualistisk syn, hvor de mente at det gode (Lyset) og det onde (Mørket) var to adskilte størrelser. Dette var et av punktene kristne polemikere angrep når de diskuterte med manikeiske misjonærer (se Lieu 1994:119). Kristne misjonærer mente at det gode og det onde ikke var to adskilte størrelser.

¹⁴ Løsepenge ble brukt om den summen en måtte betale for å kjøpe fri en slave.

¹⁵ Bs 21.13–15

I dette tilfellet er det ikke noen direkte tekstuelle paralleller. Forfatteren av Bs 227 ser ikke ut til å ha basert sitt utsagn direkte på tekstene fra Matt 20,28 og Mark 10,45. Det er derimot en mulighet for at forfatteren av Bs har basert seg på motivet med løsepenge fra disse to tekstene. Det at Mani dør «betaler» her for at flere mennesker skal kunne frelses fra Mørket. Den manikeiske teksten har flere andre motiver som evangeliene ikke har, som det dualistiske syn på det gode (Lyset) og det onde (Mørket). Det er likevel mulig å si at både Jesus og Mani kan beskrives som løsepenge i dette tilfellet.

5.1.3. Guds/Faderens plan og et offer?

Det vil i denne seksjonen bli sett nærmere på om Jesus og Mani dør som en del av Guds / Faderens plan, og om de forestiller et offer gitt av Gud / Faderen. Det vil også diskuteres om manikeerne kan ha basert seg på motiver fra de NTe i dette tilfellet.

Jesu og Manis død er begge deler av en forutbestemt plan¹⁶ og gjør det mulig for menneskene å oppnå nærvær med Gud/Faderen. I Joh 3,16–17 påpekes det at det er Gud som har gitt sin sønn, Jesus, til jorden for å frelse de menneskene som tror på ham. Her er det Gud som både har en plan og som ofrer Jesus for menneskene. Mani dør også som en del av Faderens plan. Men Mani er ikke et offer gitt fra Faderen på samme måte som Jesus er et offer fra Gud. Mani velger selv å dø for at flere skal oppnå frelse.¹⁷ Jesus er Guds egen sønn. Mani blir kun betraktet som et menneske, som Lysforstanden har gått inn i og gitt kunnskap om menneskets sanne opprinnelse.

Jeg har (enda) ikke funnet noen direkte tekstuelle paralleller som viser at forfatterne av Hom og Bs har basert seg på de NTe når det gjelder disse motivene. Men som nevnt over er motivet med at Mani og Jesus dør som en del av en forutbestemt plan et felles motiv for dem som de manikeiske forfatterne muligens kan ha lånt fra NTe.

5.1.4. Frivillig selvoffer

I denne seksjonen vil det studeres nærmere om Jesus og Mani frivillig ofrer seg selv for menneskeheten. Det vil diskuteres om det er de selv som ofrer seg eller om det er Gud / Faderen som ofrer dem, samt om det finnes eventuelle tekstuelle paralleller mellom de NTe og de manikeiske tekstene, Bs og Hom.

¹⁶ Begge har forutsett sin egen «korsfestelse» og død i Matt 26, 1 og i Hom 44.17–20

¹⁷ Det er ikke direkte hans død som er en frelsende i Manis tilfellet, men hans handlinger som leder til hans død.

De største likhetene mellom Jesu og Manis soteriologiske roller er at de begge ofrer seg for menneskene (vel og merke bare for de utvalgte som tror). Joh forteller at det er Gud som har sendt Jesus. «For jeg er ikke kommet ned fra himmelen for å gjøre det jeg selv vil, men det han vil, han som har sendt meg» (Joh 6,38). Denne beskrivelsen vektlegger at Jesus ikke gjør det han selv vil, men det Gud vil. Ut i fra denne logikken kan det tenkes at Jesus ikke gir seg selv som et frivillig offer, men utfører sin fars vilje. De synoptiske evangeliene forteller at Jesus i Getsemane ber til Gud «Min Far! Er det mulig, så la dette begeret gå meg forbi. Men ikke som jeg vil, bare som du vil» (Matt 26, 39). Her er det tydelig at Jesus selv ønsker å slippe unna det som skal komme. Videre i evangeliene lar Jesus seg frivillig dømme og korsfeste. Det virker som om Guds offer er mer i fokus her enn Jesus sitt selvoffer, da Jesus ber om å slippe unna og ikke uttrykker eksplisitt at det er hans ønske å dø og ofre seg for menneskene. Jesus uttaler i Joh 6,38 at det er Guds vilje han utfører.

Dette beskrives om Mani som ofrer seg: «[...] thou gavest thyself up to the enemy that thy blood might be shed, in order that thou mightest save us from the Darkness...» (Bs 227, s. 21.13–15). I denne teksten sies det eksplisitt at Mani gir seg selv til fienden for å redde andre mennesker. Mani er ikke Faderens sønn eller har en familiær forbindelse med Faderen.

I dette tilfellet ser vi at Jesus sin rolle som selvoftrende ikke kommer tydelig frem. Det er et større fokus på Gud som ofrer sin enbårne sønn. Når det kommer til Mani så fremheves det at han ofrer seg frivillig for å kunne redde flere av sine tilhengere fra Mørket. Det er ikke funnet noen tekstuelle likheter i forbindelse med deres roller som offer. Det er mer et felles motiv med ulik betoning, der Mani er frivillig selvoftrende og Jesus ikke beskrives slik i samme grad.

5.2. Eskatologi

Termen eskatologi kommer fra det greske «eschatos» som betyr «sist» og betyr «læren om de siste ting». De fleste religioner innehar ideer, lærer eller mytologier om begynnelsen av «det hele», altså verden, gudene, menneskerasen. Mange har også en forestilling om slutten av dette. Selv om det er slutten, er det ikke nødvendigvis noe negativt. Slutten kan være noe positivt fordi det er begynnelsen på noe nytt, som Guds rike, en ny jord og en ny himmel (se Werblowsky 1987:2833–4). Mani delte tiden inn i tre deler. Hvor den første tiden var evigheten hvor Lyset og Mørket var

adskilt, mellomtiden er når disse to blandes, og slutten er når de igjen (virkelige) skal være adskilt til evig tid (Gardner 1995:59). De manikeiske Bs beskriver hvordan det ved endetiden vil komme en dommer og dømme menneskene. Denne dommeren beskrives i enkelte tekster som Jesus og i andre som Mani. Det vil i dette kapittelet bli sett på Jesu og Manis roller som dommere ved endetiden. Først vil det bli sett nærmere på Jesu rolle som dommer i både de NTe og i Bs og Hom. Likheter og ulikheter mellom disse vil bli diskutert. Det vil videre bli sett på Manis rolle som dommer i Bs og Hom. Dette vil igjen sammenlignes med Jesu rolle som dommer i både NTe, Bs og Hom.

5.2.1. Jesus som dommer ved endetiden

Jesus blir beskrevet som en dommer ved endetiden både i de NTe og i de manikeiske Bs. Disse vil bli studert hver for seg, men målet er å tilslutt se om Jesuskikkelsen har noen likhetstrekk i disse tekstene eller om de skiller seg fra hverandre på noen viktige punkter. Det vil bli studert nærmere om det er mulig at noen av Bs har basert seg på tekster fra NTe.

5.2.2. Jesus som dommer i NTe

I Matt beskrives Jesus som dommer ved endetiden to steder. I den første teksten (Matt 19,28) taler Jesus om dommen av Israels tolv stammer. I den andre (Matt 25,31–33) taler Jesus om dommen av alle folkeslag. Joh taler også om Jesus som dommer (Joh 5, 22). Her vektlegges det at Gud har overlatt ansvaret for dommen til sin sønn Jesus.

Matt forteller dette om Jesus som dommer nå verden skal fødes på ny:

Jesus sa til dem: Sannelig, jeg sier dere: Når verden skal fødes på ny, og menneskesønnen sitter på tronen i sin herlighet, da skal også dere som har fulgt meg, sitte på tolv troner og dømme Israels tolv stammer. (Matt 19,28)

Matt forteller dette om Jesus som dommer senere i evangeliet:

Men når Menneskesønnen kommer i sin herlighet, og alle englene med ham, da skal han sitte på sin trone i herlighet, og alle folkeslag skal samles foran ham. Han skal skille dem fra hverandre, som en gjeter skiller sauene fra geitene, og stille sauene på sin høyre side og geitene på sin venstre. (Matt 25,31–33)

Dette forteller Joh om Jesus som dommer:

Og Far dømmer ingen, men har overlatt hele dommen til Sønnen, for at alle skal ære Sønnen slik de ærer Far. Den som ikke ærer Sønnen, ærer heller ikke Far som har sendt ham. Sannelig, sannelig, jeg sier dere: Den som hører mitt ord og tror på ham som har sendt meg, har evig liv og kommer ikke for dommen, men er gått over fra døden til livet. Sannelig, sannelig, jeg sier dere: Den tid kommer, ja, den er nå, da de døde skal høre Guds Sønnns røst, og de som hører, skal leve. For slik Far har liv i seg selv, har han også gitt Sønnen å ha liv, og han har gitt ham myndighet til å holde dom fordi han er Menneskesønnen. (Joh 5, 22–27)

Felles for de nytestamentlige tekstene som beskriver dommen ved endetiden, er at det er Jesus som skal dømme og ikke Gud. I Matt (19,28) fortelles det at dommen skjer når verden skal fødes på ny. Her blir det bare sagt at det er Israels tolv stammer som skal dømmes. Matt forteller senere (25,31–33) om dømmingen av alle folkeslag. Jesus skal da sitte på sin trone og skille dem fra hverandre. I Joh vektlegges det at Faderen har overlatt dommen til Sønnen. Det fortelles at Jesus har «myndighet til å holde dom fordi han er Menneskesønnen» (Joh 5,27). Det sies også at de som hører Jesu ord og tror på ham som har sendt Jesus ikke skal komme for dommen (Joh 5,24).

5.2.2.1. Jesus som dommer i Bs og Hom

I Bs 229 sies det at Jesus skal komme og dømme alle raser ved endetiden.

Thou art glorious, blessed Bema, that shall reign unto the end of the world, until Jesus shall come and sit upon it and judge all races. (Bs 229 25. 24–26)

I Bs 236 beskrives Jesus som dommer, men denne passasjen er dessverre delvis fragmentert i Allberry sin versjon som jeg i hovedsak bruker. I Gregor Wurst sin tyske oversettelse har han rekonstruert de fragmenterte passasjene. Jeg vil her gjengi og benytte Allberrys oversettelse før den fragmenterte delen, og Wursts der han har rekonstruert de fragmenterte delene.

On the day of the Bema of the Spirit, the Paraclete, repent ye of your wickednesses; for the judgment is coming and the Bema will be set up. For Jesus my judge it is that sits upon it and judges the man by whom ... has come, he bearing witness (?) unto men, ... is the Paraclete ... we seeing his ... as he prays for us; for everything shall be given to him for which he prays unto the judge (Bs 236, s. 34. 21–28)

Denn Jesus, der grosse Richter, ist's de[r] auf ihm [sitz]t und [die M]enschen richtet, derjenige, von dem her der [Paraklet (?)] gekommen ist, wobei er Zeugnis ablegt für die Menschen (Bs 236, s.89. 3–5).

I Bs 229 prises Bemaen som skal styre til verdens ende, når Jesus kommer tilbake for å sitte på den og dømme alle folkeslag. I Bs 236 beskrives det at dommen kommer og at Bemaen vil bli satt opp. Jesus vil dømme menneskene. Videre står det om parakleten (Mani). Parakleten gir vitnesbyrd for menneskene og det han ber om skal bli gitt til ham av dommeren. I disse to tekstene er det en likhet at begge navngir Jesus som dommer.

I Hom tiltales dommeren slik:

Oh, Judge of a[ll] the worlds, [hear] the prayer of the righteous (Hom 53.3–4)

I dette siste utsagnet fra Hom (Hom 53.3–4) er dommeren en mottaker av bønn. Det er Mani som ber til dommeren når hans død nærmer seg. Majella Franzmann (2006:94) mener at grunnet konteksten hvor Mani holder på å dø, og at hans død blir beskrevet som en *imitatio Christi*, og basert på rapporter om tidlige martyrdøde, er det sannsynlig at det er Jesus som er dommeren i dette tilfellet.

Det har i denne seksjonen blitt argumentert for at alle disse utsagnene omhandler Jesus som dommer.

5.2.2.2. Likheter og ulikheter mellom Jesus i NTe, Bs og Hom

I denne seksjonen vil det diskuteres om det finnes noen likheter og ulikheter mellom Jesusfiguren i de NTe og i de manikeiske tekstene Bs og Hom. Det vil bli diskutert om det er mulig at forfatterne av de manikeiske tekstene kan ha basert seg på de NTe når de forfattet Bs og Hom.

I Bs 229 og 236 beskrives det også at Jesus skal komme å sitte på Bemaen og gi dom derfra. Det beskrives i begge utsagnene fra Matt at Jesus skal sitte på en trone

Bs 236 skiller seg fra tekstene fra de NTe ved at denne nevner parakleten som kan be for «oss» under dommen. I Matt 19,28 nevnes det at disiplene også skal være med å dømme Israels tolv stammer. Begge disse utsagnene viser at Jesus ikke er alene under dommen. Det som skiller seg er at i Bs 236 hjelper parakleten (Mani) «oss» (manikeere) under dommen. I Matt er disiplene med på selve dømmingen, og de hjelper ikke «folket» slik parakleten gjør. Matt 19,28 nevner også at verden skal fødes

på ny og det er da Jesus kommer. Dette motivet brukes ikke av manikeerne. For dem skulle ikke verden fødes på ny, men de skulle fraktes bort til stedet hvor Faderen og Lysriket var, og den verden de var i skulle gå under. I Hom 53.3–4 kommer det frem at Jesus er dommer over «alle verdenene»¹⁸. Dette skiller seg også ut fra de NTe hvor det kun er en verden.

Det er ingen av motivene som jeg har nevnt tidligere fra Joh 5, 22–27 som brukes. Manikeerne mente blant annet at Jesus ikke var en «menneskesønn»¹⁹. Derfor vil dette motivet ikke ha vært nyttig for dem å ta i bruk.

Det kommer frem her at det er få likhetstrekk mellom tekstene fra de NTe og Bs og Hom. De få likhetstrekkene finnes i de to tekstutdragene fra Matt. Disse er Jesus som dommer av alle folkeslag, Jesus som dømmer fra sin trone/bema og at Jesus er dommer ved endetiden (i følge Matt når en ny verden fødes). Det kommer frem en stor forskjell på Jesus som dommer i disse tekstene. Jesus er ikke en «menneskesønn» i de manikeiske tekstene, slik han er i de fra de NTe. Det er flere spesifikt manikeiske motiver som kommer frem i de manikeiske tekstene om Jesus som dommer. Blant annet at det finnes flere verdener, bemaen er et manikeisk begrep og at parakleten kan bes til under Jesu dømming. Det er mulig at forfatterne av Bs og Hom har hatt kjennskap til Matt når de forfattet disse tekstene, og at de har benyttet seg av de tre nevnte motivene. Men i hovedsak ser en her at manikeerne sin tanke om Jesu dømming har flere elementer som er særeget manikeisk.

5.2.3. Mani som dommer ved endetiden

Enkelte av de manikeiske Bs beskriver Mani som dommer. Det vil her bli sett på hvilken rolle Mani har i forbindelse med denne dommerrollen. Det vil bli sett på om det er Mani selv som er dommer eller om han bare er den som venter på Jesus som dommer. Dette sier Bs 227 om Mani som dommer:

We worship thee, the judge, the Paraclete, we bless thy Bema whereon thou art seated. Thou didst come in peace, o Spirit of truth, the Paraclete, whom Jesus sent; thou didst come in peace, new sun of the souls of men; thou didst come in peace, our Lord Mani. We worship thy Bema and thy new covenant. (Bs 227 20.19–25)

¹⁸ I følge manikeisk kosmologi finnes det syv verdener.

¹⁹ «He (Jesus) was not born in a womb corrupted: not even the mighty were counted worthy of him for him to dwell beneath their roof, that he should be confined in a womb of a woman of low degree (?).» (Bs 52.23–26)

Bs 227 kan leses på to forskjellige måter. Den første linjen kan leses som at «vi tilber deg, dommeren og parakleten». Det innebærer at Mani er både dommeren og paraklet.en Eller det kan leses som at dommeren er Jesus mens parakleten er Mani. Både Mani og Jesus har roller som dommere, men Manis dømming kommer før Jesu endetidsdømming. Under feriringen av Bema-dagen viste det manikeiske samfunnet sin anger og Mani gav tilgivelse til dem fra sitt Bema-sete. Jesus vil ikke sitte og dømme fra Bema-setet før under endetiden (se Pedersen 1996:272–4). Ut i fra dette vil det være fortsatt ikke være mulig å påpeke om det er Jesus eller Mani denne teksten beskriver som dommer. Dersom en leser videre i teksten så blir «dommeren, parakleten» tiltalt som «du» og ikke «dere». Det sies at Jesus har sendt parakleten og Mani nevnes videre i teksten. På grunnlag av bruken av entall både når det refereres til parakleten og dommeren, og den følgende teksten, vil det være sannsynlig at det er Mani som er dommeren i dette tilfellet. I følge Pedersens argument er Mani en dommer i vente på Jesu tilbakekomst, hvor Jesus skal utføre endetidsdommen. Mani har her en rolle som dommer i påvente av Jesus. Denne argumentasjonen stemmer også godt overens med Bs 229: «We worship thee, the Paraclete, we implore thee in the presence of thy Bema to forgive our sins that we have comitted during the year» (Bs 229, 25.18–20). Her er parakleten (Mani) dommer for syndene folket har gjort gjennom året, men ikke for endetidsdommen.

Dette beskriver Bs 230 om Mani:

Thou art he that waits for Christ, that he may judge the sinners through thee; today also through thee the Nous puts to shame the sects of Error (Bs 230. 26.15–17)

Bs 230 sier at Mani er han som venter på Jesus, slik at Jesus kan dømme gjennom Mani. Det at Mani venter på Jesus stemmer godt overens med det som sies i Bs 227, hvor Mani er dommer i påvente på at Jesus skal komme tilbake ved endetiden og dømme. Men hvorfor skal Jesus dømme gjennom Mani? Ideen her kan være at Mani sitter på Bema-setet og dømmer, og når Jesus kommer vil han overta denne plassen og på den måten blir domssituasjonen den samme. Også i dette tilfellet får Mani rollen som en dommer som sitter og dømmer før Jesus skal komme for å avsi endetidsdommen.

Dette sitatet mangler en liten del før sitatet og de to neste linjene mangler. Dette sier Bs 225 om Mani som dommer;

... My Lord Mani, the judge of this Universe ... (Bs 225 17.1)

I Bs 225, s.17.1 står det at Mani er dommer over hele dette universet. Det er en kraftig formulering. Det er mulig at forfatteren her har ønsket å vise at Manis rolle som dommer har stor betydning, og har ønsket å legge vekt på dette. Samtidig kan formuleringen stemme overens med at Mani er dommer over hele universet i påvente av Jesus som dommer, selv om ikke Jesus nevnes her (teksten er meget fragmentert og de neste to linjene mangler helt). I dette tilfellet er det bare Manis rolle som dommer som kommer frem. Det blir ikke sagt at han er dommer i påvente av Jesus. Det er mulig at de fragmenterte følgende linjene kan ha nevnt noe om dette.

Bs 241 skriver dette om dommeren:

O Judge of all races, they arraigned thee and judged thee (Bs 241, s. 43.22–23)

Dommeren som nevnes i dette utsagnet er også Mani. Grunnen til dette er at det er Mani som omtales både før og etter utsagnet. Det fortelles først der om magerne og sitatet beskriver Manis fangenskap. Det er interessant at Mani omtales som dommer over alle folkeslag her. Dette kan være en mulig parallell til Jesus som dømmer og skiller alle folkeslag i Matt 25,31–33.

Det som kommer frem i disse tekstene er at Mani også har en rolle som dommer. To av tekstene beskriver ham som den som skal dømme før Jesus kommer tilbake. Jeg har her ikke funnet noen store paralleller til de NTe, den eneste muligheten er motivet med folkeslag som kommer frem i Bs 241. Dette tydeliggjør at de manikeiske forfatterne av Bs ikke har benyttet de NTe når de har beskrevet Manis dommerrolle i like stor grad som de har gjort om hans lidelseshistorie.

5.2.4. Likheter og ulikheter mellom Jesu og Manis dommerroller

Det vil bli sett på om Mani eller Jesus som beskrives i de manikeiske tekstene, Hom og Bs, kan være basert på Jesus i de NTe. Det vil her bli diskutert om Jesus og Manis roller som dommere har noen paralleller. Eventuelle ulikheter vil også diskuteres.

Under seksjon 1.3.1.3 ble det diskutert om Jesus i de NTe og Jesus i Bs og Hom hadde noen likhetstrekk. Det ble argumentert for at forfatterne av de manikeiske tekstene muligens hadde basert tre av sine motiver på Matt, men at det var mange særegne manikeiske motiver i disse tekstene. Det viktigste fellestrekket mellom disse

to Jesusfigurene er at de begge skal dømme ved endetiden. Dette er et viktig poeng, da det påpekes i de manikeiske tekstene at Mani ikke skal dømme ved endetiden. Det ble ikke funnet noen paralleller mellom Mani og Jesus i de NTe. Deres roller skiller seg meget fra hverandre, da de manikeiske tekstene beskriver at Mani dømmer i påvente av Jesus som skal dømme ved endetiden. Mani kan derfor ikke være en *imitatio Christi* i dette tilfellet. Den store forskjellen mellom Mani og begge de to Jesusfigurene (i henholdsvis NTe, Bs og Hom), er at Mani ikke har en eskatologisk rolle som dommer ved endetiden. Jesusfigurene har derimot en viktig eskatologisk rolle som dommer. Bs 229 skriver dette om Manis rolle ved endetiden: «Thou didst not leave us lacking anything to find defence in the presence of the judge og Truth [...]» (Bs 229 21.17–18). Mani har her forberedt «oss» (manikeerne) på dommeren, slik at de kan forsvare seg i dommerens nærvær. Mani får her en rolle som forsvarsadvokat for dem som skal stå foran dommen, og dermed har han en eskatologisk rolle han også.

Når det kommer til endetiden og rollen som dommer, ser det ikke ut til at manikeerne har basert seg på de NTe. Jesusfiguren fra Bs og Hom har muligens enkelte likhetstrekk med den i de NTe, men Mani har ingen.

5.3. Sammendrag

I analysen av disse tekstene er det ikke funnet noen tekstuelle paralleller når det gjelder Jesus og Manis soteriologiske roller. Det er derimot visse motiver som gjør seg gjeldende for begge. Blant annet kan både Mani og Jesus sees på som en «løsepenge» som betales, og begge dør som en del av en forutbestemt plan uttenkt av Gud / Faderen. De manikeiske tekstene skiller seg enkelte steder fra dem som beskriver Jesu soteriologiske rolle i de NTe. Dette skjer som oftest der manikeernes egen lære skiller seg fra den i de NTe. For eksempel har Mani ikke har noe familiært bånd til Faderen. De manikeiske tekstene som omhandler soteriologi har også flere andre motiver som evangeliene ikke har, som deres syn på det gode (Lyset) og det onde (Mørket) som to adskilte størrelser.

I analysen av de utvalgte tekstene ble det heller ikke funnet noen tekstuelle paralleller mellom Jesus og Manis eskatologiske roller eller deres respektive roller som dommer. Jesusfiguren fra de manikeiske teksten har enkelte fellestrekk med

Jesusfiguren i Matt. Det var ikke noen tekstuelle likheter mellom tekstene som omhandlet disse to Jesusfigurene heller.

Som konklusjon kan en si at Jesus og Manis soteriologiske roller har enkelte motiver felles, men når det kommer til eskatologi skiller disse figurene seg fra hverandre. De spiller to forskjellige roller i narrativene. Jesus er dommer ved endetiden, Mani er dommer i påvente av Jesus, dessuten har Mani en hjelpende funksjon for dem som skal dømmes.

6. Ritualer

I dette kapittelet vil jeg se nærmere på ritualer knyttet til Manis lidelseshistorie. Det vil først blir sett på om han innstiftet noen ritualer, slik som Jesus gjorde med eukaristien. Videre vil det blir sett nærmere på tidsbestemmelsen av ritualene. Flere av de manikeiske tekstene tidsangir Manis siste dager; dette vil bli diskutert i forhold til tidsangivelser av Jesu siste dager. Manis død i forhold til andre hendelser i hans liv vil også bli studert nærmere. Tilslutt vil tekstene som omhandler Bemafesten diskuteres. Først vil Manis og Jesu roller i disse tekstene diskuteres, så vil det bli sett på hva Bemasalmen sier om Bemafesten. Det vil her blir utført en tekstanalyse og på noen punkter en komparativ tekstanalyse. Denne analysen utføres for å studere nærmere ritualer som hadde sitt utspring i Manis lidelseshistorie.

6.1. Innstiftelse av ritualer

I følge Matt 26,26–29 og 1.Kor 11,23–25 innstiftet Jesus nattverden/eukaristien. Det vil bli studert nærmere om det finnes noen paralleller til dette i de egyptiske manikeiske skriftene.

I de Matt innstifter Jesus nattverden kvelden før sin egen korsfestelse. Disiplene gjør seg i stand til å feire det jødiske påskemåltidet. «Mens de holdt måltid, tok Jesus et brød, takket og brøt det, ga disiplene og sa: ‘Ta imot og spis! Dette er min kropp.’ Og han tok et beger, takket, ga dem og sa: ‘Drikk alle av det! For dette er mitt blod, paktens blod, som blir utløst for mange så syndene blir tilgitt. Jeg sier dere: Fra nå av skal jeg ikke drikke av denne vintreets frukt før den dagen jeg drikker den ny sammen med dere i min Fars rike’» (Matt 26, 26–29). Paulus taler også om nattverden i 1. Kor, han forteller dette: «I den natt da Herren Jesus ble forrådt, tok han et brød, takket, brøt det og sa: ‘Dette er min kropp, som er for dere. Gjør dette til minne om meg!’ Likeså tok han begeret etter måltidet og sa: ‘Dette begeret er den nye pakt i mitt blod. Hver gang dere drikker av det, gjør det til minne om meg!’» (1.Kor 11,23–25). Disse to tekstene ble basis for det kristne ritualet som kalles nattverden eller eukaristien.

I manikeismen hadde måltidet en spesiell plass hos de utvalgte. De skulle bare spise en gang om dagen og det var restriksjoner på hva de kunne eller burde spise. Manikeerne hadde en forstilling om at når de utvalgte spiste visse typer mat, ble lyselementer frigitt og kunne stige opp til Faderen. Noen tekster henviser også til en

manikeisk eukaristi. Er dette måltidet et eget spesielt måltid eller er det det daglige spiseritualet til de utvalgte? Henning, Alberry og Pedersen mener at de utvalgte måltid og eukaristien er det samme måltidet (se Pedersen 1996:276). Pedersen påpeker også at dette måltidet blir referert til i forbindelse med bemafesten. Faustus hevder at manikeerne utfører den korrekte eukaristien. I *Acta Archelai*²⁰²¹ blir det fortalt at de utvalgte spiser brød. Dersom dette måltidet er basert på den kristne eukaristi, er det mulig at det kan være en overlevning av en gammel kristen praksis fra Luk 24.30 «Og mens han satt til bords med dem, tok han brødet, ba takkebønnen, brøt det og ga dem» og Apg 20.11 «Så gikk han opp igjen, brøt brødet og spiste, og talte igjen lenge, helt til det lysnet. Da dro han av sted». Augustin sier dette i samtale med den manikeiske Faustus:

But you know that I was not one of your Elect, but an Auditor. Hence - since you have asked - while I was present at your prayers ..., what you who are Elect do among yourselves, I have no means of knowing. For I have often heard from you that you receive the eucharist; but the time of receiving was concealed from me (oversatt av BeDuhn 2002. *Contra Faustum Manichaeum*.3)

BeDuhn mener at denne «eukaristien» Augustin referer til helt klart er det daglige rituelle måltidet til de utvalgte. Det ser dermed ut til at de utvalgte daglige måltid kan ha blitt omtalt som en eukaristi.

De pseudoklementinske homiliene 14.1.4 nevner et måltid som bare består av brød og salt. I Manis siste time i fangenskap hos perserkongen ber han om å få brød og salt.

After these (things) he asked for bread and salt, [and they brought it] to him, and he prayed over it To his children. He kissed them... He said to them: ...[Ki]sses from me to the el[ect and the] catechumens, my children ... [h]im. He set his hand upon [---] (Hom 57.18–24)

Som alt nevnt er det mulig å tenke seg at det manikeiske måltidet som de utvalgte spiste kan være basert på en gammel kristen tradisjon som kommer tilsyne i Lukasevangeliet og Apostlenes Gjerninger. Et argument for dette er beskrivelsen i De

²⁰ Epiphanius, *Pan.* 66.30.3, Holl 1933, 67.9 = Hegemonius, *Acta Arch.* 11.4. Beeson 1906, 19.5

²¹ Man tror at forfatteren av *Acta Archelai* var Hegemonius. Den skal være en nøyaktig transkripsjon av en doktrinal diskusjon mellom biskopen Archelaus og Mani. Verket regnes i dag som et polemisk verk mot manikeismen. Teksten går inn på flere temaer som er kjent fra andre anti-manikeiske tekster. Eksempler på dette er: de to naturene (Lyset og Mørket), Manis som apostel til Jesus, mørket som uskapt og grensen mellom Lyset og Mørket i Manis kosmogoni. Mani taper alle diskusjonene i denne teksten mot Archelaus. (Lieu 1994:132–6).

pseudoklementinske homiliene, hvor måltidet består av brød og salt på lik linje med måltidet som nevnes i Hom. Niels Arne Pedersen skriver i sin bok *The Sermon on the Great War* (1996) at det er mulig at de utvalgte måltid ble feiret under bemafesten til minne om Manis siste måltid. Han mener også at likheten til den kristne eukaristien må ha vært begrenset, siden Manis død ikke hadde like stor betydning for manikeerne som Jesu død hadde for de kristne (se Pedersen 1996:300). Denne påstanden kan diskuteres, da det videre i dette kapittelet vil vises at flere av Bs er tilskrevet Mani og at bemafesten hyller Manis død og seier over mørket. At de ikke har valgt å vise til eller lage en egen eukaristi kan likegjærne være at dette ikke passet sammen med deres narrativer om Mani og at deres utvalgte har et «hellig» måltid som utføres hver dag. Derfor trengte ikke de en egen eukaristi.

Det er her en mulighet for at manikeerne har basert sin eukaristi på tekstene fra Lukasevangeliet, Apostlenes Gjæringer eller De pseudoklementinske homiliene, eller mer sannsynlig, på en eldre rituell tradisjon. Eukaristien blir omtalt som den ekte eukaristien av manikeerne og den er ikke basert på tekstene fra Matt 26, 26–29 eller 1.Kor 11,23–25 som er basis for den kristne eukaristien. Det er også mulig at manikeerne oppfattet de utvalgte måltid som en eukaristi, selv om dette måltidet ikke hadde noen direkte tilknytning til Jesu eukaristi og innføring av den i de NTe.

6.2. Tidsbestemmelse av ritualer

I denne seksjonen vil det bli sett nærmere på hvordan Jesu og Manis død blir tidsangitt. I første seksjon vil det bli sett på tekster fra både Bs og de NTe for å belyse hvordan Jesu og Manis død blir tidsangitt. I den neste seksjonen vil det bli sett nærmere på andre tidshenvisninger i Bs. Disse henvisningene viser til hvor lang tid det går fra andre hendelser i Manis liv til hans død.

6.2.1. Jesu og Manis siste dager

I denne seksjonen vil det bli sett nærmere på tidsangivelsene for Jesu og Manis død. Det vil bli sett på om det finnes noen likheter eller ulikheter mellom disse angivelsene. Videre vil det studeres nærmere om hvorfor disse tidsangivelsene er angitt. En mulighet er å få en tidsfesting til når det årlige ritualet skal feires. I vest var festivalen knyttet tett sammen med den kristne påskefeiringen og ble feiret på samme tid. Datoen til Bemafesten var på våren, i slutten av februar eller begynnelsen av mars, det vil si omtrent på den samme tiden som den kristne påskefeiringen.

I Bs fortelles dette om Manis død:

... on the day (?) of the cross he gav himself up to the authorities, on the second day of the week, he ... on the fourth day of the month Phamenoth (at the eleventh hour) of the day, he gav himself up to death (?). (Bs 226,18.5–8)

On the second day of the week, thou didst recieve the glory of victory, thou didst bind the diadem upon thee, for thou didst kill the race of Darkness, in the month Phamenoth, on the fourth day, Monday, thou didst receive thy garland. (Bs 225,17. 24–27)

I de NTe fortelles dette om når Jesus skulle dø:

Da Jesus hadde fullført hele denne talen, sa han til disiplene: «Dere vet at om to dager er det påske, og Menneskesønnen blir utlevert for å bli korsfestet.» Nå kom overprestene og folkets eldste sammen i palasset til øverstepresten Kaifas, og de ble enige om å gripe Jesus med list og få ham drept. «Men ikke i høytiden,» sa de, «for da kan det bli uro i folket.» (Matt 26, 1–5)

Det nærmet seg nå høytiden med usyret brød, som også kalles påske. Overprestene og de skriftlærde prøvde å finne ut hvordan de skulle få Jesus ryddet av veien, for de var redde for folket. (Luk 22, 1–2)

Alle disse tekstene tidsfester når Jesus og Mani skulle dø. Det er også interessant å bemerke at Jesus dør under den jødiske høytiden, og dette blir senere en kristen høytid. Augustin²² påpekte at den manikeiske festivalen ble feiret istedenfor *Pascha*. Selv om Augustin påpeker dette, så nevnes ikke den kristen påskefeiringen i verken Bs eller Hom. I Bs ser det ut til å ha vært viktig å tidfeste hendelsen både men hensyn til måned, dag og klokkeslett. Det samme gjelder også for Matt, hvor det blir tidfestet hvilken dag Jesus skal dø på (måneden nevnes ikke, men det kan ikke ha vært så vanskelig å tenke seg til siden det var under jødernes høytid), det blir også gitt nøyaktig klokkeslett for hans død: «Fra den sjette time falt det et mørke over hele landet helt til den niende time. Og ved den niende time ropte Jesus med høy røst [...] Men Jesus ropte igjen med høy røst og oppga ånden» Matt 27,45–46 og 50). Både tekstene fra Matt og Bs gir en meget nøyaktig tidsangivelse for henholdsvis Jesu og Manis død.

Tekstene fra de NTe som beskriver Jesu død forteller om hva som skal skje. I Bs er Mani allerede død og det gjenfortelles hvordan han døde. Det er tydelig at det ikke finnes noen direkte tekstuelle paralleller i disse tekstene. Forfatterne av Bs har ikke

²² Augustin, c. Epist. Fund. 8 CSEL 25/1, 202, 7–18 og 203, 1–4

basert seg direkte på noen av tekstene fra de NTe. Det er likevel mulig å se at noen av motivene minner om hverandre. Motiver med tidsangivelsene for deres død er meget nøyaktig i både måned, dag og tidspunkt er angitt. Det er også interessant å bemerke at feiringen av både Jesu og Manis død har blitt lagt oppå en tidligere eksisterende feiring; Jesu død knyttes til den jødiske *Pascha* og Manis død til den kristne påskefeiringen.

6.2.2. Tidsbestemmelse av Manis død i forhold til andre hendelser i hans liv

Denne seksjonen vil undersøke noen av Bs som tar for seg tidsbestemmelsen av Manis død. Det beskrives i flere av salmene hvor lenge det går fra dommen til korsfestelsen (som egentlig ikke var en korsfestelse) til Mani. Det er interessant i seg selv at de har vært opptatt av å angi presist hvor lenge det er mellom fengslingen og korsfestelsen, siden dommen ikke ble etterfulgt av en korsfestelse, men en død av sult og tortur. Det er også nevnt hvor lenge det er fra «den store forfølgelsen» til korsfestelsen. Mulige grunner til hvorfor forfatterne av Bs har valgt å legge vekt på disse punktene vil bli undersøkt nærmere i denne seksjonen.

From the day when they bound me to the day of the cross there are numbered (?) in all some twenty-six days, they keeping watch on me night and day, appointing guards keeping watch on me. (Bs 226 19.3–5)

[until] the day when he went to the heights there are twent[y]-[six] days, during which he was bound with chains of iron. At [t]he eleventh [hour] of the day he rose fro[m] [the bo]dy ut to the tents of his gre[at]ness [that is in] the heights. He met his form [---] [---] of the lights. (Hom 60.11–16)

From the day of the great persecution to the day of the cross there are six years. (Bs 226 19.12–13)

Tidsangivingen kan ha vært en måte å informere leserne (tilhørerne) på om den siste tiden til Mani og hvor lang tid det gikk mellom hver av disse hendelsene. Dette kommer særlig til uttrykk i Bs 226 19.3–5 og Hom 60.11–16, hvor det beskrives at det går 26 dager fra Manis fengsling til hans død. Bs viser til akkurat den dagen da Mani ble «korsfestet», den dagen som tilhørerne gjenopplevde under bemafestivalen når de sang salmene. Det kan dermed ha gitt en større legitimitet til selve dagen.

Bs 226 beskriver at det gikk seks år fra «den store forfølgelsen»²³ til korsfestelsen. Bs 226 sin beskrivelse av forfølgelsen gjelder sannsynligvis bare den som skjedde i Iran. Men denne tidfestingen kan ha blitt gjengitt videre i oversettelser (Bs er en oversettelse fra syrisk) fordi manikeerne var forfulgt i store deler av Romerriket i det tredje og fjerde århundret. Manikeismen ble blant annet forbudt i Egypt i det andre og tredje århundret (Pearson & Goehring 1986:313). Ved å gjengi denne tidfestingen kunne tilhørere og lesere gjenkjenne den samme forfølgelsen som de selv var offer for. Forfatteren(e) av denne salmen har muligens tatt denne parallellen med nettopp for å vise til dette. Det er også mulig at det bare er en gjentakelse av en historisk hendelse uten noe videre signifikans, men hvorfor skulle forfatteren(e) da nevne det? Sannsynligvis har forfatteren ønsket å vise til forfølgelsen som fortsatt preget store deler av den manikeiske befolkningen i Romerriket.

6.3. Bemafesten

Glory to everyone that keeps thy festival. (Bs 225, 14.12–13)

Bemafesten ble avholdt av manikeerne en gang i året. De feiret Manis martyrdød og et domsete (*bema*) ble reist midt blant tilbederne. På dette stedet ble det plassert et bilde av ham for å feire hans nærvær i de utvalgte samfunn. Dette ble også gjort for å symbolisere hans posisjon som stedfortreder for Jesus til hans tilbakekomst for å dømme (se Gardner & Lieu 2004: 24). Det vil i de følgende seksjonene bli studert nærmere hva som sies om Mani og Jesus i forbindelse med festivalen og hva Bs forteller om festivalen.

6.3.1. Mani og Jesus under Bemafesten

Glory to thee, our Father Mani, the glorious one, the great God, the Saviour. [Thou art the] entire remission of sins, the preaching of life, the Envoy of them that are on high. Glory to thy Bema, thy seat that [...] (Bs 222, 8.30–33)

Bs har mange henvisninger til denne bemafesten, som både de utvalgte og katekumenene feiret. Bs 229 forteller dette om Mani: «We worship thee, the

²³ Manikeerne ble forfulgt i store deler av området som i dag er Iran, av zoroasterne i det andre århundret. Etter kong Shapurs død ble de ikke lengre beskyttet av kongen, og kong Vahram ønsker et rike med utelukkende Zoroastere.

Paraclete, we implore thee in the presence of thy Bema to forgive our sins that we have committed during the year» (Bs 229, s. 25.18–20). Ut i fra dette utsagnet ser det ut til at Mani har vært «til stede» under den vanlige årlige bemafesten og har herfra kunnet tildele menigheten syndsforlatelse. Jesus sin rolle som dommer trer ikke i kraft før endetiden og han er derfor ikke «til stede» under bemafestivalen slik som Mani er. Bs 251 forteller også om Mani som tilgir synder: «Our Lord Mani, that forgives our sins» (Bs 251, s. 42.11). I Bs 230 fortelles dette om Mani og bemafesten:

Light resplendent, the Bema, thou art come; we call unto thee, the children of the Paraclete, our Lord Mani. I will keep festival for thee today; I have purified my heart, [o] Bema, holy likeness, that overaws him that approaches it. (Bs 230, s. 26.1–5).

Her beskrives hvordan barna til parakleten, altså den manikeiske menigheten, vil holde festival for Mani i dag. Bs 227 vitner også om en sammenheng mellom Mani og Bemaen; «[...] thou didst come in peace, our Lord Mani. We worship thy Bema and thy new covenant» (Bs 227, s. 20.24–25). Her fortelles det at tilhengerne tilber Manis Bema og hans nye pakt. Det finnes mange lignende utsagn som setter Mani og Bemaen i sammenheng med hverandre, hvor Mani enten sitter på Bemaen eller Bemaen omtales som tilhørerde Mani.²⁴ Under den årlige festivalen ser det ut til at det har vært et fokus på parakleten, Mani, og ikke et like stort fokus på Jesus. Dette ser ut til å ha sammenheng med Manis og Jesu roller som dommere. Mani er dommeren som dømmer frem til Jesus endetidsdømming, og derfor har Mani den aktive rollen under festivalen.

I forbindelse med bemafesten skriver Samuel Lieu i sin bok *Manichaeism in Mesopotamia and the Roman East* (1994) dette om Manis lidelser: «Moreover, as their view of Christ was docetic, the real suffering of Mani meant more to them than the death of one who ‘only feigned suffering, without really bearing it’»(Lieu 1994:168). Det er selvsagt mulig at dette hadde en innvirkning på manikeernes syn på hvorfor Manis død var viktigere enn Jesus og at det dermed ble viktigere å ha et fokus på Mani under bemafesten. Jeg mener likevel at det er et bedre argument at Mani hadde en viktig rolle som dommer og tilgiver av synder under bemafesten som ikke Jesus hadde, og at det er dette som gjorde at Mani ble fremhevet under bemafesten, samt at han betydde mer for dem siden han kunne nåes gjennom anger og bønn.

²⁴ Eks. Bs 233, 31.16–18, Bs, 230 27.13, Bs 222, 8.30–34, Bs 236, 34.21, Bs 236, 36.8–11

Jesusskikkelsen som dommer kunne ikke nåes her gjennom anger og bønn. Han ble dermed en mer distansert figur for tilbederne.

6.3.2. Bemafesten i Bemasmene

I denne seksjonen vil det bli sett nærmere på hva Bs forteller om hva som skjer under bemafesten.

[...] and ye Catechumens, bless ye all, on the day of the Bema, the ascension of the Paraclete to the height. (Bs 234, s. 34.18–20)

Blessed are the Elect and the Catechumens who keep festival on this day and fast and pray and give alms, that they may reign in the New Aeon. (Bs 229, s. 25.27–29)

Bs 234 forteller at Bema-dagen er den dagen da parakleten (Mani) reiste til høyden. Dette er det andre tekster som også beskriver, slik som blant annet Hom 60.13–16. Det fortelles også at katekumenene (muligens de utvalgte også, da første del av denne linjen er fragmentert) skal være velsignet på Bema-dagen. Det fortelles ikke noe om hvilke handlinger deltakerne under festivalen (Bema-dagen) utfører. Den neste Bs, Bs 229, minner om Bs 234 i begynnelsen. Begge begynner med å fortelle at de utvalgte²⁵ og katekumenen er velsignet. Bs 229 beskriver videre hva de utvalgte og katekumenen gjør når de holder festival. De faster, ber og gir almisser. Dette gjør de for at de skal kunne herske/styre i den nye tiden.

Let us all sing together unto Mani, the man of God, on the holy perfect day, and let us be glad and learn the mysteries of the life of the Saviour Jesus (?) and make festival and render glory to the sage, the Paraclete. (Bs 237, 37.26–29).

With hymns we (?) shall sing; We bless and sing to thee, our Father Mani, our saviour, o glorious one [...] he whom the Father sent forth from on high that he might release the souls that are counted to him, o glorious one. We now therefore make festival fulfilling thy holy day, passing the night in vigil in thy joy, o glorious one. (Bs 240 41.8–10 og 14–17)

Bs 237 og 240 begynner begge med at de (tilhengerne) skal synge til Mani. I Bs 237 beskrives Mani som Guds mann, en vis mann og en paraklet. I Bs 240 blir han beskrevet som «vår far Mani» og en frelser. Bs 237 beskriver at de skal lage festival og

²⁵ De blir ikke nevnt i Bs 234, da denne delen er fragmentert, men det ser ut til å være vanlige å henvise til både katekumenen og de utvalgte i disse tekstene. Det vil derfor være sannsynlig at dette gjelder her også.

gi ære til Mani. Det er tydelig at det er Mani som er deres hovedperson her, da han mottar festivalen og æren, mens om Jesus skal de bare lære seg mysteriene om hans liv. I Bs 240 er det bare Mani som nevnes. Han er her sendt fra Faderen for at han skal løse sjelene som er tilregnet ham. Det er derfor hans tilhengere lager festival for Mani. Det fortelles også at deltakerne under festivalen har en våkennatt.

I disse tekstene er det en del fellestrekk. Det blir gitt en beskrivelse av Mani og hvorfor de holder festival – her blir Mani fremhevet og tre av disse tekstene forteller litt om hva deltakerne gjør under festivalen. Handlinger som nevnes er synging, faste, bønn, almsgiving og en våkennatt. Siden det nevnes synging i disse tekstene, vil det være sannsynlig at det var disse Bs som ble sunget under festivalen.

6.4. Sammendrag

I dette kapittelet har det blitt sett på ritualer i forhold til tekstene om Manis lidelseshistorie. Manikeerne hadde et måltid for de utvalgte, under bemafesten som muligens kan ha vært basert på den kristne eukaristien. De utvalgtes daglige måltid ble også i enkelte tilfeller omtalt som den «ekte euakristien». Når det gjelder tidsbestemmelse av Mani og Jesu død, ser det ikke ut til at manikeerne har brukt seg av de nytestamentlige tekstene. Når det gjelder bemafesten, så har det blitt sett nærmere på Mani og Jesu roller slik de kommer frem i Bs under denne festivalen. Det ble konkludert med at Mani hadde en rolle under bemafesten som en tilgiver av synder og kunne nåes gjennom bønn og anger; han fungerte også som en dommer i påvente av Jesu endetidsdømming. Tilslutt ble det sett nærmere på hva Bs beskriver av handlinger under bemafesten. Det ble nevnt at de synger, faster, ber, gir almisser og har en våkennatt.

7. Avsluttende refleksjoner

7.1. Oppsummering

I kapittel 3 gjennomgikk jeg en del bakgrunnsinformasjon om manikeismen i det fjerde og femte århundrets Romerriket. Det ble også fortalt litt om Jesus og Mani figurene og deres rolle(r) i manikeismen. Videre ble det diskutert om manikeismen var en egen religion eller en form for kristendom. Her ble det konkludert med at flere manikeere i det tredje og fjerde århundret i Romerriket så på seg selv som de «sanne kristne». Dette er en kontekst som tekstene jeg benytter meg av, faller inn under. Jeg gikk også gjennom kildene mine og tidligere forskningslitteratur, hvor jeg påpekte at det tidligere har vært et fokus på Jesus i de manikeiske tekstene. Her ønsker jeg å vende fokuset mot Mani og hvordan han forholder seg til Jesus i de manikeiske tekstene.

I kapittel 4 gjorde jeg min hovedanalyse. Jeg studerte i hvor stor grad forfatterne av de manikeiske tekstene, Bs og Hom assosierte Manis lidelseshistorie med Jesu lidelseshistorie i de NTe. Min konklusjon var at de i stor grad har benyttet seg av narrativer og motiver fra de NTe. Enkelte motiv har forfatterne ikke benyttet seg av. I disse tilfellene ser det ut til at forfatterne har valgt å basere seg i større grad på historiske kilder om Mani slik som med beskrivelsen av Manis død. Andre steder skiller den manikeiske læren seg fra det som de NTe beskriver, slik som med den kroppslige oppstandelsen. Til sist diskuterte jeg om fortiden kan skape samhold, basert på Jan Assmanns teori om kulturelt minne. Jeg kom frem til at det kan tyde på at disse tekstene har konstruert en felles fortid med de kristne og på den måten har gitt en opplevelse av samhold.

I kapittel 5 gikk jeg nærmere inn på soteriologien og eskatologien som kommer til syne i de manikeiske tekstene Bs og Hom. Konklusjonen min var at Jesus og Manis soteriologiske roller har enkelte motiver felles, men når det kommer til eskatologi skiller disse figurene seg fra hverandre. De spiller to forskjellige roller i narrative. Jesus er dommer ved endetiden, Mani er dommer i påvente av Jesus, dessuten har Mani en hjelpende funksjon for dem som skal dømmes.

I kapittel 6 så jeg nærmere på ritualer i forbindelse med Manis lidelseshistorie. Jeg kommer her frem til at manikeerne hadde en egen eukaristi, eller et måltid for de utvalgte, under bemafesten som muligens kan ha vært basert på den kristne

eukaristien. De utvalgte daglige måltid ble også i enkelt kilder beskrevet som den «ekte eukaristien». Når det gjelder tidsbestemmelse av Mani og Jesu død, ser det ikke ut til at manikeerne har brukt seg av de nytestamentlige tekstene. Jeg så nærmere på bemafesten, med fokus på Mani og Jesu roller, slik de kommer frem i Bs under denne festivalen. Det ble konkludert med at Mani hadde en rolle under bemafesten som en tilgiver av synder og kunne nåes gjennom bønn og anger, han fungerte også som en dommer i påvente av Jesu endetidsdømming. Tilslutt ble det sett nærmere på hva Bs beskriver av handlinger fra deltakerne under bemafesten. Det ble nevnt at de synger, faster, ber, gir almisser og har en våkenatt.

I dette prosjektet har jeg belyst i hvilken grad Manis lidelseshistorie baseres på Jesu lidelseshistorie. Under hovedanalysen min ser vi at de manikeiske forfatterne har i stor grad spilt på både narrativer og motiver fra de NTe. I forbindelse med soteriologi er det enkelte motiver som er felles, men under eskatologi skiller Mani og Jesus seg fra hverandre og har to forskjellige roller. Det samme gjelder også i hovedsak for ritualekapittelet, med unntak av den mulige koblingen mellom den kristne eukaristien og de utvalgte måltid hos manikeerne. Det ser ut til at der det var mulig å fremstille Mani slik at han hadde gått gjennom det samme som Jesus, ble denne muigheten benyttet, men det ble ikke gjort der Mani og Jesus har forskjellige roller eller den manikeiske lære skiller seg ut fra det som beskrives i de NTe. Enkelte steder ser det også ut til at de manikeiske forfatterne har benyttet historiske beretninger om Mani som kilde istedenfor de NTe.

7.2. Begrensinger og forslag til videre studier

Dette prosjektet har ikke fått dekket alle aspektene ved Manis lidelseshistorie. Det har blant annet blitt gjort en begrensning med tanke på kilder. Dette for å kunne gjøre et dypere studie av dem, samt at det gir rom for å sette kildene i en kontekst i Romerriket i det fjerde og femte århundret. Dette er en tid hvor manikeerne hadde mye kontakt med andre kristne grupperinger og den ortodokse kirke. Det finnes flere persiske kilder og kilder fra østen som kunne vært benyttet. Det har heller ikke blitt tatt hensyn til eventuelle zoroastriske innflytelser i tekstene, noe som kunne gjort tolkningen under analysen annerledes enkelte steder. Tiden strakk desverre ikke til at jeg kunne sette meg like godt inn i zoroastrismen og dens påvirkning på manikeismen, som jeg har gjort med de NTe og tildels kristendommen. Jeg har heller

ikke gjort et dyptgående filologisk arbeid. Målet for dette prosjektet var det komparative tekststudiet og jeg fikk samlet nok materiale uten å gjøre et dypere filologisk studie. Jeg måtte da muligens ha begrenset studieobjektet mitt og dette ville ikke gitt den bredden som prosjektet mitt har fått. Dette kan eventuelt være et prosjekt for videre arbeid hvor en også tar hensyn til eventuelle zoroastriske elementer og utvider kildematerialet.

8. Bibliografi

- Alberry, C.R.C. 1938. *A Manichaeian Psalm-book*. Stuttgart. W.Kohlhammer
- Assmann, Jan. 2006. *Religion and cultural memory*. Stanford University Press
- Beatrice, P. F. 1992. «Diatessaron» i *Encyclopedia of the early church*. Angelo Di Berardino (red.). James Clarcke & Co. s.233–234
- BeDuhn, Jason David. 2000. *The Manichaeian Body in Discipline and Ritual*. The John Hopkins University Press
- Bibelen*. 1978/85. Det norske bibelselskapet.
- Carter Jeffrey. 2004. «Introduction» i *Method & Theory in the Study of Religion*. Vol. 16–1. s. 3–11.
- Cirillo, A. Van Tongerlo (red.). 1997. *Manichaeism and Early Christianity*. Brepols
- Det nytestamentlige evangeliet*. 2005. Det norske bibelselskapet
- Franzmann, Majella. 2003. *Jesus in the Manichaeian writings*. t & t Clark
- Gardner, Iain. 1995. *The Kephalaia of the Teacher*. Brill
- Gardner, Iain & Lieu, Samuel N. C. 2004. *Manichaeian Texts from the Roman Empire*. Cambridge University Press
- Gilhus, Ingvild Sælid og Mikaelson, Lisbeth. 2001. *Nytt blikk på religion*. Pax Forlag A/S
- Gunner Mikkelsen (ed.). 1997. *Bibliographia Manichaica: A Comprehensive Bibliography of Manichaeism through 1996*. Brepols
- Johnstad, Gunnar. 1998. *Evangeliesynopse*. Det Norske Bibelselskap
- Koenen, Ludwig. 1986. «Manichaeian apocalypcism at the Crossroads of Iranian, Egyptian, Jewish and Christian Thought» i *Codex Manichaicus Colniensis*. Ed. Cirillo og Roselli. 285–332
- Lieu, Samuel N.C. 1994. *Manichaeism in Mesopotamia and the Roman East*. Brill
- Lieu, Samuel N.C. 1998. *Manichaeism in Central Asia and China*. Brill
- Martin, Luther. 2004. «Disenchanting the Comparative Study of Religion» i *Method & Theory in the Study of Religion*. Vol. 16–1. s. 36–44.
- Müller, Max. 1867. «Chips from a German Workshop: Essays in the science of Religion. Vol.1». i *Method & Theory in the Study of Religion*. Olson, Carl (red.) 2003. s. 73–78. Wadsworth.

- Pearson, Birger A. & Goehring James E. 1986. *The Roots of Egyptian Christianity*. Fortress Press.
- Pedersen, Nils Arne (red.). 2006. *Manichaean Homilies*. Brepols
- Pedersen, N.A. 1988, «Early Manichaean Christology, primarily in Western Sources» i *Manichaean Studies. Proceedings of the first international conference on Manichaeism*, Bryder, P. (red.). PLUS ULTRA, s. 157–190.
- Pedersen, Nils Arne. 1996. *Studies in The Sermon on the Great War*. Aarhus University Press.
- Pedersen, Nils Arne. 1994. «Manikæismen – En religion på vandring» i *Chaos*. s. 45–71
- Piras, Andrea. 2005. «Angels» i *Encyclopedia of Religion*. Jones, Lindsay (red.). Thomson Gale. s. 343–349
- Polotsky, Hans Jakob. 1934. *Manichäische Homilien*. 1934. W. Kohlhammer
- Rose Eugen. 1979. *Die manichäische Christologie*. Harrossowitz
- Sachau, C. Edward. 1879. *The Chronology of Ancient Nations. An English Version of the Arabic Text of the Athâr-ul-bâkiya of Albîrûnî, or Vestiges of the Past, Collected and Reduced to Writing by the Author in A.H. 390–1, A.D. 100*. Translated and Edited, with notes and Index by Dr. C Edward Sachau. Published for the Oriental Translation Fund of Great Britain & Ireland.
- Segal, Robert. 2001. «In defense of the comparative method» i *Numen*. Brill NV. s. 339–373
- Spiro, Melford A. 1966. «Religion: Problems of Definition and Explanation» i *Anthropological Approaches to the Study of Religion*, M. Banton (red.). Routledge. s. 85–126
- Stausberg, Michael. 2006. «Sammenligning» i *Metode i religionsvitenskap*. Natvig, Richard & Kraft, Siv E. (red.). Pax Forlag. s. 29–50
- Stausberg, Michael. 2002. *Zarathustras: Geshichte – Gegenwart – Rituale*. Bind I Kolhammer
- Thomassen, Einar. 2006. «Hva enhver student i religionsvitenskap trenger å vite om filologi» i *Metode i religionsvitenskap*. Natvig, Richard & Kraft, Siv E. (red.). Pax Forlag. s. 72–88
- Widgren, Geo. 1977. *Der Manichäismus*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft

Wurst, Gregor 1995: *Das Befest der ägyptischen Manichäer* (Arbeiten zum spätantiken und koptischen Ägypten; 8). Altenberge

The University of Bergen

BORA (Bergen Open Research Archive)

<http://bora.uib.no>

Department of Archaeology, History, Cultural Studies and the History of Religions

2009-05-15

Master thesis

Mani og Jesus : Jesus som forbilde for Mani i manikeiske tekster

Mordal, Lise

The University of Bergen

<http://hdl.handle.net/1956/3391>

Copyright the author. All rights reserved

Downloaded from Bergen Open Research Archive (BORA), The University of Bergen institutional repository